

KAKSI KERROTTUA ELÄMÄNKAARTA

**Päähenkilöiden kehitys Arvid Järnefeltin romaanissa
*Greta ja hänen Herransa***

Päivi Haapolahti

Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopiston
kirjallisuuden laitoksessa
Syksy 2001

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

HUMANISTINEN TIEDEKUNTA

Kirjallisuuden laitos

Haapolahti, Päivi (o.s. Koskenmaa)

KAKSI KERROTTUA ELÄMÄNKAARTA

Päähenkilöiden kehitys Arvid Järnefeltin romaanissa *Greeta ja hänen Herransa*

Kotimainen kirjallisuus

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2001

102 sivua + 1 liitesivu

TIIVISTELMÄ - ABSTRACT

Tarkastelen työssäni Arvid Järnefeltin (1861 - 1932) kirjoittaman *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin (1925) kahden päähenkilön, Greetan ja Helgen, elämänkaaria, individuaatiota ja henkistä kehitystä. Tutkielman päätavoitteena ja teosanalyysin lähtökohtana on elämänkaari- ja uskontopsykologian soveltaminen kirjallisuudentutkimukseen. Käytän romaanihenkilöiden kehityskulun analysoinnissa T. P. Virkkusen teoriaa yksilön uskonnollisesta kehityksestä sekä James W. Fowlerin teoriaa ihmisen uskon kehityksestä.

Tulkitsen *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin päähenkilöiden kehitystä myös identiteetin rakentumisen kannalta. Naisen ja miehen, äidin ja pojan, mahdollisuudet kehittyä moderniksi subjektiksi ovat erilaiset, mutta molemmilla on tarve yksilöistyä. Yhteistä päähenkilöille on työn ja sitä kautta itsensä tarpeelliseksi tuntemisen merkitys identiteetin rakentajana. Greetan identiteettiä turvaa äitiys, isoäitiys ja uskon omakohtaisuus. Helgen kehitykseen vaikuttaa voimakkaasti seksuaalinen herääminen, mutta hänen identiteettinsä jää lopulta ristiriitaiseksi.

Esittelen työssäni kirjailija Järnefeltin omaksuman maailmankatsomuksen, tolstoilaisuuden, pääpiirteet. Herääminen Tolstoin oppiin merkitsi Järnefeltille identiteetin turvaa ja tasapainoa koko loppuelämänsä ajan. Aatteen hahmottamisessa olen käyttänyt apunani Leo Tolstoin ja Arvid Järnefeltin teoksia. Vaikka *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin ei julista tolstoilaisuutta, siinä yhdistyy moni Järnefeltin elämän ja taiteen keskeinen teema: kielten ja kulttuurin vastakohta, maa- ja omistuskysymys, työ- ja sukupuolietiikka, ristiriita omais- ja lähimmäisen-rakkauden välillä, oikean jumalasuhteen löytäminen sekä kielto vastata pahaan pahalla tai luoda väärä kuva itsestään.

Romaanin päähenkilöt Greeta ja Helge ilmentävät tolstoilaisuuden kahta eri puolta. Greetan henkilöahmo edustaa aktiivista ja ihanteisiin pyrkivää uskonnollisuutta. Puutteineenkin Greeta on oppiva ja kehittyvä henkilö. Helgen henkilöahmo edustaa jo valmiiksi tolstoilaista ihanneihmistä, joka ei kuitenkaan kestä arjen haasteita ja omia virheitään. Samalla Helgen henkilökuvaan sisältyy kritiikkiä tolstoilaisuutta kohtaan, sillä hänen kohdallaan aate näyttää toimivan paremmin teoriassa kuin käytännössä.

Avainsanat: Arvid Järnefelt, *Greeta ja hänen Herransa*, elämänkaari, individuaatio, henkinen kehitys, uskonnollinen kehitys, uskon kehitys, identiteetti

Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	4
1.1 Tehtävän määrittely	6
1.1.1 Ongelmanasettelu ja tutkimuksen tavoitteet	6
1.1.2 Aiempi tutkimus	8
1.2 Arvid Järnefelt, taiteilija ja aatteenmies	10
1.2.1 Järnefeltin elämä ja aikakausi	10
1.2.2 Järnefeltin taidekäsitys	13
1.3 <i>Greeta ja hänen Herransa</i> -romaanin taustaa	16
2. ELÄMÄNKAARI, INDIVIDUAATIO JA HENKINEN KEHITYS	20
2.1 Tolstoilaisuus	20
2.1.1 Tolstoin opin pääpiirteet	20
2.1.2 Järnefeltin tolstoilaisuus	24
2.1.3 Tolstoilainen käsitys yksilön henkisestä kehityksestä	29
2.2 Psykologinen käsitys henkisestä kehityksestä	31
2.2.1 T. P. Virkkusen teoria yksilön uskonnollisesta kehityksestä ...	34
2.2.2 James W. Fowlerin teoria ihmisen uskon kehityksestä	36
2.3 Yksilöistyminen ja identiteetti	38
3. GREETAN ELÄMÄNKAARI	41
3.1 Greeta ennen kriisiä	41
3.1.1 Väärä auktoriteetti	41
3.1.2 Isän vallasta pojan kauteen	45
3.2 Greetan kriisi	49
3.2.1 Oman tahdon orjuus	49
3.2.2 Pyyteettömän rakastamisen vaikeus	54
3.3 Kriisin jälkeen universaali usko	62

4. HELGEN ELÄMÄNKAARI	70
4.1 Helge ennen kriisiä	70
4.1.1 Irtautuminen isän mallista	70
4.1.2 Seksuaalinen herääminen	75
4.1.3 Ruumiillinen rakkaus	79
4.2 Helgen kriisi	82
4.2.1 Ristiriitainen identiteetti	82
4.2.2 Syyllisyyden paino	86
4.2.3 Itsetuho	91
5. LOPUKSI	93
LÄHTEET	99
LIITE	103

”Joka pyytää arvostelua, osoittaa heikkoutta. Hän ei itse usko kirjoittamisensa tarpeellisuuteen. Sillä siihen, minkä kirjoittamiseen joku tuntee pakkoa, hänellä on aina muista ihmisistä riippumatonta voimaa ja kykyä, eikä hän kirjoittamisensa tarpeellisuutta milloinkaan epäile.”

Arvid Järnefelt

1. JOHDANTO

Arvid Järnefeltiä (1861 – 1932) luonnehditaan suomalaisen kirjallisuuden historiassa uskonnollisen ja syvästi aatteellisen sanoman välittäjäksi, jopa tendenssikirjailijaksi. Hän sai elämänfilosofiaansa ja uskonkäsityksiinsä huomattavia vaikutteita venäläiseltä kirjailijalta Leo Tolstoilta (1828 – 1910), jonka tulkitsema ja julistama Kristuksen oppi oli luonteeltaan järkiperäistä, maallista eli nykyhetkeen sitoutunutta ja metafysisen aineksen kieltävää. Tolstoilaisuus on kristinuskoon pohjautuva moraalioppi ja yhteiskuntafilosofia, joka toisaalta tarjosi eettisen normiston, toisaalta uudenlaisen selityksen elämän tarkoitukselle. Tolstoilaisuuden käsitteellä tarkoitetaan tässä yhteydessä Nokkalan (1958, 9) määrittelemällä tavalla Tolstoin oppia ja sen mukaista elämäntapaa.

Tolstoin kaunokirjallinen tuotanto ja oppi alkoivat tulla tunnetuiksi Suomessa 1880- ja 1890-lukujen aikana. Tolstoilaisuus vaikutti maassamme yleiseen kulttuuri- ja hengenelämään, erilaisiin aatteellisiin järjestöihin sekä lukuisiin yksittäisiin ihmisiin, joista kaikki eivät kuitenkaan välttämättä halunneet tunnustautua tolstoilaisiksi. Tunnettuja suomalaisia tolstoilaisia olivat mm. Ilmari Kianto, Santeri Alkio ja Minna Canth, mutta kukaan heistä ei sisäistänyt Tolstoin oppia niin perusteellisesti ja pysyvästi kuin Arvid Järnefelt. Tolstoilaisuudesta tuli hänen identiteettinsä turva ja tasapainottaja. Hän pyrki omalla esimerkillään, mielipiteillään ja taiteellaan parantamaan ihmistä ja yhteiskuntaa, tavallaan koko maailmaa. Järnefeltin elämäntavassa ja elämäntyössä korostui ihmisen valinnanvapauden, yksilöllisten ratkaisujen, uudistumisen ja kehityskyvyn – etenkin henkisen kehityksen – merkitys.

Tarkastelen tässä kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmassani Arvid Järnefeltin vuonna 1925 julkaiseman *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin kahden päähenkilön Greetan ja Helgen elämänkaaria lähinnä henkisen kehityksen ja individuaation kannalta. Tolstoilaisuus tulee esiin niin romaanissa kuin teosanalyysissäni. Kirjallisuuden tutkimuksen osalta tärkeimmät lähteeni ovat olleet Sven Linnérin artikkeli *Psykologinen ja biografinen kirjallisuuden tutkimus* (1978) sekä Pertti Karkaman teos *Kirjallisuus ja nykyaika* (1994).

Yksi lähtökohtani romaanin tarkastelussa on, ettei kaunokirjallinen teos koskaan synny tyhjiössä. Jotta teosta voisi ymmärtää, on tunnettava sen syntykontekstiin liittyviä seikkoja. Pidän kirjailijaa itseään sekä hänen elämänsä, aikakautensa ja tuotantonsa muodostamaa kokonaisuutta tärkeinä taustatekijöinä yksittäistä romaania tulkittaessa. Olen Haapalan (1988, 7) tavoin vakuuttunut, ” - - että tutkimus, jonka päämääränä on esittää tulkinta jostain kaunokirjallisesta teoksesta – siis tuoda esiin teoksen ominaisuudet ymmärrettyinä muidenkin lukijoiden tietoisuuteen – ei voi päästä tuloksiin, ellei siinä ole otettu huomioon kirjailijaa ja teoksen syntykontekstia.” Siksi pyrin tutkielmani johdannossa hahmottamaan yleiskuvaa Järnefeltin elämästä ja aikakaudesta, hänen taidekäsitteistään sekä *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin taustoista.

Tutkielmani toisessa pääluvussa käsitelen elämänkaarta ja siihen kuuluvaa henkistä kehitystä kolmesta eri näkökulmasta. Pyrin löytämään Tolstoin opista ja Järnefeltin tolstoilaisuudesta ne piirteet, jotka liittyvät henkiseen kehitykseen. Tolstoin ja Järnefeltin omat kirjoitukset ovat olleet tärkeimpinä tiedonlähteinäni. Perustelen myös toisen, psykologisen ja uskontotieteellisen lähestymistapani sekä esittelen ne uskonto-psykologiset teoriat, joita sovellan romaanihenkilöiden henkisen kehityksen tarkastelussa. Tony Dunderfeltin teos *Elämänkaaripsykologia* (1997) on ollut yleisoppaani kehitys- ja elämänkaaripsykologiseen ajatteluun. T. P. Virkkusen *Yksilön uskonnollinen kehitys* (1977) sekä James W. Fowlerin *Stages of faith* (1981) ovat puolestaan tärkeimmät tiedonlähteeni romaanihenkilöiden kehityskulun tulkinnassa. Lisäksi tarkastelen romaanihenkilöiden identiteetin muodostumista.

Kolmas ja neljäs pääluku sisältävät Järnefeltin *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin kahden päähenkilön, Greetan ja Helgen, elämänkaaren sekä individuaatioprosessin analyysin. Tulkitsen myös romaanissa esiintyvää symboliikkaa. Viidennessä pääluvussa pohdin tutkielmani tuottamia tuloksia sekä muun muassa sitä, mitä annettavaa kirjailija Järnefeltillä ja hänen *Greeta ja hänen Herransa* -romaanillaan on nykyajan lukijalle.

Käytän pro gradu -tutkielmani myöhemmissä vaiheissa tutkimuskohteena olevasta *Greeta ja hänen Herransa* -romaanista pääasiallisesti lyhennettä GJHH. Koska viittaa Järnefeltin tuotantoon tutkielman eri vaiheissa, olen koonnut liitteeksi kronologisen luettelon Järnefeltin kirjallisesta tuotannosta.

1.1 Tehtävän määrittely

1.1.1 Ongelmanasettelu ja tutkimuksen tavoitteet

Tämän pro gradu -tutkielman perustana on kotimaisen kirjallisuuden proseminari-esitykseni ”Greetan uskonnollinen kehitys Arvid Järnefeltin romaanissa *Greeta ja hänen Herransa*”, joka valmistui 26.4.1988 Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksessa Katriina Kajanneksen johtamassa Arvid Järnefelt -teemaproseminaarissa. Kiinnostukseni Greetan henkilöahmoa kohtaan heräsi jo romaanin nimen pohjalta, ja lisäksi Greetan keskeisyyttä korostaa se, että *Greeta ja hänen Herransa* -romaanissa seurataan muiden juonelementtien ohessa laajimmin juuri hänen elämänvaiheitaan ja kehitystään. Romaanin nimi ohjasi myös tuolloisen tutkimusongelman asettamista; myös Koskimiehen (1965, 237) mukaan Greetassa on pohjimmiltaan kysymys juuri uskon ja uskonnon ongelmista.

Proseminariesitykseni tehtävänasettelua laajentaakseni määrittelin tämän pro gradu -tutkielman tutkimuskohteeksi *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin molempien päähenkilöiden, sekä Greetan että Helgen, kehityskulun. Greetan elämän ja kehityksen kuvauksen ohessa, ikään kuin hänen elämänkaarensa ”sisällä” romaanissa kuvataan myös hänen poikansa Helgen elämää ja kehitystä. Tarkasteluni pääpaino on romaanihenkilöiden henkisessä kehityksessä ja yksilöistymisessä (ks. luku 2.3). Päädyin käyttämään tässä tutkielmassani uskonnollisen kehityksen sijaan henkisen kehityksen käsitettä, koska se mahdollistaa individuaatio-käsitteen laajemman käyttämisen ja koska siihen sisältyy uskonnollisen (hengellisen) elementin lisäksi myös eettis-moraalinen ulottuvuus. Mielestäni uskonnollisen kehityksen analysointi ei yksinomaan riittäisi kuvaamaan ja selittämään etenkin romaaninhenkilö Helgen kehitystä.

Tutkielman päämielenkiinto kohdistuu *Greeta ja hänen herransa* -romaanin henkilökuvaukseen. Tuon analyysissäni ja tulkinnassani esiin henkilökuvauksesta ja romaanin juonesta niitä seikkoja, joilla on mielestäni merkitystä päähenkilöiden kehityksen kulussa. Greetan ja Helgen lisäksi tuon esiin kahden muunkin keskeisen romaanihenkilön, Andersin ja Maijan, eli päähenkilöiden puolisojen vaikutuksen. Romaanin päähenkilöt ovat paitsi kehittyviä myös kerrottuja henkilöahmoja; siksi analysoin jossain määrin myös romaanin kerrontaa ja sen kautta ilmi tulevia merkityksiä.

Henkilökuvaus on osa teoksen psykologista sisältöä ja soveltuu siten luontevasti psykologisen kirjallisuudentutkimuksen kohteeksi. Tosin mitään yhtä yhtenäistä psykologista kirjallisuudentutkimuksen perinnettä ei ole olemassakaan – on vain lukuisia eri näkökulmista kehiteltyjä psykologisia teorioita, joita voidaan käyttää erilaisin perustein kirjallisuudentutkimuksen apuna. Linnérin (1979, 145) mukaan ei voidakaan puhua yhdestä psykologisesta kirjallisuudentutkimuksen menetelmästä, vaan täsmällisempää olisi puhua monista erilaisista kysymyksistä, jotka koskevat teoksen psykologisia suhteita.

Linnér (1979, 147) painottaa myös, ettei psykologisia aineksia voi erottaa teoksen muista aineksista; yksilön psykologista kehitystä ei voi ymmärtää ottamatta huomioon esimerkiksi sen miljööön moraalisia ja sosiaalisia arvoja, jossa toiminta tapahtuu. Ihminen on monella tapaa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa sekä yhteydessä itseensä, muihin ihmisiin, kulttuuriin ja aikakauteensa. Pohdin tutkielmassani myös henkilöhahmojen identiteetin rakentumista ja muutoksia modernisoituvassa maailmassa. Painotan myös seikkoja, jotka valaisevat romaanin edustamaa ja heijastamaa uskonnollisuutta. Tarkastelen romaanin uskonnollisuutta kahdella vuorovaikutteisella tasolla: toisaalta tutkimuksen kohteena on romaanihenkilöiden kehitys ja siihen liittyen myös uskonnollisuus, ja toisaalta se, miten ja millaisia uskonnollisia käsityksiä kirjailija Järnefelt teokseensa heijastaa.

Psykologinen kirjallisuudentutkimus on ongelmanasettelun ja menetelmien suhteen sukua biografiselle kirjallisuudentutkimukselle. Tämä tutkielma ei ole biografinen, vaikka sisällytänkin kirjailijan tutkimukseni piiriin. En pyri tarkastelemaan *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin kirjailija Järnefeltin elämää koskevan uuden tiedon lähteenä tai tekemään romaanin perusteella johtopäätöksiä kirjailijan elämän suhteen – kaunokirjallisuus on biografisena lähteenä epävarma. Tämä tutkielman mahdollinen biografisuus on laadultaan sellaista, että etsin romaanista vahvistusta tai vahvistamatta jättämistä sille, minkä jo muista lähteistä tiedän. (Vrt. Linnér 1979, 148.)

Tutkielmani yhtenä tavoitteena on vastata kysymykseen, onko romaanin päähenkilöiden Greetan ja Helgen individuaatiokehitys psykologisesti uskottava nykyteorioiden valossa. Rinnakkaisena tavoitteena on myös selvittää, missä määrin uskonto- tai

kehityspsykologian teorioita voi ylipäättään soveltaa kirjallisuuden tutkimukseen. Onkin muistettava, että tässä tutkielmassa käytettävät psykologiset teoriat on alun perin laadittu todellisia henkilöitä tarkkailemalla ja todellisten henkilöiden analysoimiseksi, ei kirjallisuudentutkimuksen tarpeita ja tarkoituksia varten.

Linnér (1979, 152) esittää kirjallisuuden välittämään ihmiskuvaan liittyen kysymyksen, onko fiktiivisen henkilön tulkinnassa oikeutta soveltaa sellaista psykologista teoriaa, jota kirjailijan elinaikana ei vielä tunnettu. On huomattava, että tässä tutkielmassa sovellettavat teoriat on kehitetty Järnefeltin aikakauden jälkeen. Uskon kuitenkin ihmisen kehityksen ja biologisen luonnon olevan olennaisilta osin pysyviä ja teorioiden sisältävän sellaisia tosia aineksia, jotka eivät koske pelkästään nykyajan ihmisiä. Siksi olen sitä mieltä, että moderneja teorioita voi ja saa soveltaa vanhemman kirjallisuuden tulkintaan samoin kuin oman aikakautensa tai myöhempien aikojen kirjallisuuteen.

Analyysissani en tee tiukkaa eroa kuvaamisen ja varsinaisen tulkinnan välille, koska nähdäkseni niiden osuutta on käytännössä hankala erottaa toisistaan. Myös Haapala (1988, 6) puhuu tulkinnasta niin sanotun kuvailun yhteydessä, koska kuvailu on hänen mielestään periaatteellisesti samanlaista toimintaa kuin tulkinta ja koska teoksen piirteiden ymmärtämisessä on aina kyse tulkitsijan aktiivisesta konstruointityöstä. Haapala (1988, 4 – 5) määrittelee taideteoksen tulkinnan kirjailijan tarkoittaman merkityksen rekonstruktioksi. Vaikka pyrinkin analyysini kautta lähestymään Arvid Järnefeltin kirjoittaman *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin merkitystasoa, en silti yritä tässä tutkielmassani ratkaista kirjailijan intentiota.

1.1.2 Aiempi tutkimus

Arvid Järnefeltin elämää ja kaunokirjallista tuotantoa on tutkittu suhteellisen paljon kotimaisen kirjallisuuden kentässä, ja samoin on hänen tolstoilaisuutensa todettu ja todistettu moneen otteeseen. Muiden muassa Rafael Koskimies (1944, 1965), Lauri Viljanen (1959), Tapio Kopponen (1986) ja Kai Laitinen (1991) ovat laatineet Järnefeltin elämästä ja tuotannosta yleisesityksiä. Kirjallisuushistorioissa on useimmiten tarkasteltu Järnefeltiä tolstoilaisena julistajana, joka etäännytti ajoittain varsinaisesta

kaunokirjallisuudesta. Hänen tuotantonsa viimeinen vuosikymmen merkitsi sekä arvostelijoiden että tutkijoiden mukaan aatteen kypsymistä ja ratkaisevaa käännettä ehkä liian esillä pidetystä tolstoilaisessa tendenssissä. (Nokkala 1958, 77.)

Toistaiseksi perusteellisimman teoksen Järnefeltistä on kirjoittanut hänen ystävänsä ja aatetoverinsa Pekka Häkli (1955), jonka muistelmallisessa elämäkerrassa painottuvat Järnefeltin elämänvaiheet samoin kuin teosten syntyprosessi ja vastaanotto. Häklin kirjoittajanote on eläytyvä, osin kritiikittömän ihaileva. Armo Nokkalan kirjoittama aatehistoriallinen tutkimus *Tolstoilaisuus Suomessa* (1958) sisältää perusteellisen kokonaiskatsauksen ohessa käsityksen Arvid Järnefeltistä ”Suomen Tolstoina” eli maamme puhdasoppisimpana Tolstoin opin soveltajana. Sekä Häkli että Nokkala kuvaavat aikalaisten ristiriitaista suhtautumista Järnefeltin tinkimättömyyteen maailmankatsomuksensa ja yhteiskunnallisten näkemystensä suhteen.

Järnefeltin kirjallisesta tuotannosta runsaimman huomion kohteena ovat olleet hänen pääteoksikseen usein mainitut romaanit *Isänmaa* (1893) ja *Vanhempieni romaani I – III* (1928 – 1930). Sen sijaan *Greetan ja hänen Herransa* -romaanin (1925) tutkimus on jäänyt jollei vähäisemmäksi niin ainakin vähemmälle huomiolle. Romaania on tutkittu enemmän osana Järnefeltin kokonaistuotantoa kuin yksittäisenä teoksena. Tämän tutkielman lähteisiin kuuluu kaksi artikkelia, joissa keskitytään tarkastelemaan pelkästään *Greeta ja hänen Herransa* -romaania: Ojala (1960) käsittelee romaania vallan ja moraalien kannalta, Toikka (1995) puolestaan työtä ja seksuaalisuutta romaanihenkilö Helgen identiteetin rakentajina.

Nuoren polven kirjallisuudentutkijoita Järnefelt ei ole suuresti kiinnostanut. 1990-luvulla on valmistunut kolme Järnefeltiä koskevaa opinnäytetyötä: (1) Joensuun yliopistossa Jarna Aromaan pro gradu -tutkielma ”Perheenjäsenten väliset suhteet Arvid Järnefeltin teoksessa *Greeta ja hänen Herransa*. Psykologista kirjallisuuden tutkimusta” (1990), (2) Oulun yliopistossa Mirja Mustosen pro gradu -tutkielma ”Henkisen kasvun idea Arvid Järnefeltin teoksissa” (1990) sekä (3) Turun yliopistossa Minna Toikan pro gradu -tutkielma ”Rakkauden jakautuminen kahtia. Arvid Järnefeltin tolstoilainen seksuaali-etiikka ja naiskuva novellissa *Maria* ja romaaneissa *Helena*, *Greeta ja hänen Herransa* ja *Minun Marttan*” (1994). Helsingin yliopistossa on 1980-luvun puolella valmistunut (4) Tiina Inkisen pro gradu -tutkielma ”Arvid Järnefeltin romaanien naiskuva” (1989).

Edellä mainituista opinnäytteistä Mustosen (1990) tutkielma käsittelee osittain samaa aihetta kuin tämä tutkielma; tosin sen lähtökohta on ideahistoriallinen ja filosofinen, ja tarkasteltavana on muitakin Järnefeltin romaaneja kuin *Greta ja hänen Herransa*. Toikan (1994) ja Inkisen (1989) tutkielmat keskittyvät Järnefeltin eri teosten naiskuviin: Inkinen ryhmittelee teoksissa kuvatut naiset erilaisiksi ”vanhojen” ja ”uusien” naisytyyppien edustajiksi, Toikka puolestaan lähestyy aihetta temaattiselta ja historialliselta kannalta. Aromaan (1990) tutkielma on nimetty jo työn otsikossa psykologiseksi kirjallisuuden tutkimukseksi, mutta se painottuu tätä tutkielmaa enemmän syvyys- ja sosiaalipsykologiaan. Tutkielman teosanalyysi perustuu pääasiallisesti psykoanalyysiin ja perheterapiaan.

1.2 Arvid Järnefelt, taiteilija ja aatteenmies

1.2.1 Järnefeltin elämä ja aikakausi

Arvid Järnefelt, jota Häkli (1955, 9) nimittää ”aatelispentiksi”, syntyi 16. marraskuuta 1861 Pulkovassa, Venäjällä. Hänen sukutaustansa on suomalaisissa kirjailijapiireissä sikäli poikkeuksellinen, että molemmat vanhemmat olivat lähtöisin tunnetuista ylimys-suvuista. Perhe oli yhteiskunnallisesti arvostettu ja tunnettu suomenmielisyydestään. Alexander-isä oli kenraaliluutnantti, kuvernööri ja senaattori. Hänen äidinkieltensä oli ruotsi, mutta hän oli vakaumuksellinen fennomaani. Pietarilaissyntyinen, venäjää äidinkielenään puhuva Elisabet-äiti, entiseltä nimeltään Jelizaveta Clodt von Jürgensburg, kuului venäläistyneeseen baltiansaksalaiseen kulttuurisukuun, ja hän edusti kansanvaltaista ja epäsovinnaisempaa ajattelutapaa kuin miehensä. Suomeen muutettuaan Järnefelteistä tuli maamme ensimmäisiä säätyläisperheitä, jossa suomi omaksuttiin sekä koti- että koulutuskieleksi, mikä herätti hämmennystä ja jopa paheksuntaa seuraapiireissä. Koko perheen suomen kielen taitojen parantamiseksi Järnefeltit viettivät kesänsä maalla eri puolilla Suomea. Kieli-, kulttuuri- ja kansallisuusteemat olivatkin perheessä toistuvasti esillä. (Häkli 1955, 9 – 40.)

Perheen ja varsinkin äidin vaikutus Arvid-poikaan oli monella tapaa huomattava. Isä joutui olemaan paljon työnsä puolesta poissa kotoa, joten lasten kasvatus jäi pitkälti juuri äidin tehtäväksi. Elisabetin näkökanta suomalaisuuteen, toive yläluokan kansan-

omaistumisesta ja koko kansan yhteiskunnallisesta yhteensulautumisesta, vaikutti Arvidiin enemmän kuin Alexanderin haave suomen kielen kohoamisesta sivistyneistön eli ylimystön kieleksi. Äidin vieroksuva asenne taikauskoa ja dogmaattisuutta kohtaan vastasi pojan henkilökohtaisia uskonnollisia näkemyksiä. Taiteellisuus, joka tuli Arvidin lisäksi esiin muissakin Järnefeltin perheen lapsissa, oli ilmeistä perua äidin puolelta sukua. (Häkli 1955, 17 – 18, 25.) Myöhemminkin Elisabet vaikutti ratkaisevalla tavalla Arvid-poikansa kirjailijanlaatuun, hänen taidekäsitteeseensä, uskonnolliseen ratkaisuun ja mielipiteisiin esimerkiksi naisasiasta ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta.

Arvid Järnefelt valmistui ylioppilaaksi Suomalaisesta Alkeisopistosta vuonna 1880, minkä jälkeen hän hankki laajan oppineisuuden: hän valmistui sekä filosofian (filosofia ja venäjän kieli) että lakitieteen kandidaatiksi. Hän opiskeli myös Saksassa luonnontieteitä ja kokeellista psykologiaa sekä stipendiaattina Moskovassa lähinnä filologisia aineita. (Kopponen 1986, 13.) Hän avioitui vuonna 1884 Emmy (oik. Emilia) Parviaisen kanssa (Häkli 1955, 161). Opiskeluaikanaan Järnefelt osallistui ylioppilaiden radikaaliin kansallisuuspolitiikkaan Lauri Kivekkään johtaman, tinkimätöntä kieliohjelmaa ajavan KPT-seuran¹ jäsenenä. Hän otti aktiivisesti osaa ajankohtaiseen aatekeskusteluun, mutta ajan mittaan hän suuntautui yhä tiiviimpään itsetutkiskeluun. (Koskimies 1965, 221 – 222.)

1880-luvulla, Järnefeltin kirjailijanuran alkupuolella, Suomen kirjallisessa kulttuurielämässä vallitsi realismin kausi, jolloin taiteen erityishuomio kohdistui yhteiskunnallisten muutosten ja epäkohtien kuvaamiseen. Subjektiivisuutta korostaneet symbolismi ja impressionismi mursivat realismin asemaa vuosisadan loppua kohden. Myös tolstolaisuutta on pidetty yhtenä keinona irrota realismista, joskin sen kirkonvastaisuus ja omakohtaisen eettisyyden vaatimus vetosivat selkeimmin juuri tapahurskautta kritisoi-neisiin realisteihin. Muutamat realismille ominaiset piirteet jatkuivat 1890-luvun kirjallisuudessa, mutta yhä sisäistyvä ihmiskuvaus tuotti uudenlaista, psykologista realismia. 1880–1890-luvun kirjallista elämää jänseni ilmiöiden välisiin suhteisiin viittaava dialogisuus. Yhteiskunnallis-kulttuurista vuoropuhelua käytiin muun maailman kirjallisuuden

---

¹ Lyhenne KPT muodostui iskulauseesta ”koko programmi toimeen”, mutta se tulkittiin myös sanoilla ”kansan pyhä tahto”. KPT:lle kuului sopivan myös tulkinta ”kaikki punaiset toverit”. (Häkli 1955, 84.)

kanssa ja muiden taiteiden, erityisesti teatterin ja kuvataiteiden kanssa. Aikakaudelle oli tyypillistä myös yhteiskunnallisten ongelmien jäsentyminen erilaisiksi kysymyksiksi: puhuttiin esimerkiksi nais-, raittius- ja työväenkysymyksestä. (Lappalainen 1999, 8 – 14.)

Järnefeltin arvostettu esikoisromaani *Isänmaa* (1893) julkaistiin kirjailijan ollessa 32-vuotias. Sitä pidetään läpileikkauksena 1880-luvun aate- ja kulttuurimurroksesta, ja terävänäköiselle debytantille oli tarjolla kansalliskirjailijan asema. Mutta ulkopuolisten osoittama paikka suomalaisessa kirjallisuudessa ei Järnefeltiä kiinnostanut, vaan hän pyrki etsimään oman persoonallisen kirjailijantiensä. Kirjailija sanan varsinaisessa merkityksessä hänestä tulikin vasta tolstoilaisuuteen heräämisen eli suuren elämänmuutoksen jälkeen (ks. luku 2.1.2). Hänestä kasvoi vähitellen Suomen kirjallisuuden omatunto, kolkuttaja ja kyselijä, joka korotti äänensä ihmisyyden puolesta ja julisti aidon, vaatimattoman elämän ihanteita, omien käsien työn merkitystä ja lähimmäisenrakkauden tärkeyttä. (Laitinen 1997, 237). Järnefeltin tuotannossa tulee esiin ehkä selvemmin kuin kenelläkään muulla aikalaiskirjailijalla yksi 1800-luvun lopun valtavirta: sisäistyminen ja henkistyminen, materialismista irtoaminen (mt., 236).

Vuosisadan vaihtuminen synnytti jälleen tunteen kulttuurisesta murroksesta, ja aikalaiset kokivat elävänsä jopa hajaannuksen vaihetta. Rojola (1999b, 108 – 110) kuvaa 1900-luvun alkupuolta vastakohtien sekasortoiseksi maailmaksi. Modernisoituvassa suomalaisessa yhteiskunnassa käytiin kamppailua yksilön oman itseyden ja erilaisten aatteiden välillä, mistä muodostui kirjallisuuteenkin yksi ajan suurista teemoista. Tätä suurta teemaa Järnefelt käsitteli erityisen aktiivisesti 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin hänen romaaniensa tunnusomaisin piirre oli realistiseen ilmaisuun nojaava yhteiskunnallinen tematiikka, samoin kuin vähemmän tuotteliaalla 1910-luvulla, jolloin hänen yhteiskunnallinen aktiivisuutensa alkoi suuntautua etupäässä rauhanasian ajamiseen (Kopponen 1986, 38, 73).

1920-luku oli Koskelan (1999, 261) mukaan ennen kaikkea vastakohtien vuosikymmen. Suomalaista identiteettiä ja elämänmuotoa hahmoteltaessa nousi esiin joukko vastakohtapareja, jotka ilmenivät kirjallisuudessa ja kulttuurielämässä ajoittain hyvin selkeästi: oma ja vieras, kansallinen ja kansainvälinen, vanha ja uusi, maaseutu ja

kaupunki, mies ja nainen. Nämä dikotomiat, joihin Järnefeltkin tuotannossaan otti kantaa, periytyivät 1800-luvun lopun kirjallisuudesta, mutta uusissa tilanteissa niitä jouduttiin pohtimaan yhä uudelleen ja eri näkökulmista.

Järnefeltin myöhäistuotantoon kuuluvan muistelmatrilogian *Vanhempieni romaanin* (1928, 1929, 1930) päähenkilönä on hänen äitinsä Elisabet, joka Nokkalan (1958, 131) mukaan oli Suomen ensimmäinen tolstoilainen sanan täydessä merkityksessä. Teos-sarja sisältää paitsi kirjailijan vanhempien tarinan ja naisen elämäkerran myös vision Suomen historiasta ja suomalaisesta kulttuurista 1840-luvulta aina 1920-luvulle asti. Järnefeltin tulkintaa Suomen poliittisesta historiasta ja kulttuurihistoriasta ohjaa hänelle niin tunnusomainen yksilöllisen etiikan korostaminen: muutoksen täytyy lähteä hänen mielestään yksilöstä, sillä julistukset ja joukkoliikkeet eivät voi saada aikaan pysyvää muutosta. (Koskela 1999, 275.)

Järnefeltin kirjailijanura kesti noin neljäkymmentä vuotta (ks. LIITE). Hänen kirjalliseen tuotantoonsa kuuluu romaaneja, kertomuksia, novelleja, näytelmiä, pamfletteja sekä muistelmia; lisäksi mainittakoon päiväkirjat ja lukuisat lehtikirjoitukset, joista osan hän kirjoitti nimimerkillä Arvi Rauta. Kielitaitoinen Järnefelt suomensi Tolstoin kirjoituksia sekä Henry Georgen teokset *Edistys ja köyhyys* (1906) ja *Sosiaalinen pulma* (1908). (Koskimies 1965, 587.) Pitkän ja monipuolisen uransa vuoksi Järnefeltiä ei voi sijoittaa kovin ahtaaseen paikkaan Suomen kirjallisuushistoriassa – esimerkiksi Koskimies (1965, 219 – 237) esittelee hänet realistien joukossa, mutta Laitinen (1997, 232, 236 – 239) puolestaan sijoittaa häntä koskevan luvun Kansalliset uusromantikot -pääotsikon alle. Kuollessaan 27. joulukuuta vuonna 1932 kotoaan Rantalassa Järnefelt oli 71-vuotias (Häkli 1955, 552 – 555).

1.2.2 Järnefeltin taidekäsitys

Arvid Järnefeltin kirjailijantyöhön jätti kestävä jäljen hänen äitinsä Elisabetin 1880-luvun alussa johtama kirjallinen ryhmä, ”Järnefeltien koulu”, jolla oli keskeinen merkitys realistisen suomenkielisen kirjallisuuden luomisessa. Sekä kirjallisuudesta että aikansa nuorisosta kiinnostunut Elisabet perusti ylioppilassalonkinsa Helsinkiin keväällä 1881, ja sen säännöllinen toiminta lakkasi keväällä 1884, kun Järnefeltit muuttivat Kuopioon.

Varsinainen kirjallinen koulu päättyi vuonna 1888, jolloin Järnefeltit muuttivat Vaasaan ja ryhmän jäsenten tiet alkoivat erkaantua. Laajimmin määriteltynä Järnefeltien koulu merkitsi sitä kirjallista antia, jonka osa 1880-luvun alun ylioppilasnuorisosta Elisabetin salongissa sai. Täsmennetympin se tarkoitti heti 1880-luvun alussa salongin muista osanottajista differentioitunutta, ajatuksiltaan ja asenteiltaan yhtenäistä ryhmää, johon Elisabetin lisäksi kuuluivat hänen poikansa Arvid, Kasper ja Erik (Eero) sekä Juhani ja Pekka Aho. (Kopponen 1985, 79 – 83.)

Elisabet Järnefeltin ylioppilassaloonki oli suomenkielisten ja -mielisten ylioppilaiden kokoontumispaikka ja keskusteluseura. Ennen muuta se oli foorumi vapaamieliselle ja radikaalillekin aatteelliselle debatille. Elisabet pyrki kehittämään kuulijoittensa kirjallista makua ja sivistystä sekä nuorison taideaistia, joka hänen mielestään suomalaisilta korkeammassa mielessä kokonaan puuttui. Hän välitti kirjalliseen keskusteluun uusia aineksia venäläisestä kirjallisuudesta, erityisesti sen realismista ja myöhemmin Tolstoin moraaliopista. Kirjallisessa koulussa kirjoitusharjoitelmia tehtiin ja niiden lopputuloksia arvioitiin ryhmätyönä, pyrkimyksenä yhdistää kirjallisuuden käytäntöä ja teoriaa. Harjoitelmien lähtökohtana oli luonnon ja kansanihmisten tarkkailu, ja tärkeänä tavoitteena oli löytää sekä saada esiin havainnoinnin kohteen ”tyypilliset” piirteet. (Kopponen 1985, 80 – 83.)

’Tyypin’ käsite ja tyyppillisyyden kuvaaminen oli perustana Järnefeltien koulun taidekäsitykselle ja näkemykselle realismista. Ns. sosiaalityypin kuvauksella on 1800-luvun eurooppalaisessa kirjallisuudessa kaksi haaraa: läntinen, ranskalais-skandinaavinen, sekä itäinen, venäläinen, joista jälkimmäisen tiedetään tulleen kirjallisuuteemme juuri Elisabet Järnefeltin välityksellä. Tämä itäinen tyyppi-käsite ei tarkoita pelkästään lajiominaisuutta vaan yleisen ja yksilöllisen yhdistelmää: kirjailijan kuvaaman henkilöhahmon on edustettava tiettyä ihmisryhmää ja oltava samalla myös yksilö. (Kopponen 1986, 83 – 84.)

Järnefeltien koulun periaatteisiin kuului, että taiteilijan on pyrittävä objektiivisuuteen. Tendenssi tuli tuoda esiin ”salaa ja huomaamatta”, viittaustekniikkaa käyttäen. Ihmiskuvauksessa tavoitteena oli ”psykologillisuus”. Luonnollisuuden ja sisäisen totuuden vaatimukset tarkoittivat, että taideteoksessa ei saanut olla mitään epäaitoa tai keino-

tekoista. Elisabet opetti taiteen olevan ”totuuden palvomista tunnemaailmassa”, mikä tarkoitti, että kaikki todella sisäisesti eletty, sisäistetty ja koettu on totta. Näin ollen jos taiteilija noudattaa tällaista sisäistä näkemystään, elämystään, hänen työnsä on aitoa, vaikka kuvatut asiat kenties olisivatkin ristiriidassa varsinaisten tosiasioiden kanssa. (Kopponen 1995, 85.) Kirjallisuutemme kehityksen ja Arvid Järnefeltin kirjailijanuran kannalta tärkeintä Elisabetin salongissa oli eettisen ehdottomuuden ja realistisen estetiikan kiteyttäminen. (Kopponen 1986, 6.)

Järnefelt sai vaikutteita kirjailijantyölleen paitsi Tolstoin opista myös hänen taidekäsityksestään, joka perustui samoihin asioihin kuin koko hänen muukin oppinsa: uskonnollisen tunteen keskeisyyteen, myötätuntoon heikompiosaisia ja työtätekevää kansaa kohtaan sekä lähimmäisenrakkauteen, ihmisten samanarvoisuuteen ja veljeyteen (ks. luku 2.1.1). Tolstoin teos *Mitä on taide?* (1898) osoittaa, että kirjailija näki myös kysymyksen taiteesta palautuvan uskonnon problematiikkaan. Tätä kautta katsottuna on ymmärrettävää, että tolstoilainen Järnefelt itse piti hyvänä juuri sellaista taidetta, jota monet arvostelijat moittivat liiallisesta tendenssistä ja julistamisesta. Toisaalta hänen myöhäistuotannolleen tunnusomainen piirre, aatteen ja taiteen yhteensulautuminen, voidaan nähdä Järnefeltin koulun taidekäsityksen mukaisena objektiivisuutena ja viittaustekniikan kehittymisenä.

Jotta taide olisi hyvää, ”esteettistä”, sen oli Tolstoin (2000, 261) mielestä täytettävä sekä muodon että sisällön vaatimukset. Tolstoi ei hyväksynyt kauneutta taiteen päämääränä, koska kauneus edusti hänelle huvittelua ja nautiskelua. Taide ei saanut olla pelkästään ”joutilasten ihmisten tyhjää huvia”. Tolstoi piti taidekouluja ja -kriittikiä sekä taiteilijan ammattia tarpeettomina, jopa vahingollisina taiteelle. Sivistyneistön suosiman taiteen sijaan Tolstoi arvosti sellaista taidetta, jota kansanhmisetkin ymmärtäisivät ja voisivat tuottaa tasaveroisesti. Muodoltaan hyvän taiteen tuli olla selkeää ja konstailematonta. Taiteen päämääränä Tolstoi piti hyvien tunteiden – emootioiden, tunnelmien, tuntemusten, asenteiden ja luonteenominaisuuksien – ilmaisemista:

Herättää itsessään kerran koettu tunne, ja kun on sen sisällään herättänyt, välittää se liikkeiden, viivojen, värien, äänien, sanoilla ilmaistujen kuvien keinoin siten että toiset kokevat saman tunteen – siinä on taiteen toimi. Taide on

ihmillistä toimintaa joka käsittää sen että tietyin ulkoisin merkein yksi ihminen välittää kokemiaan tunteita toisille, ja toiset ihmiset saavat noista tunteista tartunnan. (Tolstoi 2000, 79.)

Tunteen arvon, sen hyvyden tai huonouden, määrää puolestaan ajan uskonnollinen vakaumus. Hyvä taideteos on Tolstoin mielestä sopusoinnussa aikansa korkeimpien ihanteiden kanssa. Oman aikansa korkeimpia ihanteita eli hyvää taidetta edusti Tolstoin (2000, 223) mukaan kristillinen taide, jota on kahta lajia, uskonnollista ja yleismaailmallista. Uskonnollisen taiteen välittämät tunteet juontuvat siitä, että ihminen uskon kautta tiedostaa paikkansa maailmassa sekä suhteensa Jumalaan ja lähimmäiseen. Yleismaailmallinen taide sen sijaan välittää kaikkein yksinkertaisimpia, joka-päiväisiä, kaikille maailman ihmisille käsitettäviä tunteita. Tolstoi (2000, 275) tiivistä käsitteensä taiteen tehtävästä seuraavasti:

- - oikean taiteen tehtävä on uskonnon johtaman tieteen avulla saatava aikaan se että ihmisten rauhanomainen rinnakkaiselo jota tällä haavalla pidetään yllä ulkoisin keinoin – oikeusistuimin, poliisein, hyväntekeväisyyslaitoksien, työoloja valvomalla jne. – toteutuisi ihmisten vapaaehtoisin ja ilomielisin toimin. Taiteen on poistettava väkivalta.

Ja vain taide pystyy siihen.

1.3 *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin taustaa

Elämäkertatietojen mukaan syksyllä 1924 kirjailija Arvid Järnefelt matkusti yhdessä vaimonsa Emmyn kanssa Ranskaan. Takana oli Leo Tolstoin kuolema vuonna 1910, vuoden 1918 kansalaissota – joka Koskimiehen (1927, 60) sanojen mukaan särki rauhanystävän ja kansainvälisyyden haaveksijan unelmat – ja Järnefeltin tuotannon kannalta hiljainen 1910-luku. Pariskunnalla oli tarkoitus päästä vuoden kylmimmäksi ajaksi etelään Välimeren rannalle. Koska odotettua eläkkeenkorotusta ei tullut, he jäivät Houilles' in huvilakaupunkiin. Siellä 63-vuotiaan kirjailijan ajatukset palasivat Suomeen, ja hän ryhtyi jatkamaan Pariisissa aloittamaansa romaania. *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin synty rauhallisessa ympäristössä, riittävän etäällä kotimaasta ja sen levottomuuksista. Se ilmestyi jo seuraavan vuoden huhtikuussa, ja monet arvostelijat ovat pitäneet sitä Järnefeltin parhaana romaanina. (Häkli 1955, 528 – 531.)

Järnefelt edusti vuonna 1925 jo ns. vanhemman polven suomalaiskirjailijoita, tosin uuden suunnan löytäneitä ja sitä kautta kirjallisen elämän noteeraamia. *Greeta ja*

hänen Herransa -romaani kertoo niistä ristiriidoista, joita suomenkielisen miniän, Maijan tulo ruotsinkieliseen Nyholmin perheeseen ja maataloon aiheuttaa. Vaikka romaani ei ollutkaan aiheeltaan moderni ja muodikas, jopa tulenkantajiksi kutsuttuun piiriin kuuluneet nuoret ja tulevaisuuteen suuntautuneet kirjailijat kiittivät sitä psykologisesta vakuuttavuudesta. (Koskela 1999, 275.) Tulenkantajat näkivät Kopposen (1986, 85) mukaan Järnefeltissä ”eurooppalaisen kirjailijan”, ”perusihmisen” ja ”perusihimillisen” paljastajan ja kuvaajan.

Monet tutkijat ovat korostaneet, että Järnefeltin aiempaan tuotantoon verrattuna uutta *Greta ja hänen Herransa* -romaanissa oli tolstoilaisen julistuksen puuttuminen. Koskimiehen (1965, 235) mukaan aate oli yhä mukana mutta nyt sulatettuna epiikkaan, taiteeseen. Probleemien pohdiskelija Järnefelt saavutti Koskimiehen (1944, 438) sanoin ilmaistuna ”taiteilijauransa hedelmällisimpinä vuosina sen tasapainon, johon hänen etsivä ja kamppaileva henkensä vuosikymmenien aikana oli kiihkeästi ja itseään säästämättä pyrkinyt”. Nokkala (1958, 128) kirjoittaa Järnefeltin olleen yhä sama Tolstoin oppilas kuin esimerkiksi romaaneissaan *Veljekset* (1900) ja *Helena* (1902), mutta julistaja hänessä oli tehnyt sovinnon taiteilijan kanssa. *Greta ja hänen Herransa* -romaanista heijastuu kirjailijan oma tolstoilainen usko ja etiikka, mutta henkilöt eivät ole pelkästään tolstoilaisuutta toteuttavia ihanneihmisiä. He kehittyvät kukin omilla ehdoillaan, omien sisäisten tapahtumiensa ohjaamina.

Teoksessa yhdistyy monta Järnefeltin elämän ja taiteen keskeistä teemaa: kielten ja kulttuurien vastakohta, maa- ja omistuskysymys, työ- ja sukupuolietiikka, ristiriita omaisen- ja lähimmäisenrakkauden välillä, oikean jumalasuhteen löytäminen sekä kielto vastata pahaan pahalla tai luoda väärä kuva omasta itsestään (Ojala 1960, 108). Järnefelt palaa *Greta ja hänen Herransa* -romaanissaan tavallaan jo *Isänmaassa* aloittamaansa psykologiseen ihmiskuvaukseen. Toisaalta kirjailija on myös uudistunut: vaikka Koivikolla eletään kohtalokasta draamaa, ei sen kehystämiseen tarvita suuria ulkoisia ”voimakohtia”, vaan romaanin jännite säilyy ”sisällyksen kehitystä” mukaillen. Edes vuoden 1918 tapahtumat eivät nouse romaanissa historiallista kiinnekohtaa voimakkaampaan asemaan. (Kopponen 1986, 83 – 84.)

Keskeistä *Greta ja hänen Herransa* -romaanissa on kehityksen ja muutoksen teema. Yksilöiden kannalta romaanissa kuvataan pääasiassa kahden päähenkilön elämän-

kaarta, heidän tapojaan ja mahdollisuuksiaan ratkaista kohdalleen tulevia ulkoisia ja sisäisiä haasteita. Molemmat pyrkivät kehittymään muuttuvissa olosuhteissa oman elämänsä subjekteiksi; Greetan kehityskulku johtaa kohti korkeampaa ihmisyyttä ja syvällisempää jumala- ja elämänkäsitystä, Helgen kohti itsetuhoa. Romaani kuvaa henkilöiden yksilöistymisprosessin ohella myös yhteiskunnan muutosta esimodernista moderniksi. Yleisemmällä kirjallisuuden tasolla romaanista heijastuu esimodernin maa-seutukuvauksen muuttuminen modernimpaan suuntaan.

Greta ja hänen Herransa -romaanin kuuluu modernin yhteiskunnallisen realismin traditioon: sen molemmat päähenkilöt, sekä Greta että Helge, törmäävät muuttuvan maailman asettamiin haasteisiin. Karkaman (1994, 104) mukaan yhteiskunnallisesti kriittiselle realismille yleinen ja yhteinen piirre on, että ne romaanit, joissa nykyajan haasteet erottuvat selvästi sisällön elementteinä, ovat luonteeltaan elämäkerrallisia käsitteen laajassa merkityksessä. Ne kertovat useimmiten sellaisen yksilön elämäkerran, joka irtoaa entisiltä juuriltaan ja joutuu etsimään itselleen aseman ja identiteetin uudessa, muuttuvassa maailmassa. Niissä modernisaatio ja individuaatio esitetään toisiinsa kietoutuvina prosesseina: modernin yhteiskunnallisen realismin romaanit ovat kertomuksia omaa tietään etsivistä yksilöistä, joiden elämän kulku liittyy elimellisenä osana koko yhteiskunnan muutokseen. Tällainen traditio asettaa vaatimuksia myös kerronnalle:

Laajan ja monisyisen prosessin ja sen aiheuttamien psyykkisten prosessien esittäminen edellyttää myös uutta kerronnan muotoa. Se edellyttää kertojaa, joka yhdistelee todellisuuden tasot toisiinsa, motivoi (pää)henkilöiden teot ja toiminnot ja tunkeutuu henkilöiden tietoisuuteen selvittääkseen ne henkiset prosessit, joita tilanteet synnyttävät. Romaanit kertovat sekä sen, mitä henkilöille uusissa tilanteissa tapahtuu että sen, miten ja miksi henkilöt toimivat. Teoksen sisältö pyrkii toisin sanoen jäsentymään sekä tapahtumien logiikan mukaan tarinaksi että toiminnan logiikan mukaan juoneksi. (Karkama 1994, 104.)

Greta ja hänen Herransa -romaanin kertoja on tarinaansa hallitseva fokalisoiija, joka ei osallistu agenttina itse tapahtumiin mutta joka tuntee romaanin ulkoiset ja sisäiset tapahtumat sekä tahtoo perustella ne keskeisten henkilöidensä kannalta. Tarinan kertoja tuntee henkilönsä sekä ulkoisesti että sisäisesti; hänen suhteensa varsinkin päähenkilöidensä mielenliikkeisiin on välittömän läheinen. Greta ja Helge hallitsevat

vuorollaan fokalisoijina kerronnan perspektiiviä, mutta välillä tapahtumia tarkastellaan myös Maijan ja Helgen Titta-sisaren perspektiivistä sekä yleisestä, ulkopuolisesta näkökulmasta.

Vaikka totuudellisuus eli edustavuus oli Järnefeltin kirjailijantyössä olennaisempaa kuin todenmukaisuus¹, hänellä oli taipumusta etsiä ihmiskuvaukselleen ainakin jonkin verran tukea todellisuudesta, todella eläneistä ihmisistä (Viljanen 1959, 147). *Greeta ja hänen Herransa* -romaanilla on Viljasen (mt., 146 – 147) mukaan eräänlainen esikuva todellisuudessa: kirjailija sai piirteitä romaanin ulkoiseen asetelmaan Verner Kustaa Nylund -nimisen miehen perheestä, joka asui Lohjan Virkkalassa lähellä Järnefeltien Rantalaa. Avioliitto yhdisti taitavan ruotsinkielisen käsityöläisen ja herrasperheessä palvelleen suomenkielisen tytön. Häkli (1955, 285 – 286) kertoo perheessä vallinneista patriarkaalisisista tavoista ja peltosarkojen ympärille pystytetyistä kiviaidoista, jotka esiintyvät *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin juonellisina ja temaattisina aineksina. Sen sijaan lienee epäselvää, oliko anopilla yhtä kiinteä jumalasuhte kuin Greetalla. Liioin ei Nylundin perhe kokenut romaanin tapaan traagista kohtaloa.

---

¹ Karkaman (1994, 104 – 105) mukaan keskeinen seikka realismissa on se, että realistisesti esittää teoksen tapahtumat ja toiminnot relationaalisesti, suhteessa muihin tapahtumiin ja toimintoihin, joiden hän ajattelee myös reaalisissa todellisuudessa liittyvän toisiinsa. Näin ollen kirjallisuuden realismissa ei ole kyse totuudesta vaan totuudellisuudesta, edustavuudesta ja esitettävyydestä (representatiivisuudesta tai tyyppillisyydestä). Reaalista todellisuudesta saatu kokemusperäinen tieto ei ole realistisen fiktion kannalta olennaista, vaikka sillä saattaakin olla oma palvelutehtävänsä. Realistinen kirjallisuus siis esittää jotain, jolla tekijän mielestä on merkitystä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa dialogissa.

2. ELÄMÄNKAARI, INDIVIDUAATIO JA HENKINEN KEHITYS

2.1 Tolstoilaisuus

2.1.1 Tolstoin opin pääpiirteet

Arvid Järnefeltin aatteellinen oppi-isä Leo Tolstoi tunnetaan ennen muuta proosa-tuotannostaan, mutta myös moraalii- ja yhteiskuntafilosofiastaan. Nokkalan (1958, 10) mukaan Tolstoin elämää, toimintaa ja vaikutusta on tarkasteltava kokonaisuutensa, jakamatta sitä erillisiin taidekirjailijan ja uskonnollisen julistajan kausiin, sillä hänen kaunokirjalliseen tuotantoonsa sisältyvät juuri ne perusajatukset, jotka muodostivat myöhemmin hänen oppinsa ytimen.

Tolstoi aloitti oman henkisen kehityksensä erittelyn vuonna 1879 kirjoittamassaan teoksessa *Tunnustus* (1906). Siinä hän kertoi elämänsä murroskaudesta, jonka alun hän sijoitti vuoteen 1874 eli aikaan, jolloin romaani *Anna Karenina* (1877) oli tekeillä. Romaanihenkilö Konstantin Levinillä ja kirjailija Tolstoilla oli sama elämänongelma ja eksistentiaalinen hätä: kuoleman taustalta nouseva kysymys elämän tarkoituksesta (Nokkala 1958, 10). Tolstoi (1906, 29 – 66) etsi vastausta tieteistä, etenkin filosofiasta, sekä oppineilta uskovaisilta, mutta pettyi molempiin tahoihin. Kriisissään hän oli jo ajautumassa itsemurhaan, kunnes tutustui köyhän kansanosan uskovaisiin (mt., 66 – 68). Yksinkertaisten, kovaa työtä tekevien kansanihmisten kautta Tolstoi ymmärsi sydäntään ahdistavan ja mielenterveyttään koettelevan tunteen Jumalan etsimiseksi (mt., 73).

Tolstoi yritti tavallisen kansan tapaan osallistua ortodoksisen kirkon jumalanpalvelus-elämään, mutta pettyi jälleen opin ristiriitaisuuksiin. Sama kirkko, joka lupasi hänelle yhdistää kaikki ihmiset uskossa ja rakkaudessa, opetti häntä pitämään ortodoksisen kirkkoon kuulumattomia kerettiläisinä. Hän ei voinut hyväksyä, että kristillistä rakkautta julistavassa kirkossa rukoiltiin sota-aikana menestystä Venäjän aseille ja myönnettiin murhille oikeutus. (Tolstoi 1906, 88 – 93.) Tolstoi hylkäsi täysin ortodoksisen kirkon opin kieltäen Jumalan kolminaisuuden, perisyntin, Kristuksen jumaluuden, ihmeet, kuolleiden ylösnousemuksen, opin kirkosta ja sakramenteista. Hänen mielestään ortodoksinen kirkko oli opillaan, kultillaan ja elämällään väärentänyt ihmiselämän

varsinaisen tarkoituksen, onnellisuuden ja eettisyyden. Tolstoi pysyikin kirkon leppymättömänä vihollisena elämänsä loppuun saakka. (Nokkala 1958, 12 – 13.)

Tunnustuksen jatko-osassa, vuonna 1884 kirjoitetussa teoksessa *Mikä on uskonni* (1907) Tolstoi kertoi seikkaperäisesti, kuinka hän lopulta löysi avaimen Kristuksen opin ymmärtämiseen ja kuinka hän tuokiossa vakuuttui tulkintansa oikeellisuudesta. Hän kuvasi sisäistä työtään evankeliumien parissa kaiken sen poistamiseksi, mikä on peittänyt itse opin ydintä (Tolstoi 1907, 8). Tutkittuaan ja tulkittuaan evankeliumeja hän totesi Kristuksen opin kiteytyvän Isä meidän -rukouksessa seuraavalla tavalla: ”Ihminen on Jumalan poika. Jumala on elämä loppumaton, henkinen alkuperä. Olkoon tämä alkuperä pyhä. Tapahtukoon hänen valtansa kaikissa ihmisissä, ja toteutukoon tämän loppumattoman alkuperän tahto, niin kuin itsessään, niin myös lihassa. Ajallinen elämä on tosi elämän ravinto, tosi elämä on nykyisyydessä, ja älkööt meiltä tätä tosi elämää peittäkö menneisyyden virheet ja erehdykset, älköötke johtako meitä valheeseen. Silloin pääsemme pahasta, ja alkaa sinun valtasi, ja voimasi ja järkesi.” (Tolstoi 1906, 8 – 9.)

Tolstoi löysi kaipaamansa elämänselityksen Raamatun Vuorisaarnasta. Tulkitessaan Jeesuksen sanoja hän jätti pois kaiken, mikä tuntui epäselvältä, esimerkiksi viittauksen iankaikkiseen elämään, jolloin jäljelle jäi Kristuksen rakkaudenkäsky ehdotonta toteuttamista vaativana maallisena, nykyhetkeen sidottuna lakina. Tolstoi kutsui tätä onnen ja pelastuksen opiksi. Kristuksen opin keskeiseksi sanomaksi Tolstoi (mm. 1907, 18) määritteli rakkauden kaikkiin ihmisiin ja pahan vastustamisesta luopumisen. Tolstoi ei sanojensa mukaan halunnut kuitenkaan pohtia jumaluusopillisia kysymyksiä vaan etsi yksinkertaista uskoa ja luottamusta Jumalaan. Itse hän määritteli uskonnollisen päämääränsä seuraavalla tavalla:

Minä en ole hakenut vastausta mihinkään historialliseen tai teologiseen vaikeuteen, vaan itse elämän kysymykseen, ja siksi minulle ei enää ole pääasia tietää, oliko Jeesus Kristus Jumala tai kestä Pyhä Henki tuli alas tai milloin ja kuka on jonkun evankeliumin kirjoittanut tai onko sen ehkä kirjoittanut Jeesus itse. Ei, tärkeintä on minulle vaan itse valo, ja että se vielä kahdeksantoista vuosisadan perästä paistaa minulle vähentymättömällä voimalla. Mutta miksi sitä on sanottava tai mitä se on, tai kuka sen on eläväksi tehnyt, se on minulle vähemmän tärkeitä. (Tolstoi 1894, 6 – 7.)

Tolstoin mukaan Kristuksen opilla on kahdenlainen tarkoitus: toisaalta se antaa uuden selityksen elämäntarkoitukselle, toisaalta siveyssäännöt. Hän muotoili Vuorisaarnan pohjalta viisi käskyä, joita noudattamalla hän uskoi ihmiskunnan täyttävän Isän tahdon ja saavuttavan elämänonnen: (1) Ei saa tehdä vääryyttä kenellekään eikä minkään teon kautta herättää pahaa toisissa, sillä pahasta syntyy paha. (2) On oltava puhdas kaikissa suhteissa eikä saa hylätä ottamaansa vaimoa, sillä puolison hylkääminen ja vaihtaminen on syy kaikkeen epäsiiveellisyteen maailmassa. (3) Ei saa koskaan vannoa valaa, koska valoja vannotaan huonoja tarkoituksia varten ja koska ihminen ei voi mitään luvata. (4) Ei saa vastustaa pahaa vaan loukkaukset tulee antaa anteeksi. Toista ei saa tuomita eikä saa hakea oikeuden apua, koska jokaisessa on virheitä, eikä toista voi opettaa. Koettamalla kostaa ihmiset opettavat muita tekemään samoin. (5) Ei saa tehdä eroa oman maan kansalaisten ja muiden kansojen välillä, koska kaikki ihmiset ovat saman Isän lapsia. (Tolstoi 1894, 24 – 25.)

Vaikka Tolstoi havainnollisesti oppiaan raamatullisin käsittein (Isä, Jumalan poika, Isän lapsi) hänen jumalakuvansa ei ollut persoonallinen vaan panteistinen¹. Jumala oli hänelle maailmanlaki ja -järki, jonka mukaan kaikki kehittyy, joskin hän samaisti myös Jumalan ja elämän sekä Jumalan ja rakkauden. Ihminen on Tolstoin opin mukaisesti osa Jumalaa, ja Jumala on ihmisessä sisäisenä. (Nokkala 1958, 15 – 16.)

Tolstoilainen sosiaalietiikka perustui vähäosaisten ymmärtämiseen ja auttamiseen. Tolstoi piti syynä ihmisten kärsimyksiin ja turmelukseen rikkaiden ja köyhien välistä muuria eli sitä, että toiset ovat toisten orjia. Kristillisen rakkauden seurauksena tulisi olla lähimmäisten palveleminen siten, etteivät ihmiset elä toistensa työstä. (Nokkala 1958, 19 – 21.) Tolstoin mukaan raha mahdollistaa uuden, persoonattoman orjuuden muodon. Kun ihmiset aiempina aikoina käyttivät toisten työtä hyväkseen suoranaisten

---

¹ Panteismi on käsitteenä monimuotoinen, mutta yhteistä sen eri muodoille on oppi kaikkijumaluudesta. Sen mukaan Jumala ei ole maailman ulkopuolella vaan sisältyy maailmankaikkeuteen. Jumalalla eli jumaluudella tarkoitetaan tällöin kaikissa ilmiöissä vaikuttavaa luovan voiman kokonaisuutta, jota ei aistein havaita (*natura naturans*), erotukseksi aistein havaittavasta luonnosta (*natura naturata*). Panteismi on yksi ns. monismin muoto. Filosofissa monismi tarkoittaa oppia ykseydestä, joka nojautuu yhteen ainoaan alkuperusteeseen siten, että kaiken olevan oletetaan olevan laadultaan joko ainetta (*materialistinen monismi*) tai henkeä (*spiritualistinen, idealistinen monismi*). Tolstoilaisuus edustaa idealistista monismia sellaisessa muodossa, joka ei pyri selittämään kuolemanjälkeistä elämää. (Lilja 1989, 4, 31 – 33.)

väkivallan ja orjuuden kautta, niin nykyisinä aikoina se tapahtuu omaisuuden avulla. Omaisuus onkin tolstoilaisittain ajateltuna kaiken pahan alku ja juuri. (Tolstoi 1908, 285 – 286.)

Todellisesta rakkaudesta seuraa Tolstoin mukaan väkivallan ja yhteiskunnallisten laitosten kuten kirkon, armeijan ja oikeuslaitoksen vastustaminen (Nokkala 1958, 18 – 25). Tolstoi (1981, 52) piti sotien syynä patriotismia, jonka hän määritteli oman kansan edun tavoittelemiseksi muiden kustannuksella. Todellinen kristitty ei hänen mukaansa voi tunnustaa kansojen eriarvoisuutta eikä kirkollisen ja valtiollisen esivallan kytköstä. Tolstoille (mt., 59) patriotismi eli väkivaltaan johtava väärä isänmaanrakkaus edusti orjuutta: hallitsijoille se on keino saavuttaa vallanhimoiset ja itsekkäät päämäärät, ja hallituille se on luopumista ihmisarvosta, järjestä ja omastatunnosta, alistumista vallassa olevien tahtoon. Rakkautta ja veljeyttä edustavan kristinuskon ja maallista vallankäyttöä edustavan patriotismin välillä on Tolstoin mukaan suuri ristiriita:

- - kristillisyyden kannalta taas emme voi missään tapauksessa hyväksyä sotaa, sillä sota vaatii ihmisten tappamista, ja kristinuskko sekä kieltää kaikkinaisen tappamisen että vaatii tekemään hyvää kaikille ihmisille ja pitämään kaikkia ihmisiä veljinä kansallisuudesta riippumatta. (Tolstoi 1981, 36.)

Yhteiskunnallisia epäkohtia havainnoidessaan Tolstoi (1908, 279) määritteli kolme pääsääntöä vastaukseksi kysymykseen, miten elämässä tulisi toimia. Ensimmäiseksi ihmisen on oltava valehtelematta niin muiden kuin itsensä edessä ja pelkäämättä totuutta, minne tahansa se viekin. Toiseksi ihmisen on lakattava luulemasta olevansa oikeassa, muita etevämpi ja erikoisempi, ja on tunnustettava syyllisyytensä väärään käsitykseen itsestään. Kolmanneksi ihmisen on koko olemuksellaan työtä tehden – ruumiin, hengen, omantunnon ja järjen tarpeita tyydyttäen – taisteltava luonnon kanssa oman ja toisten ihmisten elämän ylläpitämiseksi.

Keskeistä Tolstoin opissa on myös pyrkimys seksuaaliseen pidättyväisyyteen. Lähtökohtana tälle käsitykselle oli antropologinen dualismi: ihmisen olemus jakautuu kahtia, eläimelliseen eli persoonalliseen ja henkiseen eli järjelliseen osaan. Edellisen mukaan eläessään ihminen etsii vain omaa onneaan ja käsittää muiden elämän vain oman onnensa edellytykseksi, mikä johtaa ihmisen sisäiseen ristiriitaan. Elämän tarkoituksen ihminen löytää vasta, kun hän herää järjelliseen tietoisuuteen. (Nokkala 1958, 14 –

15.) Ihminen ei saisi antaa sukupuolivietin vapaasti hallita itseään, sillä se vie hänet kärsimykseen ja häviöön. Kristityn päämäärä on rakkaus Jumalaan ja lähimmäiseen, itsensä hylkääminen toisten ja Jumalan palvelemiseksi (Tolstoi 1894, 35, 73). Tolstolaisuuden sukupuolietiikka perustuu ajatukseen, että avioliitto on synti, lankeemus. Naimattomuus on tolstoilainen ihannetila, mutta sen, joka avioon lankeaa, täytyy olla elinikäisesti uskollinen partnerilleen. Aviopuolisoiden on elettävä kuin sisar ja veli, seksuaalista nautintoa välttämällä ja puhtaaseen rakkauteen pyrkien. (Nokkala 1958, 24 – 25.)

2.1.2. Järnefeltin tolstoilaisuus

Arvid Järnefelt koki heräämisen Tolstoin oppiin vuonna pian 30 vuotta täyttävänä vuonna 1891. Tuota käännteentekevää kokemusta, jossa ”suuri henkinen valo täytti hänen olemuksensa”, samoin kuin koko persoonallisuutensa siihenastista kehitystä hän kuvasi Leo Tolstoille omistamassaan autobiografisessa tunnustusteoksessaan *Heräämiseni* (1894). Kristuksen sanat, sellaisina kuin Tolstoi oli ne ymmärtänyt, antoivat Järnefeltille kaivatut vastaukset kysymyksiin siitä, kuka hän on, miksi hän elää ja miten on elettävä elääkseen oikein.

Häkli (1955, 189) nimittää Järnefeltin heräämisen kokemusta uudelleensyntymiseksi, sillä se merkitsi koko entisen elämän suunnan hylkäämistä. Heräämiseen vaikutti moni Järnefeltin henkilöhistorian tekijä, samoin kuin aikakaudelle ominainen tapakristillisyyden vieroksunta. Lounela (1977, 18) olettaa heräämisen ilmentävän muiden tekijöiden ohella Järnefeltin miehuudenkriisiä ja kytkee sen osaksi hänen elämänkaarensa kokonaisuutta: nuoruus on takana, keski-ikä alkamassa, mutta aikuisen roolin lopullinen hyväksyminen tuottaa vaikeuksia. Vaikka monet suhtautuivat skeptisesti Järnefeltin tolstoilaistumiseen, jäi oppi osaksi hänen loppuelämänsä. Tolstoista tuli Järnefeltille paitsi uuden elämäntavan opettaja, myöhemmin myös ystävä ja elinikäinen oppimestari. (Nokkala 1958, 76 – 77.)

Järnefelt teki Tolstoin tapaan henkilökohtaisen ratkaisun yksinkertaistaa elämäntapojaan lähemmäksi luonnontilaa. Pyrkimys tehdä mahdollisimman paljon työtä itse ja käyttää mahdollisimman vähän hyväksi toisten työtä johti molemmat aatteenmiehet ruumiillisen työn tekijöiksi. Järnefelt vaihtoi lupaavasti alkaneen lakiuran ensin suuta-

rin ja sepän ammattiin, mutta epäonnistuttuaan toimissa hän hankki Rantala-nimisen maatilan Lohjan Virkkalasta ja ryhtyi perheineen pienviljelijäksi. Järnefelt ei Tolstoin tavoin tahtonut ansaita rahaa enempää maanviljelyksellä kuin kirjallisilla töilläkään. Se ero kreivi Tolstoin ja Järnefeltin välillä oli, että edelliselle viljelystyö ei ollut ulkoisen pakon sanelemaa, vaan hän saattoi elää vailla taloudellisia huolia, kun taas jälkimmäisen kodille maatalouden tuotto oli välttämätön. Maatyön ja henkisen työn yhdistämisen ongelma jäi Järnefeltillä vaille tyydyttävää ratkaisua. (Nokkala 1958, 21 – 23, 65 – 67.)

Järnefelt piti Tolstoin tapaan omaisuutta – varsinkin maan omistamista – pahan ja kärsimyksen alkuna (Nokkala 1958, 23). Juuri maanomistuskysymykset herättivät Järnefeltin vaatimaan parannusta suomalaisten torpparien, oman aikansa orjien asemaan. Hänen tuotannossaan maanomistuskysymyksiin ottavat vahvimmin kantaa romaani *Maaemon lapsia* (1905) ja pamfletti *Maa kuuluu kaikille! Matkoiltani Laukon lakkomailla* (1907). (Koskimies 1965, 230 – 231.) Järnefelt (1980b, 136 – 137) ei tahtonut kannustaa torppareita väkivaltaan oikeuksiaan puolustaessaan, vaan hän suositteli passiivista vastarintaa, lakkoa, ja vaati maanomistajilta yksilöllistä, sisäistä ratkaisua luopua viljelemättömistä maista niiden hyväksi, jotka tahtovat maata viljellä. Torppariongelman ratkaisuksi hän esitti Henry Georgeen vedoten vuokramaitten ja viljelemättömien alueiden siirtämistä yksityisten omistuksesta valtiolle ja maanviljelys-osuuskunnille sekä yksityisen maanomistusoikeuden lakkauttamista yhtenäisen maa-arvoveron avulla (Järnefelt 1980b, 132).

Järnefeltin (1980b, 116 – 118) mielestä luonnon ja ihmisen välillä on erityislaatuinen yhteys: maa antaa ravintoa tasapuolisesti jokaiselle, joka tahtoo tehdä sen puolesta työtä. Alkuperäisestä luontosuhteestaan vieraantuneet kaupunkilaisetkin kokevat elpymistä ja elämänilon palautumista maalla ollessaan, mutta tolstoilainen ihanne on maata omin voimin viljelevän ihmisen itsenäinen, ei siis muiden ihmisten hänelle antama suhde luontoon. Järnefeltin mukaan maa on ihmisten yhteinen, ja maahan on oikeus vain sillä, joka sitä viljelee. Hän perusteli ajatustaan seuraavasti:

Ihmisen ja luonnon välillä on olemassa suhde, joka on sisempänä, syvempänä, lujempänä, ylempänä kaikkia tekosuhteita yhteiskunnallisessa ja valtiollisessa elämässä. Ihmisen suhde luontoon on välittömän tuntemuksen suhde, niin kuin

suhde sielun ja jumalallisen hengen välillä, niin kuin sanaton suhde ikivistävyyden välillä. (Järnefelt 1980b, 116.)

Tolstoilaisuus merkitsi Järnefeltille kielteistä asennetta yhteiskunnallisia instituutioita kohtaan. Hän luopui vapaaehtoisesti urasta tuomioistuimen palveluksessa, eikä hän suostunut saapumaan oikeuteen tuomittavaksikaan. Pasifistina hän vastusti paitsi sotia myös armeijaa ja valtiota, joita hän piti väkivallan käyttöön nojaavina laitoksina. Hän ei henkilökohtaisesti maksanut valtiolle veroa, mutta hän vältti uhkaavat ulosotot jättämällä nimismiestä varten Rantalan tupaan vaaditun summan. Kirkonvastaisuutta hän osoitti mm. jättämällä lapsensa kastamatta. (Kopponen 1986, 38.)

Järnefelt arvosteli kirkkoa paitsi laitoksena myös Kristuksen aidon ja alkuperäisen opin vääristäjänä. Järnefelt ei suvainnut mystiikkaa uskonnollisten kysymysten yhteydessä; esimerkiksi Jeesuksen hän kuvasi tavallisen maallisen naisen aviottomaksi lapseksi kertomuksessa *Maria* (1897) ja aiheutti kohun (Rojola 1999a, 152). Käsitystään hän selvensi vielä teoksessaan *Evankeliumin alku eli Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja Jumalasta* (1898). Vuonna 1917 hän esiintyi ilman virallista lupaa, kieltoja uhmaten, kolmessa Helsingin kirkossa julistamassa rakkauden oppia, ja julistukset julkaistiin nimellä *Kirkkopuheet* (1917). Kansalaistottelemattomuus johti Järnefeltin vankeustuomioon, mutta myöhemmin hänet armahdettiin. (Koskimies 1965, 234 – 235.)

Järnefelt – samoin kuin oppi-isänsä Tolstoi – joutui sisäiseen ristiriitaan lain lailla ymmärrettyjen Kristuksen sanojen ja henkilökohtaisen omaisrakkauden välillä. Tolstoilainen käsitys lähimmäisenrakkaudesta vaati tasapuolisesti kaikkien ihmisten, ei ainoastaan omien perheenjäsenten, rakastamista. Järnefelt harkitsi jo vuonna 1917 kotinsa jättämistä kokonaisvaltaisen lähimmäisenrakkauden tähden, mutta esteeksi tuli epäily, että niin menetellen hän toimisi rakkaudettomasti perhettään kohtaan. Vuosina 1919 ja 1920 hän lähti vaelluksille, mutta palasi takaisin kotiinsa entisten ristiriitojen revittäväksi. (Häkli 1955, 490 – 516; Nokkala 1958, 66 – 67.)

Tolstoilaisuuden jumalakäsitystä on sanottu panteistiseksi, mutta toisaalta sekä Tolstoi että Järnefelt kirjoittivat rakastavasta ja tahtovasta Isästä. Järnefelt uskoi henkiseen Isään, jonka tahdon voi tuntea itsessään. Määritellesään Jumalaa hän yhdisti järjen, rakkauden ja elämän: ”Jumala on se minä, jossa rakkaus, ja järki ovat yhdistyneet”

(Järnefelt 1980a, 171). Järnefelt itse tiivistä oman uskonsa sisällön Kirkkopuheidensa Isä meidän -rukouksen tulkinnassa seuraavalla tavalla:

Sillä eihän tämä ole muuta kuin usko omaan veljeyteemme, joka kerrankin vapautukoon näkyväisten hallitsijain mielivallasta, – usko Isään, jonka nimi olkoon pyhitetty kaiken muun ylitse, jonka valtakunta on tässä elävässä nykyisyydessä, tämän nykyisyyden iankaikkisuudessa, jonka tahto siis tapahtukoon tämän maan päällä niin kuin se tapahtuu kaikkialla taivaissa, joka antaa meille jokapäiväisen leipämme kenenkään tarvitsematta varata erikseen itselleen, joka ei tiedä mistään synneistä ja rangaistuksista, kunhan me vain itse emme vaadi rangaistusta velvollisillemme, joka vapauttakoon meidät kerrankin kaikista vallanpyyteistä ja päästäköön meidät voiman ja kunnian tavoitteluista. Sillä Isän yksin on valta, voima ja kunnia. (Järnefelt 1980a, 177.)

Kupiainen (1945, 210) määrittelee Järnefeltin edustaman panteismin dualistiseksi, sillä hänellä ei ole olevaisen ykseyttä vaan kakseus:

Järnefelt tuntee kaiken luonnon kuuluvan yhteen ja ihmisen olevan osan tässä kokonaisuudessa: se on yksi ja ehkä oleellisin lähtökohta hänen panteismilleen. Siihen tunteeseen hänellä yhtyy toiselta puolen luonnontieteellinen katsomustapa, toiselta puolen kristillispohjainen eettisyys. Milloin hänen luonnon-tunteensa puhkeaa julistukseen, avautuu se juuri viimeksimainittuun suuntaan.

Järnefeltin mukaan jokaisessa ihmisessä on henki, joka on samaa jumalallista alkuperää kuin luonto, mutta ikuisempi kuin luonnosta peräisin oleva ruumis. Ihmisten henkinen yhteys ilmenee siten, että sama jumaluus puhuu heille heidän tunnoissaan. Keskeistä Järnefeltille on toivo ihmisen henkisestä kehittämisestä ja uudistumisesta. Tuo toivo perustuu juuri siihen, että ihmisessä oleva henki on jumalallinen elementti, joka luo maailman uudestaan. Uudistukset, jotka lähtevät pelkästään ulkonaisten olojen muuttamisesta, epäonnistuvat. (Lilja 1989, 54 – 57.)

Järnefeltin tolstoilaisuuden painopistealueeksi nousi sukupuolietiikka, jota hän pohti pamflettijulkaisuissaan *Puhtauden ihanne* (1897) ja *Kirjeitä sukupuolikysymyksestä* (1918). Samaa aihepiiriä käsittelivät salanimellä Hilja Kahila kirjoitetut romaanit *Onnelliset* (1916) ja *Nuoruuteni muistelmia* (1919). (Koskimies 1965, 234.) Myös muu Järnefeltin kaunokirjallinen tuotanto heijastelee seksuaalikysymysten keskeisyyttä. Lounela (1977, 69, 43) määrittelee rakkauden ja Eroksen Järnefeltin pääaiheeksi, sillä kirjailijan haudanvakava suhtautuminen pidättyvyyteen tuotti kuitenkin lämpimimpiä ja puhtaudessaan aistillisimpia sukupuolisuhteen kuvauksia kirjallisuudessamme.

Isä meidän -rukouksen tulkinnassaan Järnefelt (1980a, 152 – 153) toteaa, ettei ole Jumalaa, jonka puoleen voi kääntyä, ellemmme ensin asetu tasa-arvoisiksi veljeksiksi. Tolstoilainen veljeyden käsite ei viittaa patriarkaaliseen järjestelmään tai pelkästään miesten väliseen veljeyteen vaan kaikkien ihmisten samanarvoisuuteen. Ne ihanneyhteisöt, joita Järnefeltin teoksissa esiintyy, eivät ole miesvaltaisia vaan tasa-arvoon perustuvia. Elisabet-äidin usein esiin nostamat teemat, sukupuolten tasa-arvo ja siihen liittyen naisen aseman parantaminen, olivat Järnefeltille tuttuja jo ennen tolstoilaista herätystä. Järnefeltin teoksissa esiintyykin usein kehittyviä, omaan asemaansa itse vaikuttavia naistyyppejä. (Inkinen 1989, 1 – 2, 92.) Esimerkiksi kohua herättäneen *Helena*-romaanin (1902) päähenkilö Helena on aikakautensa kirjallisuudelle tyypillinen emansipoitunut nainen, joka kuitenkin on tolstoilaisittain epäseksuaalinen ja vaatii siveellistä puhtautta (Rojola 1999a, 152, 157).

Vaikka Järnefelt olikin puhdasoppisimpia tolstoilaisuuden julistajia Suomessa, muutammat persoonalliset korostukset todistavat, ettei hän jäljitellyt oppi-isäänsä orjamaisesti. Tärkein eroavuus Tolstoin ja Järnefeltin ajattelutapojen välillä ilmeni suhtautumisessa patriotismiin, isänmaanrakkauteen. Järnefeltin asenne isänmaallisuutta kohtaan oli Tolstoita suopeampi, ja hän pyrkiin Nokkalan (1958, 75) mukaan säilyttämään kotimaalla edes välinearvon aseman:

Minulla on isänmaa, ja minä rakastan sen kansaa ja sen kieltä, vaan ymmärtääkseni, kuinka minun on rakastaminen vieraita maita, vieraita kansallisuuksia ja vieraita kieliä, se on, ymmärtääkseni taaskin, että kaikki eri kansallisuudet ovat saman Isän lapsia, joita hän rakastaa niin kuin meitä (Järnefelt 1894, 185).

Järnefelt myös vastusti venäläisten sortovaltaa ja kannatti Suomen autonomiaa toisin kuin Tolstoi, joka ei tahtonut tunnustaa mitään valtioita tai kansallisuuseroja (Lounela 1977, 54 – 55).

Rakkauden oppia levittävästä Järnefeltistä tuli omalla tavallaan koko kirjallisuutemme ja kulttuurielämämme selväpiirteisin anarkisti. Hän oli periaatteellinen individualisti, joka ei hyväksynyt minkäänlaisia uskonnollisia tai yhteiskunnallisia liikkeitä. Korkein auktoriteetti Järnefeltille oli ihmisen omatunto, jonka ääntä jokaisen tuli kuunnella. (Kopponen 1986, 37.)

2.1.3 Tolstoilainen käsitys yksilön henkisestä kehityksestä

Sekä Tolstoi että Järnefelt kuvasivat muutostaan, henkistä uudelleensyntymistään äkillisenä kokemuksena, vaikkakin heidän molempien heräämistä edelsi perhetaustan, ympäristön ja omien elämäkokemusten vaikutukset, niiden tiedostaminen ja sisäisen etsinnän kausi. Tolstoilaisuuteen ei varsinaisesti kuulu teoriaa individuaatiosta tai henkisestä kehityksestä. Sen sijaan 'henki', 'henkisyys' ja 'kehitys' ovat sekä Tolstoi että Järnefeltin teoksissa usein esiintyviä käsitteitä. He kirjoittavat jumalasta nimenomaan henkisenä Isänä, jonka tahdon ihminen voi tuntea itsessään (mm. Järnefelt 1894, 144). Tolstoilaisuuden mukaan yksilön kehittymisen edellytyksenä on se, että ihminen omaksuu oikean käsityksen elämästä ja sen tarkoituksesta. Tämä oikea käsitys on sitä, että persoonallinen elämä saa merkityksensä ainoastaan Jumalan tahdon täyttämiseksi. Ihmisen tulee pyrkiä totuuteen, jonka hän sisimmässään tuntee: aitoon, omakohtaiseen uskoon. (Tolstoi 1907, 167.)

Tolstoilainen käsitys ihmisen henkisestä kehityksestä edellyttää tietoista, henkilökohtaista mielenmuutosta. Järnefeltin (1894, 9) mielestä hänen entisen elämänsä pyrkimykset ja tavoittelut olivat olemassa vain valmistakseen ja kypsyttäkseen omaa vastakohtaansa, täydellistä särkymistään, jotta hän saattoi herätä uuteen elämään. Järnefelt (1898, 26) korostaa Johanneksen evankeliumiin vedoten, ettei jumalan valtakunta ole jossain tulevaisuudessa vaan se on jo tullut, mutta että ihmisten puolelta tarvitaan voimain ponnistus, jotta he muuttaisivat mielensä – ihmisten täytyy itse ottaa askel tullakseen taivasten valtakuntaan. Ylösnousemus ei tolstoilaisittain ajateltuna oleva tulevaisuudessa tapahtuva asia vaan nykyisyydessä meneillään oleva prosessi, johon ihminen itse voi valinnoillaan vaikuttaa.

Ihmisen tulee tolstoilaisuuden periaatteiden mukaan pyrkiä itse poistamaan esteitä henkisen kehityksensä tieltä. Tällaisia esteitä ovat esimerkiksi itsekkyyden, kostonhimon ja antautumisen aistillisuuden kiusauksille. Järnefelt (1918, 22) korosti kilvoittelua ajatuksen tasolla, sillä ”juuri ajatusmaailma on se ainoa paikka, jossa Jumala todella on”. Pahat ajatukset ovat yhtä vahingollisia ihmiselle kuin pahat teot, joten ihmiset on pyrittävä lakkaamatta ihanteisiinsa, kuten oikeamielisyyteen ja siveellisyyteen. Kehitys edellyttää jatkuvaa valppautta, jottei ihminen lankeaisi ja menettelisi vastoin oman tuntonsa ääntä ja määräyksiä. Paheet edustavat ihmisyyden eläimellistä puolta, jota

vastaa yksilön on taisteltava, ja elävä jumalasuhte antaa siihen voimaa. Järnefeltin (mt., 32) mukaan tehokkain keino paheita vastaan on pyrkimys herättää itsessään rakkautta kaikkiin olentoihin.

Ihmisen henkistä kehitystä edistää siis lähimmäisenrakkaus sekä pyrkimys tolstoilais-kristillisiin ihanteisiin. Niitä noudattava ihminen on Kristuksen ja Tolstoin opin mukaan automaattisesti oikealla kehityksen tiellä. Seksuaalietiikkakin perustellaan paitsi hyvän elämän myös henkisen kehityksen kannalta: ruumiillisuus, etenkin sukupuolinen halu, estää ihmistä keskittymästä henkisen elämänsä kehittämiseen. Sen sijaan ruumiillinen työskentely ei ole tolstoilaisuuden mukaan haitaksi yksilön kehitykselle: itse asiassa fyysinen työ ei ainoastaan ole estämättä henkistä toimintaa, vaan edistää ja kehittää sitä (Tolstoi 1908, 268). Järnefelt (1894, 184) korosti myös kärsimysten kasvattavaa merkitystä ihmiselle: kun ihminen ymmärtää kokemansa kärsimykset osoituksiksi Jumalan rakkaudesta, hän lakkaa pelkäämästä niitä ja tulee voimakkaammaksi. Kun ihminen oppii elämään nykyhetkeä rohkeasti ja luottavaisesti, hänen ei tarvitse pelätä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan.

Järnefelt (1918, 31) analysoi aikansa jumalakäsityksiä ja jakoi ne kolmeen tasoon: Alimpana jumaluuden käsityksenä hän piti pakanallisuutta, jolla hän tarkoitti ”epämääräisiä raakalaisheimoja, jotka palvelevat omatekoisia puisia tai kultaisia tai maalattuja jumalankuvia”. Seuraavassa, edellistä ylemmässä jumaluuskäsityksessä Jumala on ainoastaan ”käsité eli miellekuva, mutta kuitenkin vielä ulkopuoliseksi ajateltuna, niin että rukoilemme sitä kirkoissa, määräaikoina, määrätavalla, ja pidämme ajatuksiamme ja aikeitamme hänestä erillään”. Ylimpänä jumaluuden käsityksenä hän piti sitä, että Jumala on ”kaikkia olentoja rakastava Minä, josta ei voi tehdä itselleen mitään mielletä, käsitettä tai ajatuskuvaa, vaan jota ihminen voi vain itseohtaisesti tuntea, milloin hänkin rakastaen kaikkia olentoja toimii tämän rakkautensa mukaisesti”.

Vaikka Järnefelt ei laatinutkaan analyysiaansa kuvaamaan uskonnollisuuden tai jumaläkäsityksen kehitystä yksilötasolla, sen yhteneväisyys T. P. Virkkusen teorian kanssa (ks. luku 2.2.1) on huomattava.

2.2 Psykologinen käsitys henkisestä kehityksestä

Psykologiassa yksilön henkistä kehitystä tarkastellaan kehitys- ja uskontopsykologian kohtaamispisteessä. Yhteisenä nimittäjänä voidaan pitää elämänkaaripsykologiaa (life-span psychology). Se on nykyisin vakiintunut psykologian osa-alue, joka voidaan liittää kehityspsykologian¹ piiriin mutta joka samalla laajentaa kehityspsykologista ajattelua. Elämänkaariajattelu korostaa kunkin ihmisen elämän muodostavan oman, ainutlaatuisen kokonaisuutensa. Toisaalta ihmisten elämänkaarista voidaan löytää yleisiä kehityksen lainalaisuuksia, huolimatta suurista yksilöllisistä eroista. Näin ollen yksilön kehitystapahtumia voidaan – riippumatta siitä, mihin elämänvaiheisiin ne sijoittuvat – ymmärtää parhaiten, kun ne suhteutetaan kehityksen yleisiin lainalaisuuksiin. (Dunderfelt 1997, 15 – 18.)

Elämänkaaritutkimuksessa pyritään selvittämään ihmisen kehitys kokonaisuudessaan ja yksilöllisenä, mikä on enemmän kuin kehitysvaiheiden tai osa-alueiden summa. Dunderfelt (1997, 15, 236 – 237) lainaa Carl Gustav Jungin käyttämää individuaation käsitettä havainnollistamaan ihmisen yksilöllisyyden vaiheittaista, koko elämän jatkuvaa kehitysmahdollisuutta ja esiintuloa. Individuaatiossa otetaan huomioon sekä biologiset että sosiaaliset tekijät ja niiden vuorovaikutukset elämänsä aikana, mutta sen lisäksi ajatellaan, että kehitykseen vaikuttaa myös yksilön psyyken oma, sisäinen rytmi. Juuri tämä sisäinen kehitysrytmi, psykodynaamikka, luo elämänsä aikana yksilöllisen kokonaisuuden.

Kaari-ajattelun heikkoutena tosin on se helposti syntyvä mielikuva, että ihmiselämän loppupuoli olisi pelkkää hiipumista, alaspäin suuntautuvaa laskua. Kuitenkin elämänkaariajattelun yhtenä perustana on käsitys, että ihmisen kehitys voi jatkua koko

---

¹ Kehityspsykologia tutkii yksilössä tapahtuvia muutoksia sikiökauden alusta aina kuolemaan asti. Ihmisen elinkaarensa aikana läpikäymät muutokset tapahtuvat eri tasoilla: fysiologisella, kognitiivisella ja sosiaalisella. Geneettisesti määräytyvä biologinen taso on kaiken perusta, mutta kehitys tai kypsyys on paljolti riippuvainen myös ympäristötekijöistä eli yksilön oppimiskokemuksista ryhmässään. Kun on kyse yksilön henkisestä kehityksestä ja uskonnon alueesta, on geneettisten tekijöiden vaikutusta vaikea tuoda esille. Sen sijaan kognitiivisella ja sosiaalisella kehityksellä on ratkaiseva vaikutus ihmisen uskonnolliseen asennoitumiseen. (Holm 1999, 46 – 47.)

elämän ajan, ja myös aikuisuuden ja kypsyyden tai vanhuuden vaiheessa ihmisessä syntyy uudistavia kykyjä ja voimia. (Dunderfelt 1997, 16 – 17.)

Teen tässä tutkielmassa periaatteellisen eron 'kasvun' ja 'kehityksen' käsitteiden välillä. Inhimillinen kasvu on sellaista tavoitteellista toimintaa, jonka avulla ihminen pyrkii kehittämään omia tietojaan, taitojaan ja kykyjään sekä kokeilemaan ja tuomaan esiin erilaisia puolia itsestään. Inhimillinen kasvu on osa laajempaa, henkistä kehitystä. Henkiseen kehitykseen kuuluu paitsi ihmisen pyrkimys kehittää eri puolia itsestään (eli henkinen kasvu) myös ihmisen tietoinen pyrkimys maailmassa olevan henkisen ulottuvuuden – Luojan, Jumalan – yhteyteen. Näin ollen yksilön henkiseen kehitykseen kuuluu myös uskonnollinen ja moraalinen ulottuvuus. (Dunderfelt 1997, 194 – 195.)

Inhimillinen kasvu ja henkinen (tai hengellinen) kehitys kuuluvat elämänkaarinäkökulmasta katsottuna luonnollisena osana yksilön kehitykseen. Usein ne ovat ihmiselle itselleen elämän keskeisimpiä asioita. Henkisessä kehityksessä ihmisen tietoisuus laajenee käsittämään suurempia luomakunnan ja ihmiskunnan kokonaisuuksia kuin vain se, mikä kuuluu omaan henkilökohtaiseen piiriin. Ihmisen kehittyessä henkisesti hänen tietoisuutensa sekä laajenee että syvenee. Dunderfelt (1997, 192) ilmaisee asian myös kuvallisesti: henkisesti kehittyvässä ihmisessä yhdistyy ajattelun valovoima ja sydämen lämpö. Käytännössä kasvu ja kehitys ovat niin käsitteinä kuin prosesseina lähellä toisiaan. Inhimillinen kasvu ja henkinen kehitys toteutuvat usein rinnakkain: itseään kehittävä yksilö joutuu jossain vaiheessa miettimään henkisen maailman olemassaoloa ja luonnetta, ja henkinen kehitys on parhaimmillaan myös yksilön ajattelun, tunteen ja tahdon tasapainoista, monipuolista kehitystä. (Mt., 195.)

Myös uskontopsykologia käsittelee yksilön henkistä kehitystä. Uskontopsykologialla on tieteiden luokittelussa kahtalainen asema: toisaalta se on yksi uskontotieteen¹ haara,

---

¹ Uskontotiede on uskontojen yleistä ja vertailevaa tutkimusta. Yleistä se on siinä mielessä, että se pyrkii objektiiviseen tietoon kaikista uskonnoista asettamatta niiden edustamia näkökulmia arvojärjestykseen, ja vertailevaa, koska se haluaa osoittaa, mikä on uskonnoille yhteistä ja mikä erottaa ne toisistaan. Uskontotiede pyrkii ymmärtämään uskontoa ja uskonnollisuutta havainnoitavana ilmiönä ja tarkastelemaan ilmiöitä uskontojen omista näkökulmista. Metodisesti uskontotieteessä on tapana erottaa viisi tutkimuslohkoa: uskontohistoria, -fenomenologia, -antropologia, -sosiologia ja -psykologia. (Pentikäinen 1986, 11 – 12.)

toisaalta yksi modernin psykologian sektori. Uskontopsykologia voidaan pääpiirteisesti jakaa sosiaali- ja yksilöpsykologiaan. Sosiaalipsykologiaa painottavat tutkijat ovat kiinnostuneempia ihmisen uskonnollisuuden yhteisöllisestä kuin yksilöllisestä dimensiosta, eli tutkimuksen kohteena voi olla esimerkiksi uskonnollinen kasvatus, uskonnollisen yhteisön vaikutus yksilöön tai yksilöiden vaikutus yhteisöissä. Yksilöpsykologiassa tutkitaan mm. uskovan ihmisen sielunelämää, uskonnollisia elämyksiä ja niiden syntyä tai – kuten tässä tutkielmassa – uskonnollisuuden kehitystä yksilön elämän vaiheissa. Tiivistäen voidaan sanoa, että uskontopsykologian tutkimuskohteena on homo religiosus, 'uskova ihminen' persoonallisena uskonnon kokijana, hänen uskonnolliset kokemuksensa sekä uskonnollinen käyttäytymisensä ja kehityksensä. (Pentikäinen 1986, 23 – 24.)

Uskonnollinen kokemus, joka ilmenee mm. yksilön käsityksinä, käyttäytymisenä ja elämyksinä, on ihmisen kokonaisvaltainen tapa asennoitua yliluonnolliseen ja yhteisöllisen elämän perusarvoihin. Se merkitsee ihmisen kaikkien psyykkisten voimavarojen, kuten biologisen kehityksen, kognitiivisten kykyjen, käyttäytymisen ja tunteiden käyttöönottamista. Vaikka uskonnolliseen kokemukseen liittyy aina tunnetta, se on paljon muutakin kuin tunnereaktio. Uskontopsykologin tutkimuskohde on erityislaatuinen, kuuluuhan uskonto ihmiselämän henkilökohtaisimpaan alueeseen. (Holm 1999, 43.)

Uskontotieteen keskeisiin ikuisuuskielisiin kuuluu 'uskonnon' ja 'uskonnollisuuden' määrittämisen ongelma. Uskonto on niin monimuotoinen, muuttuva ja niin moniin kulttuurin osatekijöihin kietoutunut ilmiö, ettei kaikenkattavaa määritelmää ole kyetty edes itse uskontotieteen piirissä laatimaan, vaikka satoja erilaisia yrityksiä on tehty. Määritelmien erot johtuvat uskontojen moninaisuudesta mutta myös tutkijoiden erilaisista painotuksista ja viitekehyksistä. Yhtenä esimerkkinä uskontopsykologisesti suuntautuneesta 'uskonnon' määrittelystä mainittakoon J. B. Prattin käsitys: uskonto on yksilöiden ja ryhmien vakava, sosiaalinen asennoituminen siihen mahtiin tai niihin mahteihin, joiden he viime kädessä uskovat säätelevän pyrkimyksiään ja kohtaloitaan. (Pentikäinen 1986, 13 – 14.)

Yhden esimerkin 'uskonnollisuuden' määrittämisestä tarjoaa pohjoismaisen uskontopsykologisen koulukunnan perustaja Hjalmar Sundén, jonka mukaan kysymys on

uskonnollisen tradition omaksumisesta elimelliseksi osaksi ihmisen omaa havaintojen ja käyttäytymisen kokonaisuutta. Sundénin käsityksen mukaan uskonnollisuus on roolikäyttäytymistä, joka perustuu lapsuudessa alkaneeseen sosiaaliseen jäljittelyyn ja samaistumiseen ja liittyy uskonnollisiin havainto- ja käyttäytymismalleihin. Roolit ovat siis sekä käyttäytymismalleja että havaintojen viitekehyksiä. Uskonto käsitetään tässä teoriassa vuoropuheluna toteutettaviksi roolipeleiksi, jotka voivat määrätä ihmisen todellisuuskäsitystä sukupolvesta toiseen. (Pentikäinen 1986, 24; Holm 1999, 46.)

Greta ja hänen Herransa -romaanin päähenkilöiden Greetan ja Helgen henkisen kehityksen analysoimiseksi käytän kahta psykologista teoriaa rinnakkain, toisiaan täydentäen. T. P. Virkkusen kolmivaiheinen teoria yksilön uskonnollisesta kehityksestä perustuu jumalakuvan tarkasteluun. James W. Fowlerin rakentama kuusivaiheinen teoria ihmisen uskon kehityksestä korostaa erityisesti yksilön maailmankatsomuksen muodostumista. Se ottaa laajemmin huomioon ihmisen eri ikä- ja kehitysvaiheet ja ulottuu siis lapsuudesta vanhuuteen. On huomattava, että kummankin teorian esittely on tässä yhteydessä tiivistetty ja yksinkertaistettu.

2.2.1 T. P. Virkkusen teoria yksilön uskonnollisesta kehityksestä

Virkkusen (1977, 31 – 60) mukaan yksilöiden väliset erot uskonnollisuudessa johtuvat ensi sijassa jumalakuvasta; uskonnollisen elämän muodot ovat siitä riippuvia. Jumalakuvassa ilmenevät eroavuudet aiheutuvat puolestaan ajattelutavan rakenteellisista muutoksista. Ensimmäinen vaihe, antropomorfinen eli ihmisen kaltainen jumalakuva syntyy yleensä varhaislapsuudessa, noin toisesta ikävuodesta kahdeksanteen, kun ajattelu on diffuusia eli eriytymätöntä ja konkreettista, havaintoihin sidottua. Antropomorfiseen uskonnollisuuteen kuuluu minä- ja yksilökeskeinen sekä minävarainen asenne. Antropomorfinen jumalakuva perustuu primitiiviseen maailmankuvaan, jollaista harvalla aikuisella kulttuuripiirissämme enää täysin on. Sen vaikutusta näkyy kuitenkin silloin, kun vaikeissa tilanteissa yritetään rukouksin ja lupauksin suostuttaa Jumala auttamaan. (mt, 204.)

Noin seitsemänvuotiaasta alkaen lapsi alkaa vähitellen saavuttaa uuden asteen uskonnollisessa kehityksessään. Legalistisen jumalakuvan pohjana on siirtyminen analyyttiseen ajatteluun, jonka vaikutuksesta käsitykset eriytyvät varsin pitkälle ja

yksityiskohdat havaitaan tarkasti, mutta kokonaisuuksia, joihin ne jäsenyisivät, ei tajuta. Maailmankuva muuttuu vähitellen mekanistiseksi. Tällaiselle maailmankuvulle on tyypillistä, että ainoastaan kausaalisten syy-seuraus-tekijöiden katsotaan vaikuttavan tapahtumiseen. (Virkkunen 1977, 61 – 64.)

Vasta kun ajatustapa on muuttunut analyttiseksi, moraalinen käyttäytyminen liittyy kiinteästi uskonnolliseen elämään. Legalistiseen jumalakuvaan vaikuttavat myös asenteet. Eettisen asenteen hallitessa tuloksena on moraalis-legalistinen jumalakuva. Tällöin ihminen elää peläten, että häntä kohtaa rangaistus joko tässä elämässä tai tulevassa, ellei hän noudata moraalisia vaatimuksia. Uskonnollisen asenteen hallitessa tuloksena on puolestaan uskonnollis-legalistinen jumalakuva. Tällöinkin moraalin noudattamista pidetään tärkeänä, mutta samalla ihmisellä on luottamus siihen, että hän voi turvautua Jumalaan. Molemmat tyypisen jumalakuvan vallitessa päädytään minävaraiseen asenteeseen. Uskonnollisen elämän tasapaino on mahdollista saavuttaa niin kauan kuin Jumalan tahdon noudattamisen katsotaan ilmenevän ulkonaisessa käyttäytymisessä. Kaiken nähdään tapahtuvan Jumalan vaikutuksesta, mutta Jumalan tahto käsitetään vaatimukseksi, jonka täyttäminen riippuu ihmisestä itsestään. (Virkkunen 1977, 64 – 71, 204.)

Teleologisen maailmankuvan ja uskonnollisuuden takana on synteettinen, kokonaisuuksista osiin suuntautuva ajattelu ja dynaaminen jumalakuva, jonka mukaan Jumala nähdään itse toteuttamassa tahtoaan ihmisessä. Kun ihminen tajuaa, että sisäinen uudistuminen toteutuu Jumalan eikä ihmisen itsensä vaikutuksesta, hän irtautuu minävaraisesta asenteesta, minkä jälkeen uskonnollinen elämä perustuu Jumalakeskeiseen, vapauttavaan luottamukseen. (Virkkunen 1977, 177 – 181, 204 – 205.) Tällaisen dynaamisen Jumalan nähdään itse toteuttavan ihmisissä tahtoaan, eikä ihmisen tarvitse ponnistella toteuttaakseen Jumalan tahdon. Jumala koetaan kaikkea ohjaavana, varauksetta rakastavana ihmistä kohtaan. (Mt., 180 – 181.)

Virkkunen (1977) kutsuu kriiseiksi niitä käännekohtia, joissa uskonnollinen elämä saa uuden luonteen. Yksilöllä ei ole valmiita toimintamalleja tällaisen elämäntilanteen hallitsemiseen, vaan hänen täytyy sopeutua ja uudistua. Ratkettuaan kriisi on usein yksilön kehitystä eteenpäin vievä kokemus. Näin ollen nimitän kriiseiksi niitä vaiheita,

joissa tarkastelemani romaanihenkilöt Greeta ja Helge joutuvat merkittäväällä tavalla muuttamaan suhtautumistaan itseensä, lähimmäisiinsä ja ennen kaikkea Jumalaan.

2.2.2 James W. Fowlerin teoria ihmisen uskon kehityksestä

James W. Fowler (1981) on uskonnollisen kehityksen teoriassaan pyrkinyt ottamaan huomioon useita eri tekijöitä, mm. moraalikehityksen, loogisen kehityksen ja kyvyn käyttää symboleja. Fowlerille maailmankatsomuksellinen kehitys on kuuden vaiheen jatkumo, jossa mikään vaihe ei ole toistaan parempi, vaan ne ovat kuin eri puolilla taloa olevia ikkunoita, joista ihmiset katsovat ulos: kaikki näkevät periaatteessa saman maiseman, mutta eri suunnasta. Siten uskon eri vaiheissa olevat ihmiset kokevat ja tulkitsevat uskonnollisia ilmiöitä hyvinkin eri tavoin, vaikka ilmiöt ovatkin kaikille samoja. Fowler ymmärtää persoonallisten ja psykologisten tekijöiden ohjaavan osuuden ihmisen henkisen ja hengellisen maailmankatsomuksen muodostumisessa. (Oikarinen 1993, 63 – 68; Dunderfelt 1997, 195 – 196.)

Parin ensimmäisen elinvuotensa aikana lapsi ei itse muodosta varsinaista maailmankatsomusta, vaan hän on riippuvainen ympäristön tuomasta huolenpidosta. Tuolloin hänen uskonsa on eriytymätöntä (*Infancy and Undifferentiated Faith*). (Fowler 1981, 119 – 121; Oikarinen 1993, 70 – 75.) Fantasiat ja jäljittely hallitsevat ensimmäistä, intuitiivis-projektiivista (*Intuitive-Projektive Faith*) uskon vaihetta, joka tyypillisimmillään esiintyy 3–7-vuotiailla. Tuolloin lapsen puhe ja oma ajattelutoiminta alkavat kehittyä, ja hän kohtaa ensimmäistä kertaa elämän suuria kysymyksiä, kuten seksuaalisuuden, kuoleman ja perheen sisäiset säännöt ja kiellot.¹ (Fowler 1981, 122 – 134; Oikarinen 1993, 75 – 77; Dunderfelt 1997, 196.)

Uskon toinen, myyttis-kirjaimellinen (*Mythic-Literal Faith*) vaihe on tyypillisesti kouluikäisen vaihe. Nuori omaksuu kertomuksia, uskomuksia ja havaintoja, jotka symboloivat hänen kuulumistaan omaan yhteisöönsä. Uusi looginen ajattelukyky mahdollistaa sen, että faktat ja fantasiat aletaan vähitellen erottaa toisistaan. Kertomus on päätapa

---

¹ Näitä uskon kehityksen alkuvaiheita ei esiinny analyysin kohteena olevan *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin kummallakaan päähenkilöllä, mutta mainitsen ne kuitenkin tässä yhteydessä luodakseni kokonaiskuvan Fowlerin teoriasta.

yhdistää kokemuksia ja antaa niille arvovarauksia. Mutta kertomusten virrasta nuori ei vielä kykene muodostamaan refleksiivisiä, käsitteellisiä merkityksiä. Maailmankuva rakentuu ja sen ristiriitoja ratkaistaan merkittävimpänä pidetyn auktoriteetin varassa. Moraalia hallitsee jäykkä kausaliteetti: hyvästä palkitaan, pahasta rangaistaan. Oikeudenmukaisuuden hahmottaminen mekaanisen vastavuoroiseksi leimaa niin ihmissuhteita kuin jumalasuhteitakin. (Fowler 1981, 135 – 150; Oikarinen 1993, 77 – 80; Dunderfelt 1997, 196.)

Kolmannen vaiheen maailmankatsomus ja synteettis-sovinnainen usko (Synthetic-Conventional Faith) vaikuttavat monen teini-ikäisen ihmisen mielessä. Ajattelussaan nuori pystyy jo tiedostamaan monimutkaisia abstrakteja asioita, esimerkiksi Jumalan kolminaisuuden. Tässä uskon vaiheessa oleva haluaa saada ajatuksin ilmaistavissa olevia lopullisia totuuksia elämästä. Useat mieltä askarruttavat ja kiinnostavat asiat syntetisoidaan, liitetään yhteen kokonaiskuvaksi. Samalla yksilö on kuitenkin vielä riippuvainen yhteisön normeista ja auktoriteeteista, joita hän saattaa seurata jopa sokeasti. (Fowler 1981, 151 – 173; Oikarinen 1993, 80 – 83; Dunderfelt 1997, 196.)

Monen ihmisen kohdalla toinen ja kolmas vaihe jatkuu vielä aikuisuudessakin, mutta toiset siirtyvät neljänteen vaiheeseen, varhaisaikuisuuden yksilöllis-reflektiiviseen eli yksilöllisesti harkitsevaan uskoon (Individuative-Reflective Faith) kaksi–kolmekymmenvuotiaana. Tässä vaiheessa uskon vanhat rakennelmat horjuvat: yksilö alkaa kriittisesti tarkastella yleisesti hyväksytyjä uskon rakenteita, ja hän luopuu usein lapsuuden uskostaan. Hän saattaa erota seurakunnasta tai aatesuuntauksesta, jonka omaksui nuorena. Nyt halutaan tulkita omia kokemuksia yksilöllisesti ja saada kontrolli omasta elämästä. Myytit sekä mystiikka erotetaan symboleista ja riiteistä, ja elämän asettamat kysymykset pyritään nyt ratkaisemaan rationaalisella ajattelulla. (Fowler 1981, 174 – 183; Oikarinen 1993, 84 – 86; Dunderfelt 1997, 196.)

Yksilöllisen vaiheen jälkeen saattaa vielä keski-ikässä seurata konjunkttiivinen eli vahvistunut tai yhdistävä usko (Conjunctive Faith). Tähän vaiheeseen yksilö siirtyy usein jonkin henkilökohtaisen kriisin jälkeen, mahdollisesti vasta nelissäkymmenissä. Tuolloin huomataan, että elämään sisältyy jotain tavalliselle järjelle selittämätöntä ja arvaamatonta – jotain, johon ei voi suhtautua muutoin kuin kunnioituksella tai hartaudella. Ihminen kiinnostuu uudelleen henkisyydestä tai uskonnollisuudesta ja

liittyy kenties johonkin ryhmään tai seurakuntaan, mikä ei estä häntä ymmärtämästä myös muunlaisten näkemysten oikeutusta. Oma kriittinen ajattelu säilytetään, vaikka halutaankin suhtautua elämään tunteella ja ihmetyksellä. Tätä vaihetta pidetään yleensä aikuisen kypsänä henkisyytensä. (Fowler 1981, 184 – 198; Oikarinen 1993, 87 – 89; Dunderfelt 1997, 196 – 197.)

Ikääntyessään ja kypsyessään ihminen saattaa vielä saavuttaa yleismaailmallisesti pätevän eli universaalin uskon (Universalizing Faith). Tässä vaiheessa ihminen on ylittänyt tietyt itsekkyyden rajat ja on valmis toimimaan suuremman hyvän puolesta. Hänessä voi toteutua yleisinhimillinen rakkaus ja oikeudenmukaisuus, oman yhteisön tai viitekehyksen rajoista riippumatta. Fowlerin mukaan hyvin harvat ihmiset katsovat maailmaa tästä uskon "ikkunasta". Vaikka universaali usko onkin ihmisen uskon kehityksessä eräänlainen teoreettinen huippuvaihe, ei yksilö vielä ole täydellinen. Hänessä saattaa olla erilaisia persoonallisia, rajallisia piirteitä, mutta edellisistä vaiheista poiketen hän ei maailmankatsomuksessaan ole enää sidottu vain yksilökeskeisiin ratkaisuihin eikä tietyn viitekehyksen arvoihin. (Fowler 1981, 199 – 210; Oikarinen 1993, 90 – 93; Dunderfelt 1997, 197.)

2.3 Yksilöistyminen ja identiteetti

Yksilön henkiseen ja uskonnolliseen kehitykseen liittyy läheisesti myös psyykkinen kehitys, yksilön minuuden synty ja kehitys. Karkaman (1994, 7) mukaan nykyaikaisuus eli modernisaatio liittyy yhteiskunnan ja yksilön suhteisiin. Jokaisen (modernisoituvassa) ajassaan elävän yksilön on reagoitava aikakautensa tuottamiin haasteisiin, jotta hän voisi orientoitua uudessa tilanteessa. Ei siis riitä, että ihminen etsii vastauksia kohtaamiinsa haasteisiin yhteiskunnan tasolla. Hänen täytyy etsiä niitä myös omalta kohdaltaan, suhteessa itseensä. Rojolan (1999a, 150) mukaan moderni yksilö joutuu tavallaan itse tekemään itsensä, mikä johtaa usein modernin yksilön elämälle tyypilliseen itsetarkkailuun.

Karkama (1994, 7) käyttää yksilöistymisen eli individuaation käsitettä tarkoittamaan sitä prosessia, jonka kautta yksilöstä kehittyy toimiva ja elävä subjekti. Karkaman termin ilmaistuna yksilöllistyminen, eli yksilön tapa erottua muista omaksi yksiköseen, on vain yksi mahdollinen tapa muiden tapojen joukossa ratkaista yksilöistymisen

ongelma. Yksilöistyminen on juuri se prosessi, jonka kautta yksilöt ratkaisevat suhteensa nykyaikaistumisen mukanaan tuomiin yleisiin haasteisiin (mt., 20). Se voidaan määritellä myös yksilön vapauden ja olosuhteiden pakon väliseksi prosessiksi (mt., 104).

Modernin subjektin kehityksessä ja modernin elämäkerran hahmottumisessa on Karkaman (1994, 18) mukaan kyse yksilön identiteetistä. Elämäkerta on identiteetin etsintää maailmassa, joka voidaan kokea arvaamattomana, ennustamattomana, ahdistavana ja jopa uhkaavana. Teoreettisesti katsoen modernin yksilön persoonallisuus, hänen persoonallinen identiteettinsä voi rakentua ensinnäkin sen perusteella, millaisessa asemassa hän toimii yhteiskunnallisessa ja julkisessa elämässä. Toiseksi identiteetti muotoutuu niissä sosiaalisissa, kanssakäymisen suhteissa, joihin yksilö osallistuu jokapäiväisessä elämässään. Kolmanneksi yksilö joutuu etenkin murrosten hetkellä asettamaan eksistentiaalisen kysymyksen, kuka hän itse oikeastaan on.

Identiteetti voidaan siis jakaa kolmeen osa-alueeseen tai -tekijään: (1) yhteiskunnalliseen tai maailmankatsomukselliseen identiteettiin, jonka kautta yksilö liittyy julkiseen yhteiskunnalliseen toimintaan ja elämään, (2) sosiaaliseen identiteettiin eli minuuteen, joka ilmenee kanssaihmisille sosiaalisen kanssakäymisen muodoissa ja sosiaalisessa elämässä, ja (3) itseidentiteettiin eli itseyteen, joka syntyy itsereflektion kautta. Julkinen identiteetti syntyy alueella, jota voidaan laajasti ymmärtäen kutsua poliittiseksi, sosiaalinen identiteetti eli minuus kuuluu eettiselle alueelle, ja itseydessä on kyse elämänfilosofisista ja eksistentiaalisista ongelmista. Kyse on kaiken kaikkiaan julkisen, yksityisen ja intiimin alueen monimutkaisesta suhteesta. (Karkama 1994, 18 – 19.)

Modernin identiteetin ongelman tekee vaikeaksi se, että identiteettimuotojen suhteet ovat eri yksilöillä erilaiset ja että ne vaihtelevat yksilön elämän eri vaiheissa, ja myös se, että miesten ja naisten identiteetin muodot ja mahdollisuudet poikkeavat toisistaan. Esimerkiksi modernin yhteiskunnan alkuvaiheissa miehellä oli selvästi enemmän rooli-vaihtoehtoja sekä laajemmat mahdollisuudet. Naisen yhteiskunnallinen ja sosiaalinen identiteetti oli rajattu, ja itseidentiteettikin muodostui pääosin kodin ja yksinkertaisen uusintamisen privaatisissa piirissä, paljolti äitiyden kokemuksen pohjalle rakentuen. (Karkama 1994, 19.)

Moderni subjekti ei välttämättä synny individualistiseen suuntaan kulkevana kehityslinjana. Ihmisyksilö on samanaikaisesti yhteisöllinen eli kollektiivinen ja yksilöllinen eli individuaalinen, siis samanaikaisesti johonkin samaistuva ja siitä eroava olento. Näin ollen modernin yksilön identiteetti on samuuden ja eron jatkuvaa kamppailua.

Subjektius syntyy siitä, kuinka yksilö tämän suhteen omassa elämässään ratkaisee. (Karkama 1994, 19 – 20.) Kirjallisuudessa näiden ratkaisujen näyttämönä ovat usein ihmisten väliset suhteet, siis sosiaalinen elämä, josta muodostuu julkisen ja yksityisen kohtauspaikka (Rojola 1999a, 151).

3. GREETAN ELÄMÄNKAARI

Greeta ja hänen Herransa -romaanin nimihenkilön Greetan elämänkaarella on keskeistä henkinen ja etenkin uskonnollinen kehitys, mihin romaanin nimikin viittaa. Huomattakoon suomen kielen tuottama kaksitulkintaisuus romaanin nimessä: ”hänen Herransa” voidaan ymmärtää joko yksikkönä tai monikkona. Monikollisena se viittaa kristinuskon Pyhää Kolminaisuuteen: Isään, Poikaan ja Pyhään Henkeen. Greetan henkisessä ja uskonnollisessa kehityksessä tuota kolminaisuutta edustavat ensin aviomies Anders, sitten poika Helge ja lopulta todellinen, sukupuoleton jumaluus, Greetan sisäinen omantunnon ääni. Henkisesti ja uskonnollisesti kehittyessään Greeta vapautuu vääristä eli ulkoisista auktoriteeteista ja päätyy henkilökohtaiseen ja yksilölliseen jumalasuhteeseen: yksikölliseen Herraan. – Muistettakoon kuitenkin, että Tolstoi ei hyväksynyt kirkon oppia Jumalan kolminaisuudesta (Nokkala 1958, 12).

3.1 Greeta ennen kriisiä

Romaanin kertojan mukaan Greeta Nyholm, o.s. Hemming elää yli neljäkymmentä ajastaikaa eli suurimman osan nuoruuttaan ja aikuisuuttaan yhdessä aviomiehensä Andersin kanssa. Tuona aikana ja vielä jonkin aikaa puolison kuoleman jälkeenkin Greetan elämä on viattoman onnellista ja itsestään selvää. Niin kauan kuin Nyholmien perheyhteisö saa miltei suljettua muun maailman ulkopuolelleen, muospaineet eivät kosketa Greetaa, ja hän on tasapainossa oman uskonsa ja jumalakuvasensa kanssa. Greetan uskonnollinen kehitys tapahtuukin varsin eristyneessä tilassa, oman perheen parissa ja sisäisenä vuoropuheluna Herran kanssa.

3.1.1 Väärä auktoriteetti

Romaanin alussa kertoja luonnehtii Greetaa lähinnä vain hurskaiden vanhempien tyttäreksi. Vaikka Toikan (1994, 70) mukaan Järnefeltin teoksissa kuvaillaan tarkasti henkilöiden ulkonäköä, ei nuoren Greetan ulkonäköä kuvailla. Myös hänen luonteensa ja toimintansa kuvaus on niukkaa; hänet esitellään ainoastaan suhteessa sukuunsa ja myöhemmin mieheensä, ei yksilöllisenä persoonana. Kuitenkin hän on romaanin nimihenkilö ja kehittyvin hahmo, koettelemusten kautta kirkastuva ”helmi”. Nimi **Greeta**

on syntynyt **Margareta**-nimen jälkiosasta, ja sen pohjana on kreikan sana *margareta*, 'helmi' (Vilkuna 1990, 69, 118).

Hemmingin talonpoikaisperhe asuu ruotsinkielisessä Vestankylässä, jossa ihmiset ovat sukupolvi toisensa jälkeen eläneet rinnakkain keskellä viljelystasankoa. Greeta on ilmeisesti jo nuorena saanut aineksia uskonnolliseen ajatteluun, ja kirkossa käynti kuuluu hänen kuten muidenkin kyläläisten viikko-ohjelmaan. Hän on omaksunut yhteisönsä uskonnollisen tradition, mutta hänen uskonnollinen käyttäytymisensä ilmentää enemmän sovinnaisuuden tuntemusta kuin omakohtaista uskoa. Greeta menee naimisiin serkkunsa Anders Nyholmin kanssa, joka on luonut häneen katseita ”oikeanpuoleisilta kirkonpenkeiltä vasemmanpuoleisille” (GJHH, 318). Mies tekee tiukan rajan yksityisten ja yleisten asioiden välille eikä suvaitse ulkopuolisten uteluja suunnitelmistaan. Greeta yrittää olla miehensä mieliksi samanlainen, mutta naapurit onnistuvat saamaan vihjeitä nuorenparin aikeista hänen elekielensä lipsahduksista. Greeta ei siis ole yhtä umpimielinen kuin miehensä.

Anders on suhteen aktiivisempi ja hallitsevampi osapuoli alusta alkaen: sekä rakastuminen että avioliittopäätös samoin kuin päätös muuttaa pois kotikylästä mainitaan romaanissa juuri hänen toimintoinaan. Jo hänen nimensä antaa vihjeen luonteesta ja taipumuksista: **Anders** on ruotsalais-tanskalainen muoto kreikan **Andreas**-nimestä, joka merkitsee 'miehekästä' ja 'miehuullista' (Vilkuna 1990, 34 – 35). Andersille on tärkeää toteuttaa traditionaalista miehen roolia. Vaimon omaa tahtoa ei perheessä eritellä eikä kysellä. Greeta siirtyy sujuvasti kuuliaisen tyttären roolista kuuliaisen vaimon, talonemännän ja äidin rooliin. Hän mukautuu miehensä arvovaltaan, koska hänelle ”miehen tahto aina selviytyi myös Jumalan tahdoksi” (GJHH, 319). Yhdessä Anders ja Greeta edustavat agraarista yhteiskuntaa, jossa yksilön elämä on periaatteessa ennalta määrätty (ks. Karkama 1994, 17).

Anders on staattinen henkilöahmo, joka ei kehity. Hän vaikuttaa muihin, mutta ei ota vaikutteita. Hänet kuvataan työteliääksi, järkähtämättömäksi ja vieraille ympäristölle umpimieliseksi, mutta toisaalta huolehtivaksi ja vaimolleen avomieliseksi. Greeta ei ole hänelle kuka tahansa vaan sydämen valittu. Anders suhtautui jo ennen avioliittoaan Greetaan tämän persoonaa kunnioittaen, ja kyselijöille hän totesikin: ”En minä mene naimisiin Hemmingin suvun kanssa, vaan Greetan kanssa” (GJHH, 319). Anders

suhtautuu eristyneisyyteenkin myönteisesti, koska näin ollen hän saa elää ja tehdä yhteistä työtä Greetansa kanssa ulkopuolisten häiritsemättä. Yhteiselämän aikana Anders muokkaa omin käsin maat ja pihapiirin Greetan mielen mukaisiksi osoittaen siten rakkauttaan konkreettisin teoin työn kautta, ei sanallisin ilmauksin tai julkisin hellyydenosoituksin.

Nyholmin nuoren perheen omat olot löytyvät kaukaa pitäjänrajan toiselta puolelta, harvaanasutulta suomenkieliseltä seudulta, jossa heillä ei ole muita yhteyksiä äidinkieleensä kuin ”yksi ruotsalainen kansakoulu eteläkulmalla ja vain kerran vuodessa ruotsalainen jumalanpalvelus kirkossa ja kerran kansakoululla” (GJHH, 319). Romaanin tapahtumien sijoittaminen heimojen ja kielten rajamaastoon tuo ulkonaista jännitettä ja dramaattisuutta (Koskimies 1965, 235), joka ei tosin vielä teoksen alkupuolella aiheuta mitään ratkaisematonta ristiriitaa.

Samalla kun Greetan ja Andersin yhteydet entiseen kotiseutuun vähenevät, jää vuorovaikutus uuden kotiseudun ihmisten kanssa niukaksi. Uudessa ympäristössään Nyholmit ovat kulttuurisesti ja kielellisesti poikkeavia. Anders puhuu suomea heikosti, Greeta ei lainkaan. Pakollisissa julkisissa yhteyksissä mies edustaa koko perhettä, eikä Greeta näin ollen pääse tai joudu kielitaidon kehittymisen kannalta välttämättömiin vuorovaikutustilanteisiin. Pariskunnan kielellistä, sosiaalista ja kulttuurista eristyneisyyttä symboloi korkea kiviaita, jonka Anders vuosien kuluessa pystyttää tilustensa ympärille. Aidan sisäpuolella on Greetan maailma ja minuuden perusta; yhteiskunnallista identiteettiä hänellä ei ole, sosiaalinen identiteetti on kapealla pohjalla, ja itseidentiteetti rakentuu pelkästään työn ja avioliiton kautta.

Vaikka useimmat asiat ilmaistaan perheessä koruttomasti, saavat elämän tärkeät hetket Andersin aloitteesta pyhän merkityksen. Greeta ei tahdo tehdä ensimmäisestä, pitkään odotetusta raskaudestaan numeroa, mutta asian tultua ilmi Anders huolehtii huomaavaisesti illan ja yön poikkeuksellisen juhlallisesta tunnelmasta. Anders ikään kuin nostaa Greetan ja hänen uusintamiskykynsä jalustalle. Samalla hän määrittelee miesnäkökulmasta, mikä on naisen tehtävä ja kuinka suhtautua naisen seksuaalisuuteen: äitiys on paitsi pyhää niin myös naisen tärkein – ja riittävä – rooli.

Kun Greeta yön tultua oli riisuutunut ja tahtoi sammuttaa lampun, sanoi Anders verkalleen vuoteesta:

– Anna lampun palaa, minua ei nukuta.

Ja Greeta ymmärsi, että Andersin mielestä lampun piti palaa hetken pyhyiden tähden.

Greeta pujahti vuoteeseen Andersin viereen, mutta Anders kohosi istualleen ja häntä selästä tukien auttoi laskeutumaan pitkäksien. Sitten he makasivat näin sanaakaan toisilleen puhumatta, kummankin kädet ristissä lakanan päällä.

-- (GJHH, 321.)

Perheen kaikki lapset käyvät isän tahdon mukaisesti ruotsinkielisen kansakoulun, vaikka suomenkielinen koulu sijaitisi lähempänä. Anders on perheen ehdoton pää, joka hoitaa talon tärkeät asiat, etenkin raha-asiat haluamallaan tavalla, muille selkoa tekemättä, ja määrää perheen elämänrytmin. Hän huolehtii yhteisöstään Jumalan kaltaisesti, eikä kukaan voi nousta häntä vastaan, koska hänen valtansa perustuu rakkauteen ja huolenpitoon (Inkinen 1989, 60). Kun perhe on koolla, Anders lukee Raamatusta profeetta Danielin kirjaa. Muutoinkin hän on ”vanhan testamentin mies, peräti. Sianlihaa ei perheessä milloinkaan käytetty, koska Mooses oli sen syömisen laissaan kieltänyt” (GJHH, 322). Nyholmin perheen laki on sekoitus Mooseksen ja Andersin sanaa.

Nyholmin perheen jäsenet ovat hyvin kiintyneitä toisiinsa ja omiin kotioloihinsa, ja vanhemmat pyrkivät juurruttamaan oman arvomaailmansa jälkeläisiinsä. Perheessä vallitsee kilpailusta, valta- ja omistustaisteluista tietämätön rakkaus, joka pitää sen koossa (Ojala 1960, 107). Mutta samalla perhe eristyy ympäröivästä yhteiskunnasta, minkä yhtenä seurauksena lapsiin syöpyy sama epäluulo perheen ulkopuolisia kohtaan kuin heidän isällään on: ”Se oli ukolle mielenmukaista: rakkaus omiin, vieraiden väistäminen” (GJHH, 323). Asenne on jyrkästi ristiriidassa tolstoilaisen veljeyden ihanteen kanssa, mikä ennakoii tulevia ristiriitoja.

Greeta ei arvostele tai kyseenalaista mitenkään perheessä vallitsevia patriarkaalisia periaatteita. Hän on saamansa hurskaan kasvatuksen kautta oppinut pitämään niitä luonnollisina, eikä hänen yhteiskuntaluokkansa nainen edes voi kuvitella asioiden olevan toisin. Niin kauan kuin Anders elää, hän on perheessä tapahtumien liikkeelle paneva voima, esimerkki ja auktoriteetti. Greeta on suhteen alistuva osapuoli, joka tosin ei tiedosta alistumistaan. Hän on myötäeläjä, joka sopeutuu vapaaehtoisesti miehen ohjaamaan tapahtumien kulkuun. Vaikka romaanin kertoja vihjaa hänen

kehittyvän tapahtumien kuluessa, ei hän vielä miehensä eläessä saa perheessään riittävästi tilaa individuaatiolleen, kehittyäkseen omaksi itsekseen.

Perheen patriarkaalista ilmapiiriä korostaa se, että romaanin alkupuolella lapsista ainoastaan Helge-poika nimetään; samalla vahvistetaan juuri Helgen keskeistä asemaa tulevissa tapahtumissa. Kuutta tytärtä kutsutaan vain tytöiksi tai sisariksi. Vasta myöhemmissä vaiheissa osa sisarista – ne, jotka jollain tapaa vaikuttavat romaanin tapahtumiin – nimetään. Kuolinvuoteellaan Anders ilmaisee Greetalle viimeisen tahtonsa, joka koskee juuri heidän ainoa poikaansa:

Kun Helgelle se aika tulee, älköön ottako ketä sattuu, vaan mene hänen kanssaan vierailemaan sinne alas Vestankylään. Ottakoon hän jonkun Töötärin serkuista ja palatkoon sitten vaimonsa kanssa tänne. (GJHH, 323.)

Näin Anders pyrkii vielä kuolemansa jälkeenkin järjestämään perheen sisäiset asiat mielensä mukaan. Greeta puolestaan ottaa Andersin sanat sydämenasiakseen, ikään kuin ne olisivat tulleet suoraan Jumalalta. Greeta ei tälläkään kertaa epäile Andersin oikeutta puuttua asioiden luonnolliseen kulkuun. Hartaan juhlava tilanne ja opittu luottamus väärään auktoriteettiin saavat hänet uskomaan, että miehen ilmaisema tahto todella on hänen toteutettavissaan.

Greetan usko on vielä tässä vaiheessa Fowlerin (1981) termein ilmaistuna myyttis-kirjaimellista, tosin osittain jo synteettis-sovinnaista. Hänen uskonnollisuutensa on vanhatestamentillista kymmenen käskyn noudattamista, moraalista käyttäytymistä. Hänen jumalakuvansa on Virkkusen (1977) teorian mukaisesti uskonnollis-legalistinen, sillä hän mieltää moraaliset normit Jumalan tahdon ilmaisuiksi ja moraalisesti väärät teot, kuten ruoan aikana puhelemisen ja nauramisen, synneiksi. Greetan asenne on minävarainen: hän uskoo omin voimin ja ratkaisuin vaikuttavansa siihen, että toimii ja elää elämänsä oikein. Vaikka moraalien noudattaminen on Greetalle tärkeää, hänellä on samanaikaisesti vankka luottamus Herraansa.

3.1.2 Isän vallasta pojan kauteen

Aviomiehen kuolema merkitsee ensimmäisen esteen poistumista Greetan henkisen kehityksen tieltä. Heti aluksi muutos ei vaikuta suuresti Greetan elämään tai uskoon,

sillä hän kokee, että nyt hänen velvollisuutensa on säilyttäen kunnioittaa entisen perheenpään muistoa. Hautajaisten jälkeen koko perheen valtaa kuitenkin ennen kokematon vapautumisen tunne, aavistus toisenlaisen elämän mahdollisuudesta. Greeta jopa hieman kummeksuu arjen vaivatonta jatkumista ilman Andersia, mutta käsittää senkin Jumalan tahdoksi. Kun perheen elintavat vähitellen muuttuvat väljemmiksi, vaalii Greeta edesmenneen miehensä muistoa paheksumalla, ei tosin täydellä sydämellä vaan muodollisesti. Greetan oma tahto alkaa eriytyä Andersin tahdosta:

Ja kukin tuli ja meni milloin tahtoi, ja pani maata ja heräsi milloin tahtoi, jopa lauleskeli hyvässä aamuvireessä, sai sunnuntaisin poiketa kylään, viipyä siellä, ja tulla takaisin illallista keittävän äidin luo, joka tosin torui, mutta aina vain ikään kuin isän muistosta, ei milloinkaan todella itse (GJHH, 325).

Greetan ensimmäinen henkilökohtainen uskonnollis-moraalinen ongelma tulee, kun perunkirjoituksessa käy ilmi, ettei Anders tilan kauppakirjaa tehdessään ollut varannut mitään oikeuksia leskelle ja lapsille. Tämän kuullessaan Helge vihastuu ja herjaa ääneen isävainajaansa, mistä Greeta pahoittaa mielensä: raatoihan Anders sentään koko miehuusikänsä perheen hyväksi ja saa nyt jälkikäteen palkakseen vain moitteita. Greeta säälii Andersia, vaikka toisaalta hän alkaa itsekin epäillä, ettei Anders ollutkaan ollut niin viisas ja kaukonäköinen kuin oli luultu. Greetan luottamus perheen edesmenneen pään kykyihin ja hänen toimiensa oikeellisuuteen alkaa horjua. Hän ei pidä Andersin auktoriteettiaseman heikkenemisestä, sillä se asettaa hänen koko uskonsa perusteet vaakalaudalle.

Tyhmyyttä! – Anders raukka.
Pahempi vielä oli, että tuo ajatus tuntui joskus ikäänkuin alkaneen huojuttaa hänen oman elämänsä perustuksia, hänen uskoaan, jota hän oli tähän asti pitänyt kalliotakin kiinteämpänä. Onneksi oli Anders kuollut tietämättä mistään pettymyksistä. Mutta mistä synnistä saattoi tämä kohtalo olla rangaistuksena jälkeenjääneille? (GJHH, 327.)

Greeta on taipuvainen pohtimaan maallisiakin asioita uskonnollisen vakaumuksensa kautta. Hän alkaa etsiä selittävää kausaliteettia, syy-seuraus-suhdetta, miettiessään, minkä synnin seurausta häätö kodista on. Lopulta hän keksii, että tuo synti on tietenkin vieraantuminen Andersin elinaikaisesta tiukasta, lainomaisesta elämäntavasta, ja tämä ratkaisu ikään kuin antaa lisäaikaa hänen auktoriteettiuskolleen. Hän ryhtyy ankarana

sovitukseen eli palauttamaan perhettä traditioon ja entiseen kuriin sen sijaan, että uskaltautuisi vielä myöntämään Andersin olleen väärä auktoriteetti. Pohdinnoissaan Greeta pyrkii luomaan kokonaiskuvaa mieltään askarruttavista asioista, mutta samalla hän on vielä sidoksissa yhteisön normeihin; hän ikään kuin laatii perusteltua selvitystä elämäntilanteestaan mutta liian joustamattoman ja tavanomaisen logiikan avulla. Tässä vaiheessa hänen uskonsa on Fowlerin (1981) teorian mukaisesti synteettis-sovinnaisia.

Greeta vaatii Helgeä ottamaan miesvainajansa paikan yhteisön johtajana. Poika ei sitä halua, mutta äiti on ehdoton. Greeta käyttää tilapäisesti valtaa määrätessään Helgen väärän auktoriteetin asemaan. Pojan on taivuttava, joskin vastentahtoisesti, ja otettava vastaan rooli, joka väistämättä näyttää lankeavan hänelle. Samalla Greeta luopuu mahdollisuudesta kehittää itseään ja omaa identiteettiään julkisempaan suuntaan. Tilanne rauhoittuu ja saa hetkellisen ratkaisun. Päällisin puolin vaikuttaa siltä, että koko perhe palaa vanhaan, patriarkaaliseen tapaansa ajatella, toimia ja uskoa. Mutta jotain on muuttumassa. Kun Helge alkaa moittia isältä opitulla ennakkoluuloisella asenteella suomalaisia viekkaaksi väeksi, jotka aina antavat voidakseen ottaa enemmän, Greeta toteaaakin:

– Mistä Helge sellaisiin päätelmiin on jo ehtinyt tulla? Sinun isäsi karttoi suomalaisia, se on totta, niin kuin jo isoisäsin heitä vihasi, mutta minä en soisi sinun sitä tekevän, sillä tuleehan meidän pyhää sanaa seuraten rakastaa vihollistammekin, saati sitten sitä naapuria, joka on meille maan antanut. (GJHH, 332.)

Greeta ei siis olekaan yhtä mieltä poikansa ja edesmenneen miehensä kanssa perheeseen ja sukuun kuulumattomien lähimmäisten vieroksunnasta. Hän ei ollut mukautunut täydellisesti miehiseen tahtoon vaan on noudattanut Raamattua ja Herran sanaa ylimpänä ohjekirjanaan. Greetassa on idulla tolstoilainen käsitys todellisesta lähimmäisenrakkaudesta, jonka Järnefelt (1894, 179) muotoili seuraavasti: ”Meidän ei ole rakastaminen omaisia enemmän kuin vieraita, se on, meidän on rakastaminen vieraita sillä rakkaudella, jolla kykenemme rakastamaan omaisiamme”.

Greeta ymmärtää Jumalan haluavan, että ihminen rakastaa samanveroisesti kaikkia ihmisiä, joskin hän pitää sitä vielä vain käskynä muiden käskyjen ohessa. Greetan

käsitys jää vielä tässä elämänkaaren vaiheessa ulkokohtaiseksi, sillä hän vaatii Helgeltä sellaista ihmisrakkautta, jota hän itsekään ei ole vielä joutunut osoittamaan lähimmäiselleen. Siitä huolimatta Greeta on omaksumassa Uuden Testamentin mukaista sisäistynyttä uskonkäsitystä. Kertoja johdattaa hänen henkistä kehityskulkua ulkoisten auktoriteettien määräysvallasta kohti sisäistä auktoriteettia, oman järjen ja omantunnon herkkää kuuntelua. Greetan uskon vanhat, tutut rakenteet horjuvat, ja hän alkaa tarkastella yhä kriittisemmin niitä uskonnollis-moraalisia periaatteita, joiden mukaan perhe aiemmin automaattisesti toimi. Greeta on siirtymässä vähitellen Fowlerin (1981) teorian mukaisesti yksilöllisesti harkitsevaan uskoon.

Toinenkin tolstoilaisuuden tärkeä periaate, rehellisyys itselle ja muille, tulee esiin Greetassa, kun ahdistava epätietoisuus perheen ja kodin tulevaisuudesta alkaa hälvetä. Helgen päätettyä ostaa maata uutta kotia varten Greeta vertaa häntä jälleen isäänsä. Greeta tiedostaa, että ”jokin” Helgessä vaivaa häntä aivan samoin kuin Andersissakin oli vaivannut. Tuota epämääräistä ja vaikeasti nimettävää ominaisuutta hän ei syvällä sisimmässään voi muutoin rakkaissa miehissään hyväksyä. Helge pitää toimintatapojaan oikeina ja oikeutettuina, mutta nokkelaan kielenkäyttöön verhotut negatiiviset tunteet ovat vastoin Greetan käsitystä totuuden tiestä. Kehuessaan liikuttuneena poikaansa Greeta samalla varoittaa:

Minä näen, että sinä Helge poikani pidät omaisistasi yhtä hellää huolta kuin isävainajasikin. Mutta ellei vihan kaunaa saa sydämestään, niin Jumala tietää onko sekään kylliksi. Totuuden tie ei lopu milloinkaan – ei milloinkaan. (GJHH, 333.)

Äiti toivoo poikansa tekevän vilpittömin mielin sen, mitä tehdä täytyy. Greeta soveltaa Tolstoin (1908, 279) ensimmäistä vastausta kysymykseen ihmisen tehtävästä: on oltava pelkäämättä totuutta ja valehtelematta itsensä edessä, vaikka olisi kuinka kaukana tahansa järjen näyttämältä totuuden tieltä.

Greeta kiinnostuu työväestön uudesta aatteesta, sosialismista, kun Helge hänelle siitä kertoo. Erityisesti Greetan oikeustajuun vetoaa tieto, että sosialistit aikovat toimittaa veljeyden ja tasa-arvon kaikkien ihmisten välille. Greeta tuntee uteliaisuutta uutta aatevirtausta kohtaan, vaikkei kielivaikeuksien vuoksi pääsekään perehtymään siihen syvemmin. Samalla tavoin työväenliike herätti Järnefeltissä myötätuntoa, kunnes

luokkataistelun idea ja sitä seuraava väkivallan mahdollisuus lopulta karkotti hänet politisoituvan liikkeen piiristä (Rojola 1999b, 129).

3.2 Greetan kriisi

Greetan kriisissä törmäävät jalot periaatteet ja vähemmän jalo käytäntö. Hän ymmärtää aidon ihmisrakkauden vaatimuksen, mutta se on hänelle toistaiseksi pelkkää teoriaa; eihän hänen itse tarvitse tai ole tarvinnut vielä todella osoittaa rakkautta muille kuin perheensä jäsenille. Ongelmia syntyy, kun tuota teoriaa täytyisi ryhtyä soveltamaan todellisissa arjen tilanteissa. Greetan henkisen kehityksen suuri haaste on laajentaa sosiaalista piiriään sekä sisäistää Tolstoin (1894, 26) sanat: ”Ei se, joka huutaa Jumalan nimeä, täytä Isän tahtoa, vaan se, joka tekee hyvää.” Hänen on vaikea noudattaa vilpittömän lähimmäisenrakkauden periaatteita, kun oma itsekäs tahto – tai omaksi luultu, omaksuttu tahto – sotivat sitä vastaan. Greetan kokemus kriisi muistuttaa kirjailija Järnefeltin samoin kuin Tolstoin itsensä kokemaa kriisiä omais- ja lähimmäisenrakkauden välillä.

Greeta ei ole tolstoilainen ihannehminen vaan ponnistellen ihanteisiinsa pyrkivä henkilöahmo, joka näkee epäkohdat selkeämmin ympärillään kuin itsessään. Hänen kriisinsä ydin on siinä, että hän luulee olevansa hyvä, riittävän nöyrä ja oikein elävä ihminen, jonka uskon lujuuksi ei tarvitse edes koetella. Hän luulee olevansa oikeutettu puuttumaan kaikkiin asioihin, jotka koskevat Koivikkoa ja sen asukkaita. Tällaiset virhekuvitelmat ovat tolstoilaisen logiikan mukaan itsekkyyttä ja itsensä korottamista. Greeta joutuu puntaroimaan vakavasti suhdettaan Herraan, lähimmäisiinsä ja itseensä sekä myöntämään oman puutteellisuutensa ennen kuin hän voi saavuttaa todellisen, omakohtaisen uskon.

3.2.1 Oman tahdon orjuus

Ensimmäinen kriisiä ennustava särö Greetan jumalasuhteessa tulee, kun hän näkee symbolisen unen, jossa hän on taistelevinaan Herraa vastaan. Samalla hänen jumalasuhteensa taantuu tilapäisesti antropomorfiseen vaiheeseen (ks. Virkkunen 1977, 36), sillä unessa Herra saa ihmisenkaltaisen, Herraksi tunnistettavan muodon. Myös

tolstoilaisuuden kannalta unessa on jotain vialla, sillä Tolstoin opin mukaan ei ole persoonallista Jumalaa.

Unessa Greeta lentää Herransa kädestä pidellen. Rannassa hän näkee uimaripoikia, joista yksi on ajelehtimassa kohti myrskyäviä aaltoja. Kun Greeta pyytää Herraa käännättämään pojan, tämä toteaa vain: "Antaa pojan koetella voimiansa." Aluksi Greeta nöyrytyy Herran tahtoon, mutta tunnistettuaan pojan Helgeksi hän alkaa riuhtoa itseään irti Herrasta. Herra ei päästä häntä auttamaan poikaansa, ja epätoivoisena hän kutsuu Herraa pedoksi. Silloin Herra katoaa, Helge hukkuu eikä Greeta voi liikahtaakaan pelastaakseen poikansa. (GJHH, 371 – 373.)

Herättyään painajaisesta Greeta kauhistuu käyttäytymistään unessa. Vaistomaisesti hän ymmärtää, ettei unessa ollut varsinaisesti koeteltu Helgen voimia vaan hänen omaa uskoaan, joka oli osoittautunut heikoksi. Tietoisesti hän ei kuitenkaan suostu tulkitsemaan untaan itsensä koettelemiseksi, sillä hän ei mielestään ole Aabrahamin veroinen, joka Herran tahtoa täyttäen oli valmis jopa tappamaan lapsensa. Greeta ajattelee olevansa "vain semmoinen vähäpätöinen ihminen, jonka uskoa Herra tuskin välitti niin voimallisin keinoin koetella" (GJHH, 373). Vaikka Greeta muutoin miettiikin tarkasti tapahtumien merkitykset, niin nyt hän perin inhimillisesti sivuuttaa tämän epämiellyttävän asian.

Nyholmin suljettu perheyhteisö ei voi loputtomasti pysyä ulkomaailmasta eristyneenä. Vaikka Greetalla itsellään on niukasti kosketuksia kodin ja perhepiiriin ulkopuolelle, joutuu Helge työasioissaan kosketuksiin muuttuneen yhteiskunnan kanssa. Lopulta hän kohtaa tytön, johon päätä pahkaa ihastuu. Hän tuo ihastuksensa kohteen, Maijan, äidiltään ja sisareltaan salaa yöllä katsomaan Koivikkoa. Unestaan herännyt Greeta näkee nuoret kaksin pihalla ja järkyttyy. Hän tulkitsee oitis unensa varoitukseksi ja ennustukseksi.

– Jumalani, Jumalani, Helge on jo uimassa... Enkö minä tätä jo kauan sitten aavistellut, vaikka petin itseäni valheellisilla kuvitelmillä! - - Voi minua katalaa ihmistä! Olenko myöhästynyt? Jäävätkö vainajan sanat täyttämättä? (GJHH, 374.)

Greeta pitää näkemäänsä tyttöä, Maijaa, unensa kuohuina, jotka hukuttavat Helgen. Samalla hänet valtaa syyllisyys siitä, ettei hän jo ajoissa ollut ryhtynyt täyttämään miesvainajansa viimeistä toivetta, jonka hän samaistaa Jumalan tahtoon. Hän ei vielä täysin havaitse tai ainakaan tunnusta ristiriitaa, joka vallitsee Andersin ilmaiseman tahdon ja tapahtumien luonnollisen kulun välillä.

Greeta ymmärtää jättäneensä huomaamatta Helgen kehittymisen ja seksuaalisen kypsytymisen. Hän on uskotellut itselleen, että Helgelle riittäisi ikuisesti pelkkä perhepiiri ja sen johtaminen talon ainoana miehenä. Greeta oli jäänyt liian pitkään nostalgian ja patriarkaalisen perheidyllin lumoihin, vaikka sen säilymisen edellytykset olivat jo hävinneet; vaikka Koivikko ei olisi ehkä tarvinnut ulkopuolista maailmaa, oli maailma jo ehtinyt tunkeutua Koivikkoon. Ojala (1960, 109) pitää juuri tätä Nyholmien lähes hermeettisen tiivistä eristymistä ulkomaailmasta ja järjestyneestä yhteiskunnasta romaanin pohjimmaisena tragiikkana, syynä kohtalon koviin iskuihin.

Äitiys ja etenkin läheinen suhde Helgeen, ainoaan poikaansa, on ollut yksi Greetan minuuden järkkymättömistä kulmakivistä. Kun Helge on nyt oma-aloitteisesti, muille kertomatta ottamassa etäisyyttä perheeseensä ja jopa äitiinsä, joutuu Greetan identiteetti murrostilaan. Aromaan (1990, 70 – 71) mielestä Greeta on liian kiintynyt poikaansa, jonka hän kokee omaisuudekseen ja persoonallisuutensa jatkeeksi. Koska Greeta on sisimmässään toivonut, ettei Helge kiinnostuisikaan tytöistä vaan että koko perhe saisi elää yhdessä rauhassa kenenkään häiritsemättä, on Greetan nyt vaikea hyväksyä Helgen itsenäistymistä ja halua elää omaa elämäänsä äidiltä lupaa kysymättä.

Greeta tahtoo Helgelle oikeanlaisen puolison kysymättä lainkaan, mitä Helge itse elämältään ja tulevalta avioliitoltaan haluaa. Todellinen, vilpittömän veljeysaate ja usko ihmisten samanarvoisuuteen ikään kuin häviää Greetan tietoisuudesta. Vaikka hän ei tunne Maijaa eikä tiedä tästä juuri mitään, hän uskoo ennakkoluuloonsa, että tyttö on väärä Helgelle. Kun Greeta saa tietää, että Maija on suomenkielinen, hän vakuuttuu entisestään oman tahtonsa ja Andersin perheeseen iskostamien ennakkoluulojen oikeutuksesta. Äiti uskoo olevansa oikealla asialla, kun hän alkaa järjestellä poikansa asioita mieleisikseen. Hän kieltäytyy tunnustamasta Maijaa tosiseikaksi, joka on jo

ehtinyt saada pysyvän aseman Helgen sydämessä ja joka siten estää jonkun muun, muiden mielestä sopivamman naisen hankkimisen Helgen vaimoksi.

Greeta uskoo Herran aikoinaan puhuneen hänelle Andersin suulla, ja siten hän huomauttaen pyhittää Andersin eikä Herran nimen. Greetan tahtoo toimia Andersin mielen mukaan vielä tämän kuolemankin jälkeen. Toisaalta Anderskin on lopulta vain tekosyy: Greeta ei tahdo perherakenteeseensa sellaisia muutoksia, jotka myllertäisivät hänen omaa maailmankuvaansa. Itsekkyyks ja muutosvastarinta sokaisevat, kuurouttavat ja vieraannuttavat Greetan vaistoistaan, ja tämän toimintamallin kirjailija Järnefelt selkeästi osoittaa romaanissa vääräksi. Greeta tulkitsee tapahtumia ja olosuhteita merkeiksi, jotka tukevat hänen omaa tahtoaan, ja samalla hän vaimentaa Herransa todellisen äänen, jonka hän voisi halutessaan kuulla herkällä omallatunnollaan. Tästä Järnefelt (1980a, 154 – 155) sanoo *Kirkkopuheissaan* seuraavaa:

On paljon muita tahtonsa ilmaisijoita, jotka mielellään sotkisivat jalkoihinsa ja saattaisivat kuulumattomaksi sydämissämme olevan Isän tahdon, joka tarkoittaa veljeyttämme. Semmoisia väärinkäskijöitä on ennen kaikkea tuo tunnettu ”oma tahtomme”, joka alati pyrkii irti veljeydestä, hakien omaa ylemmyyttä veljien rinnalla.

Greeta pelkää tehneensä jotain peruuttamatonta vääryyttä, jonka seurauksena Herra saattaisi hylätä hänet. Hädissään hän anoo Herralta anteeksiantoa ja tukea suunnitelmilleen, ja samalla tulee esiin hänen maailmankuvansa primitiivinen piirre, jäännökehitysvaiheesta, jota aikuisella ihmisellä harvoin esiintyy. Greeta koettaa lupauksin maanitella Herran jälleen puolelleen, vaikka sisimmässään hän tietää, ettei Herraan voi siten vaikuttaa:

Herra, Herra, älä jätä minua, tue ja turvaa minua. En minä taistele Sinua vastaan enkä riuho itseäni Sinusta irti. Ota minua jälleen kädestä ja viekäämme yhdessä hänet Töötarin leskelle. (GJHH, 374 – 375.)

Juonitellen Greeta saa Helgen matkalle Töötariin, luullen näin toteuttavansa Herran tahtoa, mutta naittamissuunnitelmista ei tule puolin eikä toisin mitään. Greeta havaitsee, että erilaisten asioiden suoraviivainen tulkitseminen merkiksi jostain tietystä on sangen vaikeaa. Menomatalla hän oli mielipahakseen kokenut ankaran lumipyryn merkiksi siitä, että matka olikin Herran tahtoa vastaan. Kun sitten kävi ilmi, etteivät he

Helgen kanssa olisi kansalaissodan vuoksi päässeet Vestankylään lainkaan ilman pyryä, merkki muuttui Herran tahdon mukaiseksi. Mutta kun Helge paluumatkalla kertoo äidilleen Maijasta, merkki kääntyy jälleen päällelleen, aivan kuin Herra pilailisi Greetan kustannuksella.

Greeta toivottaa nurjamielisyyttä osoittamatta Herran siunausta nuorten liitolle. Pian sen jälkeen hän uppoaa synkkänä mietiskelemään, kuinka hankala on ottaa selvää Herran perimmäisestä tahdosta. Hänen hyväksi tarkoittamansa matkajärjestely muuttaa kaiken aikaa muotoaan ja merkitystään. Matka lumipyryssä muodostuu eräänlaiseksi käännekohdaksi niin koko romaanissa kuin Greetan jumalasuhteessa. Tuolla taipaleella Greeta ajattelee ensi kertaa vakavissaan jättää toisten asioiden järjestelemisen sikseen luottaen vain Herraansa. Matka kannatti siis tehdä, vaikka ennemminkin Greetan itsensä kuin Helgen vuoksi. (Sarajas 1980, 261.) Viimeistään nyt Greetan on tunnustettava, että Herra koettelee häntä itseään:

Mutta Greeta tiesi, ettei Herra tee koskaan pilaa ihmisestä, jonka itse on luonut, ja sentähden hän ajatteli vain, että tässä täytyy ruveta penkomaan Herran tahdosta selvää joltakin toiselta kannalta, eli että Herra itse oli kenties jotakin toista kuin Greetan tähän asti kuvittelema. Ja tämä asia tuotti Greetalle omituista tuskaa: Herra kasvoi kyllä suuremmaksi, mutta samalla myös epämääräisemmäksi ja kauempana olevaksi. Ja taas alkoi kuulua: antaa pojan vaan koetella voimiansa. Jonka sanan Greeta jo ymmärsi vain oman uskonsa koettelemukseksi. Ja kun hän koetti tarttua tuon uuden Suuren Herran käteen, tuli sieltä lempeästi kuin aamutuuli: anna sinä Helgen vaan mennä naimisiin sen suomalaisen Maijan kanssa. (GJHH, 405.)

Greetan käsitys Herran todellisesta tahdosta alkaa myllerryksen jälkeen selkiintyä, ja samalla hänen jumalakuvansa muuttuu. Muutos herättää hänessä pelonsekaisia, outoja tunteita ja vaatii jälleen kerran syvällistä itsetutkiskelua. Lopulta Greeta tulee oman pohdinnan ja Herran todellisen tahdon kuulostelemisen jälkeen siihen nöyrään tulokseen, että ainoastaan tukahduttamalla oman tahtonsa vaatimukset ja antamalla asioiden mennä omaa menoaan hän todella heittäisi huolensa Herralle. Hän on nyt ottanut itsenäisen vastuun suhteessa uskoonsa ja riittävästi välimatkaa suhteessa taustayhteisönsä, ja siten hän saavuttanut yksilöllis-reflektiivisen uskon (Oikarinen 1993, 84). Kuitenkin hän erehtyy luulemaan, että on jo saavuttanut lopullisen tasapainon itsensä ja uskonsa kanssa, eikä hän voi aavistaa, että todelliset koetinkivet ovat vielä edessäpäin.

3.2.2 Pyyteettömän rakastamisen vaikeus

Maijan saapuessa ensi kertaa Koivikkoon Greeta yrittää olla ystävällinen ja lempeä, onhan Maija hänen rakkaalle pojalleen Helgelle mieleinen samoin kuin hän itse oli aikoinaan Andersille mieleinen. Mutta hän ja Anders aloittivatkin aikoinaan yhteisen elämänsä kaksin, ilman pakkosopeutumista vanhempiensa ja muiden sukulaisten odotuksiin. Koska he eristäytyivät lähiympäristöstään, heidän ei myöskään tarvinnut ottaa arjen tilanteissa kantaa isänmaataan sisäisesti hajauttavaan kieli- ja kulttuuri-juopaan. Maija puolestaan saapuu tiiviiseen, homogeeniseen perheyhteisöön, jonka mekanismeja hän ei tunne ja ymmärrä, koska hänen kokemustaustassaan ei ole sopivia vertailukohtia, eikä Helge ole osannut häntä ennalta oikealla tavalla valistaa. Maija on yhteisön kannalta katsottuna tunkeilija, erilainen, eikä hänellä ole edellytyksiä tiedostaa omaa asemaansa.

Greetan ja Andersin sekä Maijan ja Helgen avioliittojen paralleeliset alkuasetelmat kuvastavat nykyaikaistumisen ja muuttuneiden olosuhteiden tuottamia haasteita niin yksilöille kuin koko yhteiskunnalle. Heti naisten ensitapaamisessa toistuu romaanin alun kulttuuriristiriita: Maija ei puhu kunnolla ruotsia eikä Greeta suomea, joten heillä ei ole todellisia mahdollisuuksia kommunikoida ja ymmärtää toisiaan oikein. He edustavat yhteisen isänmaan eri heimoja, joiden keskinäinen yhteisymmärryksen tai edes rinnakkaiselon tekee vaikeaksi varautunut ilmapiiri. Kieli- ja kulttuurierojen lisäksi naiset edustavat eri ikä- ja sosiaaliluokkia. Väärintulkinnat ja yhteentörmäykset ovat väistämättömiä.

Greeta kykenisi ikänsä ja elämäkokemuksensa perusteella ymmärtämään Maijan alkukankeutta, mutta sosiaalisesti eristyneen elämänsä takia hän on tottumaton asettumaan täysin vieraan, oloja tuntemattoman ihmisen asemaan. Hänelle oman perheen toimintatavat ovat itsestäänselvyksiä. Maija ei luonnollisestikaan tunne Nyholmin talon traditioita. Hän toimii, kuten oikeaksi kokee, ja tulkitsee perheen toimintatavoista tekemiään havaintoja siten, kuin omien kokemustensa perusteella voi ja osaa. Greetan ainoa väline löytää ymmärrystä Maijaa kohtaan olisi Helge, mutta tämäkin on omalla tavallaan tottumaton ja kyvytön käsittelemään tilannetta. Greetan, Maijan ja Helgen välinen kolmioasetelma on naisten keskinäisen suhteen laadun

vuoksi jännitteinen. Kun tilanteet kärjistyvät, Greetan suu menee paheksunnasta viivaksi, mutta Helgen ja yleisen perherauhan vuoksi hän yrittää kestää.

Kumpikin nainen osoittautuu omalla tavallaan vahvaksi ja peräänantamattomaksi. He kuitenkin haluavat tulla keskenään toimeen, elleivät muun, niin Helgen vuoksi. Helge rakastaa heitä molempia vilpittömästi ja toivoo heidän jakavan lämpimät tunteensa kanssaan. Naisia yhdistää rakkaus samaan mieheen, mutta samanaikaisesti he ovat mustasukkaisia toisilleen Helgen rakkaudesta. Greeta huomaa kiusallisen selvästi, ettei rakasta Maijaa aidosti Maijana vaan ainoastaan Helgen valittuna. Hän tietää rakastavansa Maijaa väkinäisesti väärin perustein ja päättää yrittää entistä lujemmin, koska tolstoilaisittain ymmärtää aidon rakastamisen Herran tahdoksi. Samalla hän tulee toimineeksi juuri päinvastoin kuin pitäisi: rakastamiselle tulisi antautua, sillä todellinen lähimmäisenrakkaus ei kukoista pakosta.

Kuulutusten jälkeen tuore miniä ottaa talon työt hoidettavikseen, koska hän kokee niiden kuuluvan uudessa tilanteessa hänelle, nuorelle ja jaksavalle emännälle. Maija tahtoo toisaalta helpottaa vanhan emännän osaa ja toisaalta osoittaa, ettei kuulu Greetan määräysvallan piiriin. Hän ei huomaa, kuinka syvästi hän näin tehdessään loukkaa Greetaa. Greeta tahtoo olla yhä tolstoilaisen ihanteen mukaisesti ”tarpeellinen ihminen”, joka ei elä toisten kustannuksella. Järnefeltin työn problematiikka yhdistyy ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen: työ on luonnollinen osa ihmisen käyttäytymistä, ja työtä tehden ihminen on osa luontoa. Maatalousyhteisössä jokaisella on omat työtehtävänsä, joista voi tuntea vastuuta ja ylpeyttä. Kun Maija riistää Greetalta mahdollisuuden tehdä työtä, Greeta alkaa kärsiä, sillä häneltä on työtehtävien ohella viety arvokkuus, oikeutettu olotila. (Toikka 1995, 247.)

Dunderfeltin (1997, 214) mukaan ympäristö asettaa usein vanheneviin ihmisiin odotuksia, jotka saattavat olla jyrkässä ristiriidassa henkilöiden omien odotusten kanssa. Koivikolla anopin ja miniän odotukset toistensa suhteen eivät kohtaa. Maija toivoo ja olettaa vanhenevan anoppinsa vetäytyvän talon arkiaskareista ja olevan hiljaa, tyytyväinen ja aiheuttamatta muille harmia. Greeta itse kokee joutuvansa eräänlaisen ikäsyrynnän kohteeksi. Hän on mielestään vielä voimissaan, eikä hän halua tyystin luovuttaa asemaansa nuoremmalle sukupolvelle. Hän odottaa Maijan ottavan hänestä oppia sekä sopeutuvan talon tapoihin ja hämmentyy, kun Maija ei

näytä aikovankaan asettua nöyrän ja kuuliaisen oppilaan rooliin. Kun nuori emäntä kuvainnollisesti astuu vanhan emännän varpaille, Greeta valittaa Helgelle varpaitaan kivistävän (Aromaa 1990, 67).

Greeta viittaa usein tolstoilaiseen vaateeseen, ettei ihminen saa suuttua eli tuntea toistaan kohtaan negatiivisia tunteita. Tolstoin Vuorisaarnasta johtama ensimmäinen käsky kehottaakin olemaan tekemättä vääryyttä kenellekään ja minkään teon kautta herättämättä pahaa toisissa, sillä pahasta seuraa pahaa (Nokkala 1958, 18). Oikean toimintatavan Tolstoi (1894, 49) muotoili seuraavasti:

Kuinka monesti ihmiselle tehtäneekin vääryyttä, on hänen antaminen anteeksi eikä suuttuminen, sillä taivaan valtakunta on mahdollinen ainoastaan siellä, missä anteeksi antamusta löytyy.

Kuitenkin kiusaus suuttua ja sanoa Maijalle pahasti alkaa vähitellen kasvaa, ja Greeta havaitsee vilpittömän lähimmäisenrakkauden olevan teoriassa helpompaa kuin käytännössä. Omasta rakastamisvaikeudestaan huolimatta hän nuhtelee Tittaa, nuorinta tyttärtään, joka valittaa joutuneensa Maijan piiaksi: ”että ihmisen ei pitäisi koskaan suuttua ja että ellei riidanhenkeä kohta alussa tukehuta, niin siitä paisuu kauhea Herran vitsaus, joka voi turmella koko olon ja elämän” (GJHH, 423 – 424). Torumisen voisi tulkita Greetan osalta tekopyhyydeksi, ellei hän samalla toruisi itseään ja asettaisi itselleen yhä uudestaan tavoitetta olla vihastumatta Maijaan. Tittaa neuvoessaan hän opastaa myös itseään.

Lopulta Maijan topakkuus asettaa Greetan kärsivällisyyden ja itsehillinnän suurelle koetukselle. Navettatöihin ei vanha emäntä saisi enää osallistua, mutta hän yrittää silti, mistä Maija tuohtuu. Maija tulee Greetan perässä navettaan ja tempaa tältä vaivattomasti sontatalikon kädestä; näin elekielellä hän kertoo Greetalle sen, mitä ei puhutulla kielellä pysty ilmaisemaan. Greeta loukkaantuu syvästi nuoren miniänsä röyhkeydestä ja samalla pettyy omiin heikkeneviin voimiinsa. Vaikka Greeta muutoin toteuttaakin elämässään tolstoilaista periaatetta, ettei pahaa saa vastustaa pahalla, pyrkivät negatiiviset tunteet nyt ottamaan hänestä vallan. Hän on jo lyömäisillään Maijaa kiukuissaan kihvelillä päähän, kunnes viime hetkellä saa tahtonsa kuriin. Mieliteon taltuttaminen on Greetalle samanaikaisesti sekä fyysinen että psyykkinen voimannostus:

Mutta mieluisan intohimon luoma kuva sai jo ennen täyttymistään hänen sydämensä kouristumaan, että hän peräti heikkeni, ja Herraa kiittäen siitä, ettei mitään ollut tapahtunut, hän hoipersi ulos navetasta ja antoi kyynelten vuotaa. Hän teki uuden päätöksen olla milloinkaan suuttumatta Maijalle. (GJHH, 426.)

Greeta reagoi ja toimii, kuten hänellä yleensäkin on taipumus toimia negatiivisina kokemissaan tilanteissa: hän vaikenee ja vetäytyy sisäiseen maailmaansa. Hän ei pyri ilmaisemaan suuttumustaan tai loukkaantumistaan eikä sopimaan tai selvittelemään mieltään kuohuttaneita asioita. Aromaa (1990, 80) kritisoi tolstoilaista suuttumattomuuden ihannetta ja huomauttaa psykoanalyysiin vedoten, etteivät torjutut aggressiiviset tunteet katoa vaan jäävät vaikuttamaan kätkeytyinä. Tunnepatoumat estävät ihmistä toimimasta aktiivisesti. Greetan pyrkimys jättää huolet Herran haltuun voidaan siis nähdä passiivisuutena ja regressiona: hädän hetkellä hän palaa entiseen olotilaan ja turvaa siihen, mikä on antanut aiemminkin turvaa. Aromaa (mt., 73) pitää vaikenemista vaurioittavana käyttäytymisenä ja eräänlaisena tunne-elämän vallankäyttönä, sillä se jättää muut epävarmuuden tilaan, eikä suuttumuksen kohde voi saada yhteyttä suuttuneeseen.

Ulkoiset muutokset Koivikolla seuraavat toisiaan, ja Greetaa loukkaa, kun mikään hänen entisestä järjestyksestään ei kelpaa miniälle. Maija ryhtyy nuoren emännän tarmolla siivoamaan taloa mieleiseensä kuntoon ja etsimään samalla oudon hajun lähdeä. Ennen kuin Greeta ehtii harkita sanojaan, häneltä lipsahtaa ilkeä kommentti: ”En minä ole täällä mitään hajua tuntenut ennen Maijan tuloa” (GJHH, 427). Maija löytää kellarista, keittiön lattian alta varsinaisen saastan. Heitellessään epämääräistä rojua lattialuukun kautta keittiöön Maija tulee paljastaneeksi Nyholmin perheen eristyneisyyden synkemmät puolet. Haiseva kellari kuvastaa niitä ikäviä, välteltyjä asioita, joita perheessä on vuosien mittaan siirretty käsittelemättä pois nähtäviltä. Greetalle tilanne on nöyryyttävämpi kuin muille: puhdistessaan paikkoja Maija kritisoi julkisesti hänen tapaansa ja kykyään emännöidä.

Greeta käy ankaraa kilvoittelua omaa, itsekkääksi ymmärtämäänsä tahtoa vastaan, Herran tahdon puolesta. Herran tahto on, että Greeta rakastaa pyyteettömästi Maijaa kuten jokaista lähimmäistään. Tolstoin (1894, 31) mukaan henkisessä elämässä ei voi olla mitään erotusta sukulaisten ja vieraiden välillä, ja Greeta tiedostaa tässä henkisen kehityksensä suuren haasteen. Välillä Greeta on valmis totuuden nimissä antamaan

periksi ja luopumaan ystävällisyyden teeskentelemisestä, sillä hän kyllä tajuaa, ettei hänen osoittamansa myötämielisyys Maijaa kohtaan ole aitoa. Heikolla hetkellä hänestä tuntuu oikeutetulta osoittaa Helgelle, millainen Maija todella on – siis millainen Maija on Greetan mielestä. Hän tahtoi päästä Maijan niskan päälle määrittelemällä tämän. Kun Greeta yrittää puolustella käytöstään Herran edessä, hän kuulee Herran sanat: ”älä sinä valehtele rakastavasi, vaan rakasta” (GJHH, 431). Greeta ymmärtää, ettei Herralle riitä, että hän pelkästään sulkee suunsa pahoilta sanoilta.

Greetan itsetuntoa koettelee Maijan monitaitoisuus, josta hän ei rehellisesti voi sanoa mitään pahaa. Juuri Maijan erinomaisuus ja se, ettei hänen koskaan tarvitse pyytää vanhan emännän apua tai neuvoa, saa Greetan tuntemaan itsensä vähäpätöiseksi ja arvottomaksi. Nuoren ja nykyaikaisen, jopa kaupunkioloja tuntevan miniänsä rinnalla Greeta kutistuu mennyttä talonpoikaisyhteiskuntaa edustavaksi vanhukseksi. Maija on Greetaan verrattuna uuden ajan nainen, joka ei alistu kohtalon tai sosiaaliluokkansa määräämään asemaan. Vaikkei Maijakaan ole vapaa toteuttamaan itseään naisena ja yksilönä rajoituksetta, hänen mallinsa ravistelee Greetan käsityksiä entisestä ja senhetkisestä naisenroolistaan. Maija hyödyntää siekailematta viehätysvoimaansa ja tuo avoimesti esiin kiinnostuksensa materiaan. Siten hän astuu alueille, jotka perheessä ovat perinteisesti kuuluneet vain miehille. Helgeä tämä ei vaivaa, joten taistelua naiseuden rajoista käydään perheessä vain naisten kesken. Myös kateus Maijan mahdollisuuksista uusintaa niin työtään kuin seksuaalisuuttaan vaivaa Greetaa.

Ajoittain Greeta huomaa Maijassa naisen, johon voi rakastua ja jota voi rakastaa. Kun mehiläiset pistävät Maijaa, Greeta saa vihdoinkin tilaisuuden auttaa häntä ja samalla katsoa miniänsä lähempää. Selvittäessään mehiläisiä Maijan hiuksista Greeta ajattelee: ”onpa sillä kaunis ja tuuhea tukka!” (GJHH, 432). Hän pyrkii kuitenkin vähätteleämään ihailuaan tuomitsemalla: ”siinä nyt sait, kun pidätkin noin avokaulaista puseroa!” (GJHH, 432), mutta hetken kuluttua hän jo kuin itsestään ihailee Maijaa ihon valkeutta sileyttä ja mieltii: ”sitäköhän se Helge tuossa tytössä rakastaa?” (GJHH, 433). Itsehillinnän lisäksi Greeta pystyy siis produsoimaan positiivistakin: yhä vilpittömämpää rakkautta lähimmäiseensä (Ojala 1960, 112).

Talon vanhemmat tyttäret palaavat kotiin muistuttamaan olemassaolostaan ja siitä, että vaikka Koivikon tila on nimellisesti Helgen, niin se kuuluu yhteissopimuksen

mukaisesti koko perheelle. Kun Greeta ja Titta ilmaisevat riemunsa sisarten paluusta, Helge hillitsee ilonsa. Hän aavistaa hankaluuksia, joita myöhemmin syntyikin, ja perheen ilmapiiri alkaa muuttua entistä jännitteisemmäksi. Greeta yrittää kiristyvässä tilanteessa parhaansa mukaan pysytellä puolueettomana ja uskollisena pelkästään oikeaksi kokemalleen totuudelle, niin vaikeaa kuin se onkin.

Greetan on vaivatonta rakastaa omia lapsiaan, kaltaisiaan. Sen sijaan erilaisuuden, Maijan, hyväksyminen on hankala haaste, sillä se vaatii ponnistuksia: asettumista toisen ihmisen asemaan, perehtymistä toisen ihmisen toiminta- ja ajattelutapoihin sekä omien ajatus- ja toimintatapojen suhteellisuuden hyväksymistä. Olisi helpompaa antaa periksi ennakkoluuloille, suppeille näköaloille ja henkiseen laiskuudelle. Greeta tuntee kuitenkin sydämessään, että Herran mielestä Maijaa ja ketä tahansa muutakin lähimmäistä tulisi rakastaa samoin kuin omaista. Kun sisarukset joukolla moittivat Maijaa, Greeta tuntee jälleen suunnatonta kiusausta antaa periksi ja mennä mukaan panetteluun:

Tuntui omituista lepoa, jopa lohdutusta siitä, että kerran kuuli edes jonkunkin suun Maijaa haukkuvan. Kaikki minkä Greeta oli suurin ponnistuksin väkipakolla painanut syvälle mielensä pohjaan, ensin Helgen tähden ja sitten Herran tähden, se pulpahti nyt aivan kevyesti kuuluviin toisten suiden kautta. (GJHH, 451.)

Kuitenkin Greeta ymmärtää, että moittimisen houkutusessa on pahuuden siemen. Järnefelt (1918, 21 – 22) muistuttaa, että ihmisten tulisi kohdistaa taistelunsa pahetta vastaan jo pelkkään ajatukseen, joka edustaa lankeemusta. Jo pelkkä ajatus pahan puhumisesta kohteen selän takana tuo nautintoa, minkä Greeta käsittää merkiksi siitä, että periksi antamisen helppokulkuinen tie johtaa lankeemukseen. Greeta onnistuu voittamaan kiusauksen ja palaamaan vaikeammalle mutta lopulta palkitsevammalle kilvoittelun tielle. Hän aavistaa pahaa ja varoittaa tyttäriäänkin ennakoivasti: ”Älkää Herran nimessä, sanon minä teille! Tämä ei lopu hyvin!” (GJHH, 452.) Näin sanoen hän kuitenkin jättää moraalisen voittonsa pahetta vastaan puolitiehen: hän ei tunnusta alhaisia tuntojaan ja kiusauksensa syvyyttä tyttärilleen tai edes itselleen vaan naamioi ne hurskaudeksi ja heijastaa muihin moralisointina.

Maija kokee asemansa liian ristiriitaiseksi Koivikolla, ja hän lähtee Tampereelle. Greeta näkee, että Helge kärsii, ja tulkitsee tilanteen yhä taannoisen unensa valossa poikansa voimien koettelemisena. Mutta sisaret näkevät Helgen tilanteen eri tavalla: veljen murhe johtuu heidän mielestään siitä, että hän alkujaan valitsi väärän puolison. He pyrkivät auttamaan Helgeä etsimällä hänelle uutta, Maijaa sopivampaa ehdokasta elämänkumppaniksi. Kun sisarukset yrittävät jättää Helgeä kahden leskeksi jääneen Lyydian kanssa, Greeta toteaa tyttärelleen: ”Jos Herra tahtoo ihmisen voimia koetella, kuinka kauan joku jaksaa pysyä pystyssä, ei suinkaan hän silloin avuksi kainalosauvoja lähetä” (GJHH, 459). Greeta ei usko, että Helgen tilanne helpottuisi naista vaihtamalla tai että Lyydia olisi Herran tarkoittama täsmäratkaisu Helgen ongelmiin.

Greetan ristiriita omaisen- ja lähimmäisenrakkauden välillä ei ole niin tuhoisa kuin Helgen tasapainottelu omaisenrakkauden ja vaimoonsa kohdistuvan rakkauden välillä. Mies ei kestä valheita, riitelyä ja syyllisyydentunnetta, vaan ampuu itsensä samalla kiväärillä, jonka nähtyään Greeta oli kysynyt: ”Eikö Herra ole käskenyt rakastamaan vihollista, saati lähimmäistä?” (GJHH, 422). Greeta vastustaa väkivaltaa ja sen symboleita aitoon tolstoilaiseen tapaan – jopa lentokonetta hän pitää synnin välikappaleena, koska koneet ”- - kuuluvat nostavan pommeja sinne missä Herra asuu ja pudottavat maahan, jota Herra rakastaa” (GJHH, 466). Kivääri tosin oli saanut jäädä taloon, kun Helge oli vedonnut kiistämättömään tosiasiaan: jos kansalaissota alkaisi uudelleen, hänet todennäköisesti ammuttaisiin, koska hän on ruotsinkielinen, ellei hänellä olisi keinoa ja välinettä itsensä puolustamiseen.

Ampumispäivän aamuna Greeta lähtee läheiseen kirkkoon kokeillakseen, paljonko hän jo ymmärtää suomenkielisestä saarnasta. Yhteiselo Maijan rinnalla on kaikkien hankaluuksien ohessa avartanut hänen maailmaansa ja tuottanut hänelle uuden kielen taidon. Greeta nauttii kielitaidostaan samalla vaatimattomalla, arjen pieniä ihmeitä kunnioittavalla tavalla kuin näköä parantavista silmälaseistaan, jotka edustavat hänen elämässään nykyaikaistumisen positiivisia, hyväksyttäviä puolia. Kumpikaan uutuus, suomen kielen taito tai silmälasit, ei uhkaa Greetan identiteettiä, vaan laajentaa hänen yhteiskunnallisia ja sosiaalisia mahdollisuuksiaan. Vaikka Greeta saapuu kirkkoon vastaanottavaisella mielellä, niin vaikean elämäntilanteensa ja harvojen aiempien kirkossakäyntiensä vuoksi hänen on kuitenkin vaikea keskittyä tilaisuuteen:

Mutta kun hänen uskonnollinen tunteensa oli olojen pakosta kehittynyt ja kasvanut yksinäisyydessä, julkisen sielunpaimenuksen ulkopuolella, ei hän kaikin ajoin voinut pysyä kuulevana korvana, niin kuin hänen mielestään hetken juhlallisuus olisi vaatinut, vaan useinkin vajosi omaansa, josta hätäisesti taas repi itsensä irti, aivan kuin olisi syntiä tehnyt, ja päätti kuunnella (GJHH, 477).

Greetan hankaluudet kirkonmenojen seuraamisessa heijastavat myös tolstoilaista käsitystä todellisesta jumalanpalveluksesta. Järnefelt (1901, 43 – 44) ei pitänyt julkisia kirkkojumalanpalveluksia saarnoineen, kumarruksineen ja rukouksineen varsinaisina jumalanpalveluksina vaan enemminkin silmänpalvontana ja laumakäyttäytymisenä. Hänen mielestään se, joka tahtoo todella syventyä omaan jumalasuhteeseensa, menee oman huoneensa rauhaan, ei julkiselle paikalle eikä seurakunnan keskelle. Kirkkoon voi toki mennä kuuntelemaan kokeneen ihmisen puhetta, mutta jumalan tahtoa eivät määrittele toiset ihmiset, vaan tuo tahto ilmenee välittömästi jokaisen ihmisen omassa sisimmässä: ” - - tämä jumalan hakeminen ulkopuolelta omaa henkeä, toisten ihmisten mukaan, kaikkein enin vierottaa ihmisen Isästä” (mt., 44).

Kirkossa istuessaan Greeta ounastelee jotain, ja hän toivoo vilpittömästi Maijan ja tyttärensä välille sopua. Uudenlaisen jumalakuvan hahmottumisesta kertoo se, ettei Greeta pahoista aavistuksistaan huolimatta kuitenkaan pyydä Jumalalta mitään. Sovinnon toivo avaa hänen sydämensä täydellisesti uskonnolliselle kokemukselle, ja hän luopuu minävaraisesta asenteestaan. Hän uskoo, luottaa ja päättää jättää kaiken ehdoitta Herransa käsiin: ”Todella hän ajatteli, että tapahtukoon Herran tahto, tapahtuipa mitä tahansa, kaikkein kauheintakin mitä saattoi ajatella ja mitä hän usein oli jo ajatellutkin” (GJHH, 477). *Kirkkopuheissa* Järnefelt (1980a, 157) selittää Isä meidän -rukouksen kohdan ”tapahtukoon sinun tahtosi” tarkoittavan nimenomaan uskon muutosta, ”joka tempaa meidät oman tahtomme vallasta, joka auttaa meidät pois toisten ihmisten ja näkyväisten hallitsijain tottelemisesta näkymättömän, yhteisen Isämme valtaan ja tottelemiseen.”

Kirkosta palattuaan Greeta havaitsee kotona riitelyn merkit, ja hän katuu lähtöään. Hän luulee, että olisi ehkä voinut keksiä keinon riidan välttämiseksi kuten on ennenkin keksinyt. Vieläkin hän pyrkii uskomaan omiin voimiinsa ja omaan vaikutukseensa tapahtumien kulussa, vaikka on juuri kotioloja kauempaa tarkastelleessaan päättänyt luopua sellaisista, virheellisiksi ymmärtämistään kuvitelmissa. Mutta tapahtumatpa ovat

jo vyörymässä eteenpäin Greetan tai kenenkään muunkaan tahdosta riippumatta. Kun Greeta sitten yritetään vetää mukaan riitaan, hän ei halua sekaantua siihen ja yrittää varoittaa tyttäriäänkin suuttamasta Helgeä.

Kun Helge sitten suuttuu ja poistuu paikalta, Greeta kylvää säikähtäneisiin omaisiinsa syyllisyyden siemenen: ”Näin vanhaksi olen minä elänyt enkä ole vielä ikinäni nähnyt Helgen suuttuvan. Tämä oli ensimmäinen kerta. Enkä tahtoisi olla niiden sijassa, jotka nyt ovat olleet siihen syynä.” (GJHH, 480.) Greeta-äiti toimii ajattelemattomasti ja vastoin uskoaan, omaa persoonaansa korostaen. Hän ylentää itsensä syyttömien joukkoon miettimättä lainkaan, millaisia traumaattisia seurauksia sanoilla voi olla muille läsnäolijoille. Liian korkea käsitys itsestään ja asemastaan on tolstoilaisuuden mukaan väärä asenne, joka voi haitata ihmistä oikean tien löytämisessä (Tolstoi 1908, 261).

3.3 Kriisin jälkeen universaali usko

Greetan uskonnollinen kriisi on jo ohittanut huippunsa tilanteessa, jossa hän joutuu todennäköisesti elämänsä kovimpaan koettelemukseen, todistamaan oman poikansa itsemurhaa. Greeta on juuri löytänyt uudenlaisen, ehdottoman luottamuksen Herraan. Muutoksen eli uuden jumalakuvan hinta on suunnaton, mutta konjunkttiivinen usko kantaa hänet vaikeimman ajan yli.

Siirtymässä Fowlerin teorian viidenteen, konjunkttiivisen uskon vaiheeseen ylitetään edellisen vaiheen rationaalisen ideologian dikotominen joko–tai-ajattelu ja päädytään dialektiseen logiikkaan. Sille on ominaista kyky aitoon dialogiin sekä avoimuus toisten katsomuksille ja ympäröivälle todellisuudelle. Onnistunut dialogi edellyttää toisten kunnioittamista sekä luottamusta itseen ja uskon kohteeseen. Konjunkttiivisen uskon vaiheessa omien näkemysten rajallisuus tunnistetaan, ja niihin sitoudutaan uudella tavalla. Oma totuutta ei tarvitse puolustaa defensiivisesti, koska muiden näkemyksiä ei koeta uhkaavina. (Oikarinen 1993, 88 – 89.)

Hetkenä, jona Greeta tietää poikansa kuolleen, hänen henkensä yltää korkeimpaan saavutukseen: hän toistaa mielessään Isä meidän -rukouksen ydinkohtaa ”tapahtu koon Sinun tahtosi” ikään kuin se olisi jonkinlainen mantra, tiivis rukous, ja kasvavilla henkisillä voimillaan hän lupaa Herralleen olla todella valmis näkemään, mitä ikinä

hänelle näytetäänkään. Kun Greeta yhdessä tyttäriensä ja Maijan kanssa saapuu kuolleen Helgen luo, hän ei lamaannu tai joudu paniikkiin. Usko antaa hänelle voimia ja rohkeutta jättäytyä Herran tahdon varaan ja alistua siihen, ettei ihminen voi säädellä elämän kulkua.

Tuosta hetkestä poikansa kuoleman äärellä muodostuu Greetalle kokonaisvaltainen olotila, jossa sisäisten ja ulkoisten tapahtumien välinen raja hämärtyy. Kyseessä on eräänlainen yksityinen jumalanpalvelus, välitön yhteys Herraan. HUUHTANEN (1986, 143) kuvaa tällaista kokemusta metaforisesti ”rukouksen kirkoksi”:

Kun rukoileva ihminen kohtaa mielensä syvyydessä Jumalan läsnäolon ihmeellisen, salaperäisen todellisuuden, hänen sisäinen etsinnän ja kaipauksen tilansa, rukouksen huone, täyttyy ja avartuu yli rajojensa, valaistuu ja avartuu. Se käy äärettömäksi ja pyhäksi, kun Jumala on siinä täyttä totta. Rukouksen tilasta tulee pyhä kohtaamisen paikka. Se on Jumalan huone. Se rakentuu kirkoksi, jumalanpalveluksen tilaksi.

Rukouksen kirkko korostuu Greetan olotilassa myös siten, että kertoja kertoo hänen kuulevan kirkonkellojen pauhaavaa ääntä korvissaan samalla kun hänen ruumiinsa ja sielunsa värinä lisääntyy. Samalla hän kuitenkin toimii tilanteen vaatimalla tavalla, järkipärisesti ja rakkaudellisesti. Paikallaolijoista ainoana hän kykenee kriisitilanteessa järkevään toimintaan. Greetan olotila vastaa Järnefeltin näkemystä töistä eli teoista jumalanpalveluksena:

Yhteinen kaikille ihmisille erotuksetta voi ainoastaan se jumalanpalvelus olla, jonka mukaan ei saa olla mitään jumalankuvaa eikä mitään jumalanpalvelusmenoja, vaan ainoa jumala on Isä ja ainoa jumalanpalvelus rakkauden työt ihmisille erotuksetta (Järnefelt 1901, 46).

Greeta saavuttaa näin taistelun kautta sisäisen rauhan; hänen entinen vanhatestamentillinen jumalakuvasa on muuttunut järnefelttiläis-tolstoilaiseen käsitykseen Jumalasta (Ojala 1960, 108). Virkkusen (1977) termein ilmaistuna Greetan jumalakuva on muuttunut legalistisesta dynaamiseksi. Hän ei vaadi Herralta enää lupauksia, merkkejä tai selityksiä tapahtumille, vaan avautuu ja antautuu täysin Hänen luovalle vaikutukselleen. Uusi usko on väkevää elämistä nykyhetkessä, mutta samalla siinä on sijaa ihmisaivojen tavoittamattomissa olevalle mysteerille.

Täytyihän Herran tietää Helgen voimat riittämättömiksi, mutta niinkuin kuningas lähettää sotilaansa kuolemaan, niin oli Helge lähetetty, kenenkään voimatta sanoa minkä asian edestä. Minkä asian edestä? Ja taas kierähti kaikki ympäriinsä, taas värisi kaikki onnesta ja Greeta heräsi Herraan, jonka tiet olivat tutkimattomat. (GJHH, 485.)

Greetan ihmiskunnioitus ja -ymmärrys kiteytyy romaanin loppupuolella pohdinnoissa, ”miksi ihminen voi kaiken omaisuutensa toiselle antaa, mutta omaa Herraansa ei kukaan voi toisen omaksi tehdä” (GJHH, 495). Ihminen voi tehdä paljon hyvää toisen puolesta, ja jopa uhrautua, mutta usko on jokaisen yksilön koettava omakohtaisesti. Kukaan ei voi opettaa toista uskomaan sen enempää kuin kehittyä henkisesti toisen puolesta. Havainnollistaessaan tolstoilaista puhtauden ihannetta ja sen perustana olevaa elämänymmärrystä Järnefelt (1897, 23) kirjoitti seuraavasti:

- - ettei ketään voi *opettaa* uskomaan. Usko voi vaan vapaasti siirtyä. Lapsi itsestään omistaa sen uskon, mikä on niillä, joilla on häneen lähin vaikutus. Kaikista puheista ja opetuksista ja yhteisistä rukouksista riippumatta lapsi rupee vaistomaisesti pitämään elämänä (= uskomaan) sitä, mitä hänen ympäristönsä pitää elämänä (=uskoo).

Koskimies (1944, 437) toteaaakin Järnefeltin uskonnollisten mietiskelyjen päätyvän romaanissa siihen, että Jumalan henkilökohtainen eläminen ja omaksuminen on ihmiselämän syvin ja merkitsevin voitto. Tuon elämyksen todellista arvoa eivät sanele muodot, tunnustukset tai lait vaan ainoastaan pyrkimyksen puhtaus ja kokemuksen syvyys.

Greetan suhde Maijaan on uudessa tilanteessa, sillä yrittämisen ja teeskentelyn aika on ohi. Enää ei ole ketään heidän kahden lisäksi, jolle vain valehdella rakastavansa Maijaa tai jonka vuoksi rakastaa. Naiset tarkkailevat toinen toistaan ja kantavat huolta toisen suremisesta, osaamatta kuitenkaan olla lohduksi. Koivikon hiljaisuus syvenee. Greetan minuus jakautuu: ”Toinen Greeta torkkui ja sekoitteli, toinen valvoi Herrassa ja oli selvä kuin päivä (GJHH, 486).” Hän ehtii jo epäillä torkahtelemisiaan lähestyvän kuoleman merkiksi, kunnes hän tekee yllättävän havainnon: Maija on raskaana. Oivallus saa Greetan elämänhalun uudelleen heräämään: ”Ja Greetako olisi kuollut, ennen kuin Helgen lapsi oli avannut silmänsä tätä maailmaa näkemään? Helgen lapsi – ja Greetaa ei ole. Johan nyt. *Helgen lapsi!* (GJHH, 486.)”

Kun Maija on lähdössä järvelle soutamaan, Greta päättää lähteä mukaan, ja hän yrittää parhaansa mukaan auttaa veneen vesille laskussa ja soutamisessa. Vähäeleisesti mutta voimakkaasti Järnefelt kuvaa naisten saavuttaman yhteisymmärryksen ja sovinnon, joka sulautuu luonnon rajattomaan kaikkiihteyteen (Kopponen 1986, 84). Sovinto tuo osapuolille ja heidän väliseen suhteeseensa saman rauhan ja tyyneyden kuin ympäröivässä luonnossa vallitsee. Panteistisen katsomustavan tunnevaikutus onkin Järnefeltillä aina rauhoittava, ja ajatus ihmisen kuulumisesta luonnon suureen kokonaisuuteen sekä lohduttaa että viihdyttää (Kupiainen 1945, 196). Tilannekuvauksesta heijastuu Järnefeltin käsitys jumaluuden jokahetkisestä läsnäolosta:

Maija antoi airojen lipua itsekseen vedessä. Ja kun heitä oli kaksi istumassa ystävyksin peräpuolella, oli suurenkin veneen kokka vähän koholla. Taivas oli korkea ja kuvastui hattaroinen veteen. Airo vingahteli hiljaa. Tiirat kiljuivat kaukana selällä. (GJHH, 488.)

Kupiainen (1945, 192) on havainnut, että edellä kuvattu tilanne on toistoa jo paljon aiemmin romaanissa kuvatusta tilanteesta, jossa Helgen mielikuvitus luo tuokiokuvan hänestä ja rakastetustaan. Kuvitelma heijastaa kätkeytyä seksuaalisuutta, yhdessäolon ja yhteyden kaipausta:

Mutta uusi ajatus näki vain kaksi henkilöä hiljalleen lipumassa veden tyyntä pintaa. Hän ja Maija. Tervanhajuisessa aluksessa. Pysähtyneiden poutapilvien kuvastellessa veden kalvoon. Tiiran kiljuessa kaukaa ja airon vingahtaessa läheltä. (GJHH, 358.)

Kupiainen (1945, 192) huomauttaa, että Järnefeltin tuotannossa eroottinen hurmio on usein laadultaan sekundääristä, odotuksen ja aavistuksen hurmiota. Myöhemmässä tilanteessa eletään jo miehen kuoleman jälkeistä seesteistä, hurmiotonta tilannetta. Järnefeltin luontokuvastossa samat elementit voivat siis kuvastaa tai rinnastaa hyvin erilaisia asioita: elämän jatkuvuutta sekä uskonnollisävyistä, panteistisen yhteyden hetkeä. Näin esteettinen kuvaus palvelee eettistä linjausta, elämänkaaren laajaa kehää. Erityisesti taivaalla on Kupiaisen (mt., 209) mukaan tärkeä asema Järnefeltin maailmankuvassa, sillä ” - - se symbolisoi Jumalan henkeä, elävää maailmansielua, joka kuvastuu vesipisaran laitaan kirkkaana hohtona ja joka ilmenee jokaisessa ihmisessä epäitsekäänä eettillisyytenä.”

Greetan ja Maijan välinen sovinto sulautuu järvellä vallitsevaan luonnon rauhaan. Sopusinetöityy heidän keskustellessaan Helgestä ja tulevasta lapsesta. Ensimmäistä kertaa he kohtaavat toisensa tasaveroisina, ilman riitaa, syyttelyä tai ennako-odotuksia. Maija toteaa, että yksi syy Helgen varhaiseen kuolemaan oli hänen äärimmäinen ja liiallinen rehellisyytensä. Greeta antaa arvoa miniänsä selvänäköisyydelle, jota hän ei olisi raskaana olevalta, juuri puolisonsa traagisesti menettäneeltä nuorelta naiselta vielä odottanut. Samassa yhteydessä tulee esiin yksi Greetan selviytymismekanismi, lempeä itseironia:

Greetan silmistä alkoi piirtyä säteileviä viiruja ohimolle, kulmat nousivat nousimistaan, kunnes hän sanoi leikillisesti, että mahtoi hän, Greeta, olla kovin epärehellinen, kun oli elänyt näin vanhaksi eikä vielä aikonutkaan kuolla. Maijan täytyi nauraa. (GJHH, 488.)

Yhteinen elämänmyönteinen huumori lähentää anoppia ja miniää samalla tavoin kuin yhteinen suru. Greeta tuottaa Maijalle mielihyvää ennustamalla lapsesta kaunista, koska ”- - kaikki hänen tuntemansa pariskunnat, joista toinen oli suomalainen ja toinen ruotsalainen, saivat ihmeellisen terveitä ja kauniita lapsia” (GJHH, 489). Greeta on kättilönä toimiessaan tehnyt biologis-luonnontieteellisen havainnon, että eritaustaisten vanhempien keskinäinen suhde saattoi olla säröinen, mutta jälkeläiset olivat sitäkin elinvoimaisempia. Myöhemmin Greeta pienokaista hoitaessaan ihmettelee, kuinka lapsessa yhdistyvät ihanasti kahden niin erilaisen vanhemman parhaat puolet. Lapsi edustaa luonnon, ihmistä korkeamman voiman, lupaamaa ja järjestämää sovintoa, ristiriitaisuuksien ratkeamista rakentavasti.

Lapsenlapsessaan Greeta näkee todellisen suomalaisen, jossa yhdistyvät suomen- ja ruotsinkielisten geenit. Juuri näiden erilaisten perintötekijöiden yhteisvaikutus tekee lapsesta niin rakastettavan. Lapsi symboloi koko yhtenäistä Suomen kansaa ja sen kulttuuria, joka saa elinvoimansa juuri erilaisuuden hedelmällisestä maaperästä ja jota ei saa kuvainnollisin eikä konkreettisin raja-aidoin jakaa. Järnefelt piti sotaa, väkivaltaa ja keinotekoisia vihollisuuksia järjettöminä rikkomuksina Kristuksen rakkaudenkäskyä vastaan, ja hän näki rauhan niin Suomen kuin koko ihmiskunnan ainoana rakentavana mahdollisuutena. Tässä valossa Maijan ja Helgen lapsi, ja samalla koko *Greeta ja hänen Herransa* -romaani, näyttäytyy humanistisena kannanottona kansakuntaamme jakanutta sisällissotaa vastaan, voimien yhdistämisen ja rinnakkaiselon puolesta.

Synnytyksestä tulee pitkä ja vaikea, sillä Maijan on synnyttävä ennen lastaan myös itsensä: uusi Maija, jonka omatunto on puhdas ahneudesta ja omistushalusta. Greeta tuntee aitoa uskovan myötätuntoa Maijaa kohtaan ja lohduttautuu sillä, että niin kovat synnytystuskat sovittaisivat vaikka millaiset mahdolliset synnit. Pyydettyään Greetaa polttamaan Helgen nimiin laaditun omistustodistuksen Maija saa lopultakin sisäisen rauhan synnyttääkseen. Uuden sukupolven edustaja sulattaa isoäidin sydämen ja saa hänet hetkessä näkemään menneet tapahtumat riemullisen suvaitsevaisessa valossa: ” - lapsi oli vastasyntyneeksi jäseniltään niin ylen sopusuhtainen, että vain tuon lapsenkin tähden hän olisi naittanut Helgen vaikka uudestaan Maijalle, jos kysymys olisi ollut siitä kenelle Helge olisi naitettava” (GJHH, 491).

Aluksi Greeta, Maija ja poikalapsi asuvat kolmisiin Koivikolla. Kun elämä alkaa käydä liian kalliiksi, Maija suunnittelee muiden leskien tapaan lähtemistä tehtaan töihin. Mutta Greeta aistii, ettei Maija sydämestään tahdo lapsensa luota vieraan työhön, eikä hän itsekään halua tilanteeseen väkinäistä pakkoratkaisua. Greeta rukoilee Herraa osoittamaan muita palveluksia ” - rukoili oikein niinkuin rukoillaan, kädet ristissä ja silmät ummessa istuen pimeässä huoneessa” (GJHH, 493 – 494). Muodollinen, koomistakin sävyä saava rukoustapahtuma ei tuota toivottua tulosta, sillä sen keskeyttää Greetan sisältä kumpuava sivuääni, joka ei anna valmista vastausta vaan kannustaa hänet itse oivaltamaan yksilöllisen toimintatavan. Greetan usko osoittautuu jälleen kerran tolstolaiseksi, ehdottomaksi uskollisuudeksi sisäiselle jumaluudelle, omalletunnonle. Tällainen usko ei kaipaa rituaaleja tai muuta ulkoista vahvistusta.

Vaikka Greeta on jo aiemmin päättänyt olla enää sekaantumatta ajallisten asioiden kulkuun, hän keksii nyt tilanteeseen luovan ratkaisun. Hän ei malta pitää ideaansa omana tietonaan vaan kehottaa Maijaa harkitsemaan avioliittoa emätalon isännän kanssa, joka on selvästi rakastunut Maijaan ja jota Maijakin on aina pitänyt suuressa arvossa. Maija ei ensin ole piittaavinaan moisesta siivottomasta ”takkutukasta”, mutta lopettaa vastaväitteet, kun Greeta perustelee ajatustaan seuraavasti:

- - ettei Herra koskaan pane yhteen kahta viisasta eikä myöskään kahta tyhmää, ei kahta totista eikä kahta nauravaa, vaan antaa viisaan tyhmälle ja nauravan totiselle. Samoin voi Herra järjestystä rakastavaisesta antaa sille, jonka talo järjestystä kaipaa. (GJHH, 494.)

Erilaisuus ja vastakohtaisuus eivät ole Greetan arvomaailmassa enää torjuntaa aiheuttavia hankalia haasteita tai uhkia samankaltaisuudelle vaan rikkaus, uutta ja parempaa rakentava voima. Isoäitiys, paikka sukupolvien ketjussa, ja uusi levollinen uskon vaihe muodostavat Greetalle identiteetin turvan keskellä muutoksia. Oma-laatuinen perheratkaisu tuo lopulta onnen ja hyödyn kaikille osapuolille, jopa Maijan sairaalle äidille. Kuten Greeta ennalta jo arvasi, Maija onnistuu luomaan järjestystä niin taloon kuin sen pohjimiltaan kunnolliseen isäntään, jota ” - - ruvettiin valitsemaan kunnallislautakuntaan, jossa hänen lainopilliset taipumuksensa saivat hyvää virikettä” (GJHH, 495). Hallinnollisia ja yhteiskunnallisia järjestelmiä vastustava Järnefelt ei moiti Maijan toisen aviomiehen taipumuksia maallisen lain alalla vaan tuo ne esiin suvaitsevasti, lempeän humoristisessa valossa.

Greeta on kriisinsä ja sen ratkaisun kautta päätynyt syvälliseen ja sisäistyneeseen suvaitsevaisuuteen. Hän muistelee menneitä, mutta ei syyttele itseään eikä muita, ei mieti, mitä olisi voinut tehdä toisin tai olla tekemättä. Henkisesti kehittyessään Greeta luopuu vääristä auktoriteeteista ja itsekkästä tahdostaan, vaikka joutuukin jatkuvasti ponnistelemaan ollakseen uskollinen omantuntonsa äänenä ilmenevälle Herralleen. Greeta hyväksyy vastoinkäymiset, kärsimykset ja menneet tapahtuneet osana Herran suurta suunnitelmaa, joka lopultakin jää salaisuudeksi ihmisille. Greetan elämänsä viisaus – ja koko romaanin keskeinen teema – kiteytyy seuraavassa katkelmassa:

Ja Greeta ajatteli ilon ja surun vaiheilla: tapelkoot ihmiset keskenään, laittakootpa vaikka sotiakin, Herra panee heidän rintaansa semmoisen tulen, että menevät väkisin yhteen, rikas köyhän kanssa ja ruotsalainen suomalaisen kanssa. Ja mitä Herra voisikaan muuta kuin rakentaa, kun ihmiset rikkovat, ja sytyttää, kun ihmiset sammuttavat. Se menee kyllä hiljaksen ja vähitellen, mutta menee aina. Sillä Herran tulta vastaan ei voi kukaan taistella muuten kuin ehkä ottamalla itseltään hengen, niin kuin Helge, rakas, kaivattu poikani. (GJHH, 495.)

Viljanen (1959, 146) ihmettelee, itsekkin raamatullista sanastoa käyttäen, ”rakkaudenliekin” nimittämistä Herran tuleksi, koska Järnefelt oli vielä edellisellä kymmenluvulla kehittänyt aviollisen askeettisuuden oppia muun muassa romaanissaan *Onnelliset* (1917). Järnefelt ei kuitenkaan enää tuotantonsa tässä vaiheessa kiellä erosta, seksuaaliviihtettä, vaan kuvaa sen luonnonvoiman kaltaiseksi (Kopponen 1986, 79). ’Herran tuli’ on kohtalo, joka liittää tietyt ihmiset yhteen huolimatta heidän mahdollisista

omista suunnitelmistaan. Se on yhtä väkevä voima kuin elämä itsessään. Lisäksi se noudattaa eräänlaista vastakohtaisuuksien vetovoiman lakia: erilaiset ihmiset menevät yhteen ja täydentävät toisiaan. Paheksuttuaan aikoinaan Helgen ja Maijan avoimia rakkaudenilmaisuja Greeta kasvaa huomaamaan niidenkin arvon ja merkityksen elämän kiertokulussa.

Elämänkaaripsykologiassa korostetaan, että monella vanhalla ihmisellä on hyvin elämyksellinen ja teologisesta jähmeydestä vapaa suhde uskontoon. Heidän suhteensa Jumalaan ja mahdolliseen kuoleman jälkeiseen elämään saattaa muistuttaa mystikkojen suhdetta uskonnolliseen kokemukseen, joka on suurempi ja merkityksellisempi kuin sanat. (Dunderfelt 1997, 217.) Greetan uskonnollisuus on juuri tällaista.

Greetan usko muuttuu elämänkaaren lopulla universaaliksi, yleismaailmallisesti päteväksi. Tässä uskon kuudennessa ja viimeisessä vaiheessa olevat henkilöt näyttävät Fowlerin (1980, 199 – 201) mukaan selkeämmiltä ja yksinkertaisemmilta kuin muut, ja yhteisö, johon he samaistuvat, on universaali. He vaalivat rajallisia ja osittaisia ilmiöitä, koska ne ovat ”universaalin suonia” ja siten arvokkaita ilman hyötynäkökohtia. Niin paljon kuin he rakastavatkin elämää, ovat he myös valmiita luopumaan siitä. He ovat valmiita kumppanuuteen missä tahansa kehitysvaiheessa olevien tai mihin tahansa traditioon kuuluvien kanssa. (Oikarinen 1993, 90 – 91.) Kuvaus sopii täsmällisesti romaanihenkilö Greetaan.

4. HELGEN ELÄMÄNKAARI

Greta ja hänen Herransa -romaanin toinen päähenkilö Helge Nyholm ei ole samalla tavalla uskova ihminen kuin äitinsä, vaikka onkin saanut kotikasvatuksessaan paljon uskonnollisia vaikutteita. Hänen etunimensä kuitenkin viittaa uskonnollisuuteen, sillä **Helge** on muinaisskandinaavinen miehennimi sanasta *haelgi*, joka merkitsee 'pyhää, varottavaa' (Vilkuna 1990, 74).

Helgen henkinen kehitys painottuu aivan eri tavoin kuin Greetalla. Koskimiehen (1944, 435) mielestä Helge oikeastaan alun perin ja aivan luontevasti merkitsee järnefeltläistä ihanneihmistä, jonka ei tarvitse edes kehittyä eteenpäin täyttääkseen kaikki suotavimman ja tavallaan pyöristetyimmän onnen ehdot, ja silti hänen elämänsä päättyy epätoivoon ja sovittamattomaan kriisiin. Helgen kohdalla tavallinen yksilön kehityskaava on kokonaan särkynyt, eikä kyse ole kehityksestä tiettyjen väliasteiden kautta eettisesti tyydyttävään päätepisteeseen.

4.1 Helge ennen kriisiä

4.1.1 Irtautuminen isän mallista

Romaanin näköhavaintoja tekevä kertoja kuvaa nuoren Helgen isänsä näköiseksi ja mittaiseksi, solakaksi, soikeakasvoiseksi ja kaunismuotoiseksi. Toikka (1994, 70) kiinnittää huomiota siihen, että Helgen miellyttävää ulkonäköä kuvataan romaanissa samaan sävyyn kuin *Marian* (1897), *Helenan* (1902) ja *Minun Marttani* (1927) nuoria naispäähenkilöitä, jotka ovat kauniita niin sisäisesti kuin myös ulkoisesti. Myös Helgen luonteessa on feminiinisiä piirteitä; esimerkiksi halu tehdä oikein rinnastaa hänet edellä mainittujen teosten Mariaan, Helenaan ja Marttaan (mt., 65 – 66). Sarajaksen (1968, 133) mukaan Helge edustaa ”kauniin ihmisen tyyppiä”, jonka Järnefelt on kehitellyt täyteläiseksi ihmiskuvaksi. Tämä tyyppi ajautuu onnettomuuksiin ja jopa kuolemaan juuri vilpittömyytensä ja luonteensa hyvyyden takia.

Nyholmin perheen ainoa poika on saanut isän perintönä ulkoisten piirteiden lisäksi myös taipumuksen vetäytyä omiin oloihinsa sekä kätevyuden ja käytännöllisen älykkyyden. Helgen luonnetta kertoja kuvailee seuraavasti:

Luonteeltaan hän oli yksivakainen, hiljainen, hienotunteinen, vähän ehkä liiaksi itseensä vetäytyvä, niin kuin koko se suku, johon hän kuului. Mutta kaikki mikä hänen käsistään lähti, herätti huomiota aistikkeudellaan, kauneuden ja tarkoituksenmukaisuuden hiuksenhienolla sopusoinnulla. (GJHH, 322.)

Työ on Helgelle itseisarvo ja elämäntapa, hän on ”työttömyyteen peräti tottumaton” (GJHH, 349). Siinä suhteessa hän on paitsi isänsä myös äitinsä kaltainen, onhan työ Greetallekin elämää ja sen tarkoitusta jäsentävä tekijä. Helge mittaa työllä sekä oman että muiden ihmisten arvon. Myös Helgen tuleva vaimo Maija on aikaansaava työhminen, joka määrittää itseään työkykynsä mukaan. (Toikka 1995, 247.) Lisäksi Helge on työn suhteen rationaalinen hyödyn maksimoija, joka ei pysty tekemään ”täydellä halulla mitään työtä, joka ei ollut joka kannalta täysipainoisen viisasta, vaan joltakin kannalta tyhmää” (GJHH, 350 – 351).

Työn laadulla on Helgelle ratkaiseva merkitys. Hän edustaa tolstoilaista tarpeellisen ihmisen ihannetta, joka osaa ja tahtoo tehdä työtä omin käsin, niin maanviljelijänä kuin käsityöläisenä. Hän arvostaa työn ohella myös sen lopputulosta, ja hänen työnsä tuloksissa rinnastuvatkin hyödyllisyys ja kauneus. (Koskimies 1944, 434; Toikka 1995, 247 –248.) Helge tahtoo toteuttaa työssään sekä kädentaitojaan että taiteellisuuttaan. Siten hän on romaanin keskeisistä henkilöihahmoista ainoa, joka täyttää tolstoilaisittain todellisen taiteilijan vaatimukset:

Monen edellytyksen on tultava täytetyksi, jotta ihminen voisi saada aikaan todellisen taideteoksen. Tuon henkilön on oltava oman aikansa korkeimman maailmankatsomuksen tasolla, hänen on koettava tunne, hänellä tulee olla halu ja mahdollisuus sen välittämiseen ja sen lisäksi vielä lahjakkuutta jollakin taiteen alueella. Kaikki nämä todellisen taideteoksen syntymiseen tarvittavat edellytykset yhdistyvät hyvin harvoin. (Tolstoi 1898, 160.)

Anders-isä uskoo kasvattaneensa pojasta oman kuvansa, ja toki Helgessä on paljon samaa kuin isässään. Pojalle on mieleistä, ettei äiti ole enää valveilla, kun hän tulee retkiltään (GJHH, 371), ettei hänelle yritetä ujuttaa toisen ajatustapoja ja mielipiteitä (GJHH, 375) eikä hänen tekemisiään kysellä (GJHH, 380). Isän kuoleman jälkeen kuitenkin paljastuu, ettei Helge ole isänsä kuva. Hänen elämänasenteensa ei ole yhtä jyrkkä ja tinkimätön kuin Andersin oli. Kun naisväki tarjoaa hänelle perheen isännyyttä eli patriarkaalista valtaa, hän ryhtyy toteuttamaan sitä omalla tavallaan: leikinlasku on sallittua, samoin juttelu ruokapöydässä, eikä koko perheen tarvitse muutoinkaan toimia

ohjeellisesti Helgen mallin mukaan. Poika ei siis olekaan yhtä vanhatestamentillinen kuin isänsä, vaan hän edustaa jo uudempaa ajattelutapaa.

Helge ei myöskään hyväksy kritiikittä kaikkia isänsä tekemisiä, vaikka kunnioittaakin normaalisti vanhempiaan. Hänen hienotunteisuuteensa tulee karkea särö, kun käy ilmi, että Anders oli eläessään hoitanut maa- ja omistuskysymyksen taitamattomasti: maapohja oli Nyholmien käytössä vain Andersin elinajan, eikä leskelle ja lapsille ollut varattu oikeuksia kuin rakennuksiin. Vihastuneena Helge nimittää isävainajaansa vanhaksi tyhmyriksi, vaikka niin tehdessään pahoittaa äitinsä mielen. Arvostellessaan isänsä uskoa kiviaitoihinsa hän samalla tulee arvostelleeksi perheen eristyneisyyden symbolia ja yleisesti ottaen kodin perinteitä.

Helge on nuori mies ja voimiensa tunnossa, onhan hän jo kanniskellut raskaita jauhosäkkejä myllyltä kotiin hengästyttä edes. Hän uskoo ratkaisevansa eteensä tulevat hankaluudet omin hartiavoimin. Hartiat symboloivat romaanissa sekä ruumiillisia että henkisiä voimavaroja, joita ihminen vastoinkäymisissään tarvitsee: ”Mutta elämällä onkin tiedossa toiset hartiat kuin ne, joilla vain jauhosäkkejä tai vastavirutettua pyykkivasullista rannasta vastamäkeen kannetaan, – sanoi Greta. – Ja niiden hartiaien kestävyyttä se aina kovin koettelee.” (GJHH, 326 – 327.) Helge on äitinsä ja sisartensa lailla valmis työhön ja muihin fyysisiin koettelemuksiin, mutta henkisiin takaiskuihin hän ei ole sen varautuneempi kuin kukaan muukaan perheestä. Henkisen taakan ankaruus yllättää Helgen.

Kun Greta vaatii Helgeä ottamaan perheen hengellisen johtajan roolin ja pyytää häntä lukemaan isänsä entiseen tapaan Raamattua ennen ruokailua, on Helge ensin vastahakoinen. Hän epäilee, onko paluusta vanhaan malliin hyötyä. Hän ei ole sisäistyneen uskonnollinen kuten äitinsä, eikä hän tahdo teeskennellä tai sopeutua toisen räätälöimään rooliin. Äitinsä mieliksi Helge alkaa kuitenkin lukea Daniel-profeetan kirjaa, aluksi arkipäiväisesti, vähitellen tekstiin yhä enemmän syventyen ja eläytyen. Mitä pidemmälle hän tekstissä etenee, sitä tarkemmin hän keskittyy tehtäväänsä ja seuraa lukemansa sisältöä. Samalla hänen lukutapansa ja koko olemuksensa muuttuvat:

Helgen ääni alkoi yhä enemmän muistuttaa isän venyvää lukuääntä, joten tilanne alkoi muodostua jo piristävän juhlalliseksi. Tytöt pidättivät henkeänsä ja heidän kaikki jäsenensä olivat sellaisessa jännityksessä kuin ennen hyppäystä jonkin hengenvaarallisen kuilun ylitse. Siinä hän istui isä ilmielävänä, melkein lapseksi nuortuneena. Oli kuin Helge olisi nyt paneutunut siihen uomaan, jonka isä oli elämällään uurtanut ja hänen jatkettavakseen auki jättänyt. Suonetkin Helgen ohimoissa samalla tavalla näyttäytyivät ja ääni oli jo ihan isän ääni ja lukutapa isän, ilman erotusta vähääkään. (GJHH, 329.)

Helge onnistuu tehtävässään hyvin, yllätykseksi jopa itselleen. Samassa yhteydessä hän onnistuu myös muuntamaan perheen iltaruokailun perinnettä hieman rennompaan suuntaan. Näin hän on lunastanut paikkansa perheen päänä.

Helge ei itse aktiivisesti vaadi itselleen johtajan asemaa, vaan Greeta ja sisarukset sitä hänelle tarjoavat. Naiset pyrkivät välittämään patriarkaalista perhemallia vielä siinäkin vaiheessa, kun sitä luonnollisena olotilana vaativaa miestä ei yhteisössä enää ole. Helge ei ole luontaisilta taipumuksiltaan yksinvaltiainen vaan demokraatti. Hän ei arvota tuttuja, itselleen läheisiä ihmisiä iän tai sukupuolen perusteella, vaan hänen suhtautumistapansa lähimpiinsä – joskaan ei kaikkiin lähimmäisiinsä, etenkin suomenkielisiin – on tolstoilaisen tasa-arvoinen. Hän loukkaantuu sisartensa puolesta, kun Maija myöhemmässä vaiheessa sanoillaan niputtaa sisarukset yhteen: ”Mutta teitähän kuuluu olevan niin monta” (GJHH, 369).

Taloudelliset asiat ovat kuuluneet perheessä perinteisesti miesväelle. Ne Helge ottaa vastuulleen luontevasti, epäröimättä, ja niiden suhteen poika on yhtä salamyhkäinen ja ehdoton maallisen hyödyn tavoittelija kuin isänsäkin oli. Helge uskoo olevansa jopa isäänsä parempi raha-asioissa. Huomion siirtäminen konkreettiseen ongelmanratkaisuun helpottaa hänen henkistä taakkaansa. Hän järjestää perheensä asuinolot uuteen uskoon ostamalla isänsä säästöillä maapalan, johon talo ja muut heille kuuluvat rakennukset ajan kuluessa siirretään. Helge osoittaa taktista oveluutta neuvotelleessaan isännän kanssa maakaupan ehdoista. Kotioloissa hän nauttii saamastaan ihailusta ja arvostuksesta:

Hän (= Greeta) ei pystynyt milloinkaan vastaamaan Helgen teräviin sukkeluksiin, mutta ei myöskään olemaan ylpeilemättä tämän varhaisesta älykkyydestä. Kevyesti kuin partaveitsellä Helge aina sivautti poikki kaikki langat, jotka hänen eteensä jännitettiin. (GJHH, 334.)

Sisaret joutuvat lähtemään Titta-kuopusta lukuun ottamatta kukin tahoilleen töihin, ansaitsemaan säästöjä uuden kodin pystyttämiseen. Helge jää kotiin yhdessä äitinsä ja Titan kanssa. Hän ryhtyy konkreettisiin omaisrakkauden osoituksiin: rakentamaan Koivikoksi nimettyä uutta kotitilaa. Helge luulee sisarten palaavan lopullisesti takaisin yhteiseen kotiin Koivikon valmistuttua, ja sisaret itsekin uskovat palaavansa takaisin maailmalta. Perhe uskoo idyllinsä ikuisuuteen. Mutta tällä kerralla perinnönjako jää toimittamatta. Koivikko hankitaan Helgen nimiin, vaikka moraalisesti se on kaikkien perheenjäsenten yhteinen. Jättäessään asiat näin monitulkintaiseen tilaan Helge tavallaan toistaa isänsä tekemän virheen ja on osaltaan itse aiheuttamassa tulevaa kohtaloaan.

Vaikka Helge on se, joka hoitaa Nyholmin perheen suhteita ulkomaailmaan, hän ei ole vuorovaikutuksen taitaja. Hän on enemmän tekijä kuin viestijä, puheella vaikuttaja. Eristyksissä elänyt perhe on vakiinnuttanut oman tapansa kommunikoida. Mitään suurempia selvitettäviä asioita ei ole ollut, omaista on ymmärretty vähästäkin. Helge on tottumaton ratkaisemaan selkkauksia sanallisesti, mikä myöhemmin aiheuttaa hänelle suuria sisäisiä paineita. Samoin hänellä on äitinsä lailla vaikeuksia asettua toisen, eri tavoin ajattelevan ihmisen asemaan. Sekin johtuu enemmän tottumuksen puutteesta kuin esimerkiksi luonteen itsekeskeisyydestä.

Kun maailma eli muu asutus tehtaineen alkaa lähestyä Koivikkoa, käy jälleen ilmi Helgen valikoiva lähimmäisenrakkaus. Hän tahtoo olla henkisesti vapaa ja määrätä itse mieleisensä suhteet ulkomaailmaan. Hän pyrkii pitämään yhteydet tehtaan työntekijöihin mahdollisimman vähäisinä. Helgen asenne työläisten välittämään uuteen sosialismin aatteeseen on älyllinen ja kriittinen, ei myötäelävä tai edes Greetan tapaan utelias. Helge suhtautuu halveksivasti vappumarssilla oleviin työläisiin eikä halua kuulua heidän riveihinsä. Helge ei arvosta ventovieraan käskyläisenä olemista. Tolstoilainen käsitys palkkatyön ja rahan orjuuttavasta vaikutuksesta käy ilmi Helgen tokaisusta: "Kahdeksan tunnin orjat" (GJHH, 339). (Ks. Nokkala 1958, 23.)

Helge on Fowlwrin (1981) termin ilmaistuna synteettis-sovinnaisen uskon vaiheessa, jossa perheen lisäksi monet muutkin elämänalueet alkavat vaatia huomiota. Ihmissuhteissa eletyt yhä runsaammat laadulliset kokemukset vaikuttavat mielikuviin elämää yhdistävästä arvosta ja voimasta. Vaihe on sikäli konformistinen, että yksilö on

voimakkaasti virittynyt hänelle tärkeiden ihmisten odotuksille ja arvioinneille. Vielä ei ole riittävän vahvaa otetta omaan identiteettiin ja autonomiseen arviointiin, jotta itsenäisen perspektiivin rakentaminen ja ylläpitäminen olisi mahdollista. (Oikarinen 1993, 80 – 83.) Helge elää uppoutuneena syvästi kokemuksiinsa uskomuksiin ja arvoihin, ja niiden välittämään merkitysmaailmaan.

On paradoksaalista, että juuri isältä peritty tai opittu umpimielisyys, salailevuus omien tarkoitusperiensä suhteen ja taipumus eristäytyä johtavat Helgen lopulta kosketuksiin muiden ikäluokkansa ihmisten kanssa. Helge mielii rakentaa kokeeksi veneen, mutta ei tahdo muiden vielä tässä vaiheessa tietävän suunnitelmistaan: ”Kovin tärkeitä oli Helgen mielestä, että tuuma pantiin alulle syrjäisten huomiota liiaksi herättämättä” (GJHH, 341), ja siksi hän päättää hakea veneentekoon tarvittavat laudat sahalta kotiin pimeään aikaan. Tuolla yöllisellä matkallaan hän sitten tapaa kaksi kujeilevaa huvilapalvelijatarta, joista toinen on neiti Maija Lehtonen Tampereen puolesta, Helgen tuleva vaimo.

4.1.2 Seksuaalinen herääminen

Helge on juuri ennen Maijan kohtaamista paheksunut itsekseen nuorison avoimen flirttailevaa käyttäytymistä ja ihmetellyt, mikä mahtaa saada ventovieraat ihmiset haluamaan intiimiä kanssakäymistä keskenään. Helge tietää ainakin teoriassa, mitä miehen ja naisen välillä tapahtuu, mutta ei näe asiassa mielekkyyttä. Vaikkei Helgellä ole mitään sinänsä naisia vastaan, onhan hän kasvanut suuren sisarparven keskellä, hän on sukupuoliasioissa kokematon ja pidättyväinen.

Seksuaalisuus on Helgelle outo voima, jota kunniallisen ja kunnioitettavan ihmisen tulisi kyetä vastustamaan. Kun Helge tunnistaa nuorten joukosta Jannen, ainoan vertaisenaan pitämänsä tuttavän tyttöystävänsä kanssa, hän pettyy ja häpeää tämän käytöstä niin, ettei usko heidän voivan enää sen jälkeen kohdata samanarvoisina toveruksina. Seksuaalisuuteen viittaava käytös alentaa Jannen tasoa Helgen silmissä. Vasta kun Helge keksii, että Janne kenties aikoo naimisiin tytön kanssa, paheksunta lieviytyy muttei häviä kokonaan: ”Koko se naimisasiakin tuntui hänestä peräti ilkeältä ja mahdottomalta, ainakin mitä häneen itseensä tuli” (GJHH, 344).

Helge ei pidä itseensä kohdistuvasta seksuaalissävyisestä kiusoittelusta, vaikkei hän muutoin tosikko olekaan. Sisarten vihjailu siitä, kehen tyttöön Helge olisi milloinkin silmänsä iskenyt, osoittautuu pilailuksi, koska kaikki ehdokkaat ovat varakkaiden talollisten tyttäriä. Helge tietää muiden Nyholmien tavoin asemansa yhteiskunnassa, eikä hän usko missään oloissa avioituvansa ylempään yhteiskuntaluokkaan kuuluvan naisen kanssa. Sisarten pilailut loukkaavat häntä enemmän kuin muiden, koska Helgen mielestä sisarten jos keiden tulisi ymmärtää, että juuri heidän vuokseen hän ei tahdo tuoda taloon ketään vierasta emäntää. Helge oivaltaa riskit, joita hänen mahdolliseen sukupuoliseen heräämiseensä sisältyy:

Pila tai tosi, Helge ei sellaisista puheista pitänyt. Sisaret tiesivät yhtä todeksi kuin hän itse, että moinen tuuma, jos kävi todeksi, särki palasiksi kaiken, mitä he olivat vastaisesta yhteiselämästä unelmoineet. Ja jos joku oli uskollinen tälle unelmalle, niin varmasti Helge. (GJHH, 344.)

Kun Maija ystävänsä Fluuran kanssa hyppää hevoskuorman päälle, Helge ei voi kuin sallia sen tapahtuvan. Asiat tapahtuvat Helgen kannalta omalla painollaan, joskin Maija omalta osaltaan edesauttaa tapahtumien kulkua. Maijan viehätysvoima ei perustu kauneuteen, kuten niin monilla Järnefeltin romaanien nuorilla naishenkilöillä (Toikka 1994, 70). Hänet kuvataan leveäkasvoiseksi, pystynenäiseksi veitikaksi, jonka räpyttelevät silmät ovat hieman harrillaan. Kuitenkin vallaton ja eloisa Maija miellyttää Helgeä oitis enemmän kuin kauneudestaan perin tietoinen Fluura, ja Helge pyrkii miellyttämään Maijaa puhumalla suomea, aina kun Fluura yrittää kääntää keskustelun ruotsiksi.

Nimi **Maija** viittaa Raamattuun, sillä se kielialueemme yleisin kansanomaisen muoto Jeesuksen äidin nimestä, **Mariasta**, jonka merkitys lienee 'toivottu lapsi' (Vilkuna 1990, 116, 118). Järnefeltin (1898, 16) kaikkea yliluonnollista vastustava käsitys Kristuksesta aviottomana lapsena ja Mariasta tavallisena naisena tulee ilmi myös Maijan henkilöahmossa. Kun Maija painautuu lautakasan päällä Helgeä vasten, poika alkaa ymmärtää, mistä miesten ja naisten välisessä suhteessa on kysymys. Ensimmäinen suora, avoin katse silmästä silmään tekee Helgeen vaikutuksen, hetkessä on yhtä aikaa jotain pyhää ja eroottista: "Herra Jumala, eikö Helge ollut vielä ikinänsä ennen katsonut toista ihmistä silmiin? Nyt hän näki ihan toisen sisimpään" (GJHH, 346). Katse luo Helgelle esteettömän, vetovoimaisen yhteyden Maijaan.

Kuitenkin Helgen ja Maijan ensitapaaminen päättyy Helgen kannalta surkeasti: sukkeluudeksi tarkoitettu tokaisu, että venepuut olisivat ruumisarkkuja varten, saa tytöt karkaamaan. Helge päättää ottaa Maijan kiinni, mutta ei voi seurata tyttöä, koska hänen jalkansa jää kiinni hevosen ohjiin. Ohjaksiin sotkeutuminen orastavan suhteen ratkaisevalla hetkellä kuvaa sekä Helgen kokemattomuutta naisasioissa että hänen taipumustaan ajautua hankaluuksiin vastoin hyvää tarkoitustaan. Tapaus ennakoii myös Helgen tulevia sotkeutumisia elämän eteensä tuomiin sattumiin. Lopulta Helge päättyy kuormineen yksin kotiin Koivikolle. Greeta-äiti, joka on yhä hereillä, toteaa pojalleen Herran näkevän ihmisten aivoitukset. Helge säikähtää kuin olisi jäänyt kiinni anteeksiantamattomasta synnistä ja tuntee itsensä nolatuksi:

Niin kuin lapsuudesta asti, äidin jotain sanoessa, vilkkaat mielikuvat valtasivat Helgen, niin hän nytkin kohta ajatteli, että kokonainen rivi enkeleitä oli ollut näkemässä hänen surkeita kompastumisiaan, ja varmaan ne vieläkin nauroivat mahaansa pidellen (GJHH, 348 - 349).

Helgen maailmankuva on Virkkusen (1977) termein ilmaistuna mekanistinen ja hänen asenteensa moraalisen-legalistinen. Hän etsii kausaliteettia: tyhmyyden seurauksena on naurunalaiseksi joutuminen. Äidin tarkkanäköisyys ja tiukan uskonnollinen vakaumus ovat uhka Helgelle, joka kokee äitinsä ja Herran joukkoineen liittoutuneen häntä vastaan. Poika ei tahdo uskoa samalla tavalla kuin äiti vaan kapinoi, ei tosin äitiä vaan valmiina annettua uskoa vastaan. Greeta on neuvonut poikaansa panemaan merkille kaikki vähäisetkin tapahtumat, joita hänen eteensä sattuu, jotta hän ”arvaisi Herran tiet ja voisi olla surematta” (GJHH, 349). Äidin sanoja miettien Helge yrittää analysoida ristiriitaisia kokemuksiaan: rankkasade voisi olla merkinä siitä, että kannattaisi pysytellä kotona, mutta toisaalta pakkomielle tavata Maija ei jätä miestä rauhaan:

Mikä oli istuttanut Maijan hänen viereensä ja antanut hänen hengittää ihanan ihon tuoksua? Oliko niitä kaksi Herraa? Ja kumpi oli oikea, sekö, joka oli kompastuttanut hänet ohjasperiin ja nauranut pilvistä vai sekö, joka oli hänen rinnassaan ja ei nauranut? (GJHH, 352.)

Helge huomaa, että erilaisten merkkien havainnointi ja tulkitseminen saattaa johtaa jumalakuvan jakautumiseen kahtia. Hän ei kykene vielä löytämään synteisiä isältä perityn auktoriteettiuskonsa ja tolstoilaisen sisäistyneen uskon, omantunnon äänen välillä. Seksuaalisen heräämisensä myötä Helge on siirtymässä Fowlerin (1981)

teorian mukaisesti synteettis-sovinnaisesta uskosta yksilöllises-reflektiiviseen vaiheeseen. Tässä yksilöllisesti harkitsevan uskon vaiheessa ihminen tahtoo itse tulkita omia kokemuksiaan ja saada kontrollin elämästään. Hän alkaa kyseenalaistaa lapsuuden-uskoaan, mutta ei toisaalta vielä kykene muodostamaan tilalle itsenäistä elämäntähtäystä. (Dunderfelt 1997, 196.)

Tutustuminen ja ihastuminen Maijaan merkitsee suurta muutosta Helgen elämässä. Maijan olemassaolo ja orastava seksuaalisuus saavat Helgessä aikaan ennen kokemattoman tietoisuuden omasta minästä ja tahdosta. Eroottinen tunnelataus osoittautuu uskonnollista väkevämmäksi, ja samalla myös kutistuu ympäröivän maailman mahdollisen paheksunnan merkitys. Helgen asenne uskonnollisiin kysymyksiin on minävarainen: hän ei pyydä mitään vaan uskoo voivansa omin voimin saavuttaa haluamansa. Hän tahtoo Maijan ja uskaltaa siksi uhmata niin maallista kuin taivaallistakin pilkkaa ja nöyryytystä:

Mutta olivat Helgen asiat nyt sellaiset, että jos äiti ja Herra ovat häntä vastaan, niin oli hän äitiä ja Herraa vastaan. Puhukoon kylä mitä tahansa hänen arkkutehtaastaan, sanokoon häntä vaikka haudankaivajaksi, Maijan hän sittenkin vielä tavoittaa. Pankoot vaan tarkkaan merkille! (GJHH, 349.)

Määrätietoisuus tuottaa tulosta: Helge etsii Maijan käsiinsä ja saa tytön kanssaan yölliselle kävelylle Koivikkoa katsomaan. Maija ihastuu ajatukseen tilan emännyydestä ja Helgeen siinä samalla, mutta lopullinen ihastus rakentuu vilpille. Tehdäkseen tyttöön vaikutuksen Helge sanoo: ”Tämä on kaikki *minun*” (GJHH, 369). Hän lausuu kohtalokkaat sanansa hetken huumassa, melkein itsekkin sanoihinsa uskoen. Maijan rakkauden saavuttamiseksi hän on valmis ottamaan arvaamattomia riskejä, seurauksia harkitsematta. Antamalla itsestään virheellisen kuvan Helge toimii tolstoilaisittain väärin. Tolstoi piti rehellisyyttä oikean elämäntavan ensisijaisena edellytyksenä:

Kaikki asiat tulevat aina suoremmin ja pikemmin ratkaistuksi totuuden, kuin valheen kautta. Valhe toisten edessä ainoastaan hämmentää asiaa ja viivyyttää ratkaisua, mutta valhe itsensä edessä, joka asetetaan totuuden sijaan, tuhoaa koko ihmisen elämän. (Tolstoi 1908, 260).

Helge tekee Kristuksen opin vastaisesti myös korostaessaan omistussuhdettaan Koivikkoon. Tolstoin (1894, 24) mukaan ihmisen tulisi Isän tahtoa toteuttaakseen

uskaltaa olla köyhä ja halveksittu ja jopa iloita siitä, siten muille ihmisille näyttäen, missä tosi onni on. Tolstoin (1908, 285) tulkinnan mukaan materiaallinen omaisuus on juurena kaikkeen pahaan: niiden ihmisten kärsimyksiin, joilla sitä on tai joilta sitä puuttuu, niiden ihmisten omantunnon vaivoihin, jotka sitä käyttävät väärin, ja siihen vaaraan, joka uhkaa syntyä yhteentörmäyksistä omistavien ja omaisuutta vailla olevien välillä. Ainoana todellisena omaisuutena Tolstoi (mt., 286) piti ihmisen omaa ruumista; heti kun ihminen nimittää omaisuudekseen jotain ruumiinsa ulkopuolista, jonka toivoisi alistuvan ruumiinsa tavoin tahtoonsa, hän erehtyy ja tuottaa sekä itselleen että muille pettymyksiä ja kärsimyksiä.

Seksuaalinen herääminen avaa Helgen silmiä muidenkin naisten kuin vain Maijan suhteen. Se edesauttaa häntä näkemään jopa äitinsäkin uudella tavalla. Kun Helge on Greetan kanssa Vestankylässä ja hän näkee äitinsä vieraassa ympäristössä, hän hämmästy: äiti on puhelias, nopea kysymään ja vastaamaan, ja hänen käyttämänsä kieli kuulostaa erilaiselta kuin kotioloissa. Ensimmäistä kertaa Helge tulee ajatelleeksi äitiään ihmisenä ja naisena: äitikin on joskus ollut lapsi ja nuori tyttö, hänellä on ollut muitakin kuin vain nykyiseen perheeseensä liittyviä ihmissuhteita. Helge miettii myös äidin elämäkokemuksia, kuten muuttoa vieraaseen paikkaan ja eroa sukulaisistaan, sekä niiden tuottamia henkilökohtaisia merkityksiä. (Ks. Inkinen 1989, 63.) Aiemmin niin pidättyvästi käyttäytynyt Helge tuntee ensimmäistä kertaa elämässään tarvetta ilmaista toiseen ihmiseen kohdistuvaa sisäistä, hellää tunnetta myös ulkoisesti:

Nyt saattoi Helge vaivoin hillitä halunsa syleillä äitiä. Hän ihmetteli mistä hänelle sellainen syleilemisen halu tuli, jota hän ei ikinä ennen ollut äitiä kohtaan tuntenut, mutta varmaankin se johtui siitä, että hän oli niin paljon ajatellut rakkautensa osoittamista sillä tavalla *Maijaa* kohtaan, ja nyt se siirtyi äitiinkin. (GJHH, 392.)

4.1.3 Ruumiillinen rakkaus

Helgessä toteutuu tolstoilainen puhtauden ja sukupuolisen pidättyväisyyden ihanne siten, että hän on koko nuoruutensa pysytellyt uskollisena tulevalle puolisolleen. Hän ei ole langennut ruumiillisuuden paheisiin, joskaan hän ei ole edes kokenut kiusauksia sillä elämänalueella. Helge on viattomuudessaan kuin lapsi. Hänen puhtautensa ei

johdu elämän varsinaisen tarkoituksen tiedostamisesta ja yhteydestä jumalaan vaan kokemattomuudesta ja tietämättömyydestä.

Öisellä Koivikon-käynnillä Helge kokee elämänsä suuren hetken: hänen tajuntaansa avautuu näköala tulevaisuuteen, aikuisuuteen ja ruumiilliseen miehuuteen. Maijan houkuttava läheisyys luo hänelle haavekuvan naisesta alastomana, mutta pian tilalle nouseva ajatus avioliitosta kukistaa välittömän nautinnon kiusauksen. Samalla hetkellä Helge vakuuttuu menevänsä naimisiin Maijan kanssa, ja tuo tietoisuus saa hänet lopulta käyttäytymään arvokkaasti, Maijan luottamuksen arvoisesti. Helge käyttäytyy tietämättään kuin aito tolstoilainen: koska hän on langennut aistillisuuteen ja himoon, on hänen sovitettava lankeemuksensa menemällä naimisiin himonsa kohteen kanssa.

Tolstoi (1894, 35) piti ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta itsensä palvelemista, esteenä Jumalan ja lähimmäisen palvelemiselle. Samaa mieltä oli myös Järnefelt, joka piti henkistä yhteyttä tärkeimpänä yhtä lailla jumalasuhteessa kuin ihmisten välisessä suhteessa. Kuitenkaan hän ei tuominnut ihmisluonnon seksuaalista puolta: sukupuolisen puhtauden ihanne ja ruumiillisen rakkauden usein pakottava tarve kohtaavat luonnon tarkoittamalla tavalla avioliitossa, jossa puolisoitten tulisi tukea toisiaan vapautuakseen aistillisuuden kahleista. Avioliiton oikeutuksen ratkaisee lopultakin rakkaus, ei himo tai taloudelliset perusteet. (Järnefelt 1918, 56.)

Ei ole sattuma, että ajatus nykyhetken pidättäytymisestä ja tulevasta aviolupauksen jälkeistä yhteiselämästä syntyy Helgessä juuri ympäröivän luonnon keskellä. Helgellä on välitön, elämyksellinen yhteys ympäristöönsä, hän saa siitä voimaa ja tukea. Hänen seksuaaliset unelmansa kohdistuvat Maijaan luonnon keskellä, osana luontoa, ja Maija edustaakin hänelle luontoa kauneimmillaan (Toikka 1994, 71). Laajasti ymmärrettynä luonto edustaa kirjailija Järnefeltille sekä ruumiillisen työn kohdetta että ihmisluontoa, myös ruumiillisuutta ja seksuaalisuutta. Rakkauden ruumiillinen puoli kytkeytyy luontoon uudistumisen ja uusintamisen kautta, henkinen puoli kaikissa luontokappaleissa ilmenevän jumaluuden kautta. Leinon (1983, 150) sanojen mukaan Järnefelt ”halkaisee luonnon kahtia ja joutuu sitä tietä hyvän ja pahan, henkisen ja aineellisen, älyllisen ja aistillisen dualismiin”.

Vaikka Järnefelt jaskaakin rakkauden ruumiilliseen ja henkiseen, ei romaanihenkilö Helge kykene erottamaan näitä puolia toisistaan, vaan ne vaikuttavat häneen yhdessä ja samanaikaisesti, toisiaan täydentäen. Rakkaus on hänelle niin elähdyttävä ja kokonaisvaltainen kokemus, että se saa hänet tilapäisesti unohtamaan kaiken muun. (Toikka 1995, 250 – 251.) Maija on Helgelle kohtalo. Heidän suhteensa on ennalta määrätty, joskin se kehittyy olosuhteiden pakosta hitaasti. Seksuaalisuuden voima, joka saa ihmiset toimimaan vaistojensa varassa, näyttölee merkittävää roolia heidän rakkaustarinassaan. Se saa Helgen menemään karpäsenä tuleen:

Mutta ihminen suunnittelee yhtä, elämä toista. Mitä se tahtoo, se tapahtuu. Jos se tahtoo vaikka polttaa ihmisen, niin sekin tapahtuu. Se tunkeutuu tarvittaissa niskurin ajatuksiinkin ja laittelee sinne loistokuvat niin ihanat, että ihminen niitä saavuttaakseen itse menee kuin karpänen tuleen. (GJHH, 365.)

Maija on Helgelle se vastavoima, jota hän tarvitsee: Maija on realisti ja tomera toiminnan ihminen, Helge puolestaan on käytännöllisistä taidoistaan huolimatta uneksija. He edustavat samaa yhteiskuntaluokkaa mutta eri kasvutaustoja ja arvomaailmoja. (Toikka 1994, 65.) Heissä on riittävän paljon samaa, jotta he saattoivat kohdata toisensa, mutta toisaalta riittävän paljon erilaista, jotta he voivat kiinnostua toisistaan ja säilyttää jännitteen välillään. Parisuhde painottuu kuitenkin enemmän erilaisuuteen kuin samankaltaisuuteen, yhteistä henkisen kumppanuuden ja kehityksen aluetta siinä ei ehdi hahmottaa.

Maijalla on suhteessa alusta alkaen aktiivisempi rooli. Hän oli aikoinaan se, joka tiesi Helgen nimen, ja hän oli tehnyt ensitapaamisella aloitteen istumalla aivan Helgen viereen. Maija hallitsee flirttailemisen taidon, eikä kokematon Helge aluksi tiedä, kuinka suhtautua tyttöön, joka vuoroin lähentyy, vuoroin torjuu. Helgeä kiehtoo Maijan erilaisuus verrattuna häneen itseensä samoin kuin hänen tuntemiinsa muihin naisiin. Suhteen edetessä seksuaalisesti kokeneempi tai ainakin tietävämpi Maija opettaa Helgeä löytämään seksuaalisen identiteettinsä.

Maijan ja Helgen suhde ei perustu kuitenkaan pelkästään seksuaalisuuteen. Maija tukee miestänsä ja valaa häneen elämänhalua. Heidän välillään on kiintymystä ja iloa, jota he eivät voi kätkeä. Keskinäinen yhteys tekee heistä eräänlaiset salaliittolaiset keskellä suurempaa perhekokonaisuutta. Nuoren parin avoin yhteisymmärrys ja pienet

hellyydenosoitukset häiritsevät Greetaa, joka ei ollut omassa avioliitossaan tottunut kiintymyksen tai seksuaalisuuden ilmaisemiseen. Herkkävaistoinen Helge huomaa toki äitinsä paheksunnan. Syyllisyys siitä, ettei noudata perheyhteisönsä kirjoittamattomia sääntöjä, aiheuttaa Helgelle sukupuolisia ristiriitoja. (Toikka 1995, 250 – 251.) Helgen kehitykseen myönteisesti vaikuttava rakkaus ja avioliitto näyttäytyvät siis entisen ydinperheen keskuudessa myös kielteisessä valossa.

4.2 Helgen kriisi

Helge ajautuu ahdistavaan tilanteeseen, joka koostuu kahdesta suuresta, osin päällekkäisestä ongelmasta: oman identiteettinsä ristiriidoista ja syyllisyydentunteista. Kriisin taustalla osatekijöinä ovat myös vuoden 1918 kansalaissota sekä perheen sisäiset kuohunnat. Yhdessä nämä tekijät ohjaavat Helgen henkistä kehitystä kohti kestämatöntä lopputilannetta. Kriisi kärjistyy Helgen itsetuhoon.

4.2.1 Ristiriitainen identiteetti

Helgen minuus on jo lähtökohdiltaan altis vastakohtaisuuksille, ja monet kokemukset vain vahvistavat identiteetin ongelmia. Vanhempien halu pysyä loitolla samaa kieltä puhuvista sukulaisistaan ja toisaalta halu pitää välimatkaa eri kieltä puhuviin uusiin naapureihin vaikuttaa monin tavoin Helgen käsityksiin omasta itsestään. Hän on ruotsinkielinen keskellä suomalaisväestöä, ja suomenkielisiä kohtaan omaksumansa epäluulon vuoksi hän ei tunne kuuluvansa oman synnyinseutunsa ihmisiin. Ei hän liioin kuulu eikä edes halua kuulua läheisen tehtaan väkeen, vaikka joskus laitoksella töitä tekeekin. Hän ei juuri arvosta tehdastyötä, sen tekijöitä tai tuotteita, sillä työläiset eivät ole kosketuksessa Helgelle tärkeisiin asioihin: eivät enempää luontoon kuin omien käsiensä jälkeen.

Vieraillessaan äitinsä kanssa Vestankylässä Helge tuntee aluksi luonnollista vetoa ja yhteenkuuluvuutta sikäläisiin sukulaisiinsa. Rohkaistuttuaan puhumaan ruotsia hän ilahtuu, kun huomaa voivansa kommunikoida omalla äidinkielellään muidenkin kuin vain perheenjäsentensä kanssa. Sama kieli yhdistää entuudestaan outoja ihmisiä kenties verisiteitäkin vahvemmin. Helge vapautuu, ja antautuessaan luovuudelle hän

keksii yhä uusia tapoja tuottaa itselleen ja sukulaisilleen verbaalisia mielihyvänkokemuksia.

- - yhä rohkeammin ja yhä pitemmälle hän (Helge) antautui sanasutkauksiin, joita ei ollut vielä käyttänyt muualla kuin kotituvassa. Nyt nämä vieraat, hänen pituisensa miehet ymmärsivät kaiken, nauroivat kohti kurkkuaan semmoisille vanhoille sukkeluuksille, joille vain sisaret olivat nauraneet, jopa jo lakanneet nauramasta. Vieläpä hän keksi tuossa tuokiossa ihan uusiakin sukkeluuksia, joilla hän ei olisi saanut yhtäkään suomalaista nauramaan, mutta nämä nauroivat juuri samalle mikä Helgeäkin nauratti, sillä he ymmärsivät hänen kielensä hienoimpiakin käänteitä, ja hän ymmärsi heitä niin kuin äitiänsä ja sisariansa. (GJHH, 399.)

Kieli osoittautuu palkitsevaksi ilmaisuvälineeksi. Helgen itsetuntoa hivelee, kun hän saa hyväksyntää ja arvostusta sukulaisiltaan. Hän on jopa harkitsevinaan talon ostamista tuolta äitinsä lapsuuden kotiseudulta ja saa serkkunsa siten innostumaan.

Vähitellen Helge saa selville kyläläisten yhteisen häpeän: heidän on ollut pakko alistua punaisten valtaan ja pakko-ottoihin, koska kylässä ei ole aseita vastarinnan välineiksi. Töötarin sukulaiset tarkastelevat asioita tiukasti omasta näkökulmastaan eivätkä edes halua tietää muunlaisten näkökulmien olemassaolosta; heidän mielestään koko sodan keskeinen sisältö on suomenkielisten halu nujertaa heidät, ruotsinkieliset. Helge aistii sukulaistensa katkeruuden mutta ei kykene samaistumaan ruotsinkielisten tilallisten todellisuuteen. Huolimatta kielestään ja geeneistään hän on asunut ikänsä suomenkielisten keskuudessa, eikä Nyholmin perheen vähäisenä pidetystä omaisuudesta ollut viety sotivien muonaksi enempää kuin perunoita kuopasta.

Helge toteaa sukulaistensa tiedot sosialismista ja sodan syistä liian suppeiksi. Vaikka hän ei ole ollutkaan valmis hyväksymään sosialismin periaatteita, hän silti ymmärtää työväen näkökulmia ja ongelmia. Hän on ollut tekemisissä tehdastyöläisten kanssa ja nähnyt heidän työskentely- ja elinolojaan. Kun hän pyrkii lisäämään serkkujensa tietoja ja oikaisemaan heidän puolueellisia käsityksiään, hän saakin sukulaistensa vihat niskoilleen, aivan kuin hän olisi ymmärrystä osoittaessaan julistautunut suomenkielisten ja sosialistien puolustajaksi. Serkut pitävät Helgen empatiaa sympatiana. Helge yrittää korjata mitä on korjattavissa ja joutuu toimimaan vastoin moraaliaan, jotta saisi haalittua kokoon edes osan aiemmin saamastaan arvonannosta.

He (=pojat) kirosivat rumasti ja käänsivät Helgelle selkensä, vasta sitten vähän leppyen, kun Helge oli myöntänyt heinien pakko-oton hävyttömäksi teoksi ja vahvistanut puheensa poikien käyttämällä kirosanoilla, mikä tosin oli hänen elämänsä ensimmäisiä kiroilemisia, eikä hän ollut itsekään siihen tyytyväinen (GJHH, 403).

Vaikka Helge nauttii sukulaistensa osoittamasta arvostuksesta, hän ei osaa tai halua toimia oikealla tavalla sitä saadakseen. Hän on liian avoin ja sinisilmäinen vaihtaakseen rooliaan yleisön mukaan. Kun hän osoittaa tuntevansa henkilökohtaisesti erään punaisen ja puhuttelee tätä Vestankylän sukulaisten mittapuulla liian ystävällisesti, alkaa vierailun alkupuolella koettu yhteenkuuluvaisuuden tunne hälvetä entisestään. Viimeisenkin ystävän Helge menettää kerrottuaan Torstenille salaisuutensa, että hänellä on morsiamenaan suomenkielinen tyttö. Vestankyläläisille jo pelkkä suomenkielisyys edustaa vihollisuutta. Sukulaispojan kylmä hyvästely painaa ikävästi Helgen mieltä, sillä hän ei itse koe rakkaudessaan tai sen kohteessa olevan mitään väärää.

Helge on välitilassa. Hän jää Vestankylässä yhtä lailla kahden kulttuurin puristuksiin kuin suomenkielisellä synnyinseudullaan. Hän ei kuulu uhkaavan kansalaissodan kumpaankaan rintamaan, ei punaisiin eikä valkoisiin. Häntä vaaditaan valitsemaan puolensa ja osoittamaan vihaa toista puolta kohtaan, mutta hänen on mahdoton valita, sillä hän kykenee tuntemaan sympatiaa molempia osapuolia kohtaan. Tästä avarkatseisuudesta Helge ei kuitenkaan saa kiitosta keneltäkään. Hän yrittää pitää minäkuvansa ehjänä, mutta hänen identiteettinsä kärsii kaksijakoisesta tilanteesta.

Samalla tavoin kaksijakoisesti Helge reagoi kokiessaan, että joutuu väkivalloin tekemään valinnan rakkaiden sisarustensa ja Maijan tai äidin ja Maijan välillä. Helge ei ihmissuhteissaan kykene rationaalsiin valintoihin ja ratkaisuihin. Hän tahtoo sekä—että eikä joko—tai. Sisäisessä kamppailussaan hän pyrkii välttämään virheitä, mutta ajautuukin loputtomaan toisaalta—toisaalta-dialogiin itsensä kanssa. Lopulta hän päätyy itsensä suhteen dualistiseen ratkaisuun, että ”oli olemassa oikeastaan kaksi Helgeä eikä vain yksi” (GJHH, 470).

Ja vaikka nuo molemmat Helget asustivat samassa ruumiissa, olivat ne aika riitaisia keskenään, jopa joskus uhmailivat toisiaan sanoen.

Toinen: Pyydä Maijaa kohta tulemaan ja anna sisarien mennä.

Toinen: Älä pyydä Maijaa tulemaan äläkä karkota sisariasi. - - (GJHH, 470.)

Kokemus persoonallisuuden dualismista oli tuttu kirjailija Järnefeltille. Pohtiessaan tunnustuksellisessa omaelämäkerrassaan *Heräämiseni*, miten hankalaa on antaa oikea, täysin rehellinen kuva omasta itsestään, hän päätyy toteamukseen, että vaikeuden tuottaa juuri tuo omituinen kaksinaisuus olemuksessa:

Minulla on kuva itsestäni sellainen, kuin tunnen olevani sisällisesti. Ja minulla on kuva itsestäni sellainen, jommoiseksi tahdon että muut minua mielessään kuvailisivat.

Tämän seikan merkitys niinmuodoin ei ole suinkaan siinä, että se estäisi minua antamasta oikeata ja yhtenäistä kokonaiskuvaa itsestäni, vaan päinvastoin juuri kaksinaisuuden ymmärtäminen auttaa minua pääsemään olentoni varsinaisille perille. (Järnefelt 1894, 12 – 13.)

Järnefelt itse siis pystyy ratkaisemaan dualisminsa rakentavasti, minäkuvansa ja kehityksensä voitoksi, mutta romaanihenkilö Helgeltä se ei onnistu. Helgelle sisäinen kaksijakoisuus merkitsee repeytymistä, sovittamatonta ristiriitaa. Identiteetin hajaannus on hänelle niin kokonaisvaltainen olotila, että sen vaikutukset heijastuvat myös kehon toimintoihin. Koko ihminen kärsii fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti sisäisestä ristiriidasta.

Mutta ruumis on sellainen, ettei se voi liikkua, jos toinen jalka tahtoo yhteen suuntaan ja toinen toiseen, ei voi tehdä mitään, elleivät molemmat kädet tahdo samaa, eikä nähdä mitään, elleivät molemmat silmät katso samaa esineeseen. Mutta sellaisessa kamppailussa, jos sitä viikkomääriä kestää, ruumis laihtuu ja lakastuu, ja koko elämä alkaa olla vain kuoleman tekemistä. (GJHH, 471.)

Helgellä on ongelmia myös mieheydensä suhteen. Isän kuoleman jälkeen hänellä on ollut vakaa ja arvostettu asema perheen ainoana miehenä. Vestankylässä Helgeä vaaditaan palaamaan sodan syttyessä puolustamaan ruotsinkielisten maata ja kunniaa, mikäli hän tahtoo käydä todellisesta miehestä. Vaatimus on ristiriitainen, koska kyläläiset eivät näytä itsekään kykeneviltä moisiin miehuudennäyttöihin. Maija vaatii Koivikolle asetuttuaan Helgeltä aktiivisempaa miehenroolia ja itsenäisempää isännyyttä suhteessa äitiinsä. Greeta puolestaan odottaa pojaltaan kunnioitusta ja kuuliaisuutta ikään kuin vastapalveluksena siitä, että hänet on yksimielisesti asetettu perheen pääksi. Helgen on vaikea ratkaista, kuinka olla samanaikaisesti miehuullinen mies, kelpo poika, hyvä aviomies ja talonisäntä sekä sisäisesti tasapainoinen ihminen, tai mitä identiteettinsä osa-aluetta hänen tulisi mahdollisesti painottaa muiden kustannuksella.

4.2.2 Syyllisyyden paino

Sodan jälkeen Helgen lapsuustoveri Janne Peltonen, joka sodassa vaikutti punaisten joukoissa, ottaa yhteyttä ja pyytää apua vaimonsa Lyydian ja lapsensa tapaamiseen. Nyholmit järjestävät lähimmäisenrakkauden nimissä niin, että piileskelevä ja henkensä puolesta pelkäävä Janne saa viettää Koivikolla yön yhdessä perheensä kanssa. Seuraavana yönä Janne jatkaa matkaa piilopaikkaansa ja kertoo Helgelle läksiäisiksi, minne päin hän aikoo lähteä. Valkoiset saavat tapahtuneesta vihiä ja vaativat Helgeä paljastamaan, minne Janne on suunnannut Koivikolta poistuttuaan.

Helge on hankalassa välikädessä, koska Jannen etsijät ovat Vestankylän miehiä, päällikkönään sukulaismies Skurubölen Torsten. Helge tietää, että hänen on pakko puhua, mutta ystäväänsä hän ei aio pettää. Hän nimeää Jannen olinpaikaksi tahallaan Kuulukan, joka on aivan eri suunnalla kuin se, minne Janne oli kertonut lähtevänsä. Mutta traagista kyllä Janne löytyykin juuri tuosta Helgen ilmaisemasta paikasta. Helge uskoo, että Janne oli yrittänyt kyselijöiden varalta eksyttää hänet, mutta se ei tilanteessa lohduta Helgeä. Hän on yrittänyt välttää joko–tai-valinnan luovimalla kahden vaihtoehdon välillä – huonoin seurauksin. Hän ei voi mitenkään enää korjata virhettään. Janne passitetaan Vestankylään, jossa hänet tuomitaan kuolemaan ja ammutaan.

Helge pitää itseään syyllisenä lapsuustoverinsa kuolemaan, vaikka olikin hyvässä uskossa yrittänyt johdattaa tämän etsijät väärille jäljille. Syyllisyydentunto hämärtää Helgen todellisuudentajun: hän ei erota omasta itsestään riippumattoman tekijän, sattuman, vaikutusta Jannen kohtaloon vaan syyttää itseään koko tapahtumainkulusta. Kyläläiset alkavat kartella Helgeä, ja hiljalleen Jannen leskikin alkaa muiden tapaan vieroksua häntä. Jälleen kerran Helge on välitilassa, ei kenenkään puolella ja siten tahtomattaan lähes kaikkia vastaan. Helgen syyllisyydentunnetta lisää se, että hän huomaa Greetan mieltyneen Lyydiaan niin paljon, että tahtoisii tästä miniän taloon. Vaikka Helge pitää Lyydiasta, ei liitosta voi tulla mitään, sillä Maija on jo lopullisesti vallannut Helgen sydämen. Vain Maijan läheisyys lievittää hänen raskasta mieltään.

Maijan ollessa hänen vieressään Helge aina ikään kuin rupesi jälleen elämään. Mutta ennen Maijan tuloa hän oli kuin kuollut, niin häntä päivin ja öin painoi

Jannen kova kohtalo, johon hän tahtomattaan oli syyllinen. Ja pahinta oli, että kylässä oli alettu häntä vieroksua, ja pitää häntä pettäjänä - -. (GJHH, 420.)

Itsesyytöstensä vuoksi Helge ei kykene puolustautumaan kyläläisten kohtuuttomia epäilyjä vastaan. Ruumisarkku- ja korvotilaukset vähenevät, ja niin alkaa Helgen käsityöläiselinkeino tuottaa tappiota. Sekä Järnefeltin että Tolstoin ajattelun mukaan ihmisen tulee elää omien kättensä työllä. Helge on yrittänyt säilyttää luonnollisen koskemattomuutensa kieltäytymällä modernista palkkatyöstä, kapinoiden siten omalla tavallaan nykyaikaistumista vastaan (Karkama 1994, 93 – 94), mutta elättääkseen perheensä hänen on pakko mennä vastoin vakaumustaan tehdastyöhön. Se painaa hänen mieltään, samoin kuin mankelihuoneeseen sijoitettu kivääri.

Helge yrittää salata Maijalta aseiden olemassaolon, mutta helpottuu lopulta, kun Maija oma-aloitteisesti saa asian selville. Jälleen kerran Helge on ajautunut osin omasta tahdostaan riippumatta tilanteesta toiseen ja sotkeutunut hyvästä tarkoituksestaan huolimatta asioihin, joihin ei ollut aikonut sotkeutua. Kiväärin päätyminen Koivikolle ja käynnit ampumarjoituksissa kuvastavat, kuinka Helge on kytkeytynyt sodan kuvioihin. Kun Helgeltä tehtaalla tiedustellaan, pitääkö hänen mielestään estää sodan syttyminen uudestaan, hän vastaa myöntävästi. Hänelle vihjataan, että siinä tapauksessa hänen olisi hyvä myös osallistua kivääriharjoituksiin. Työnsä säilyttääkseen Helge myöntyy siihenkin, ja pian kivääri annetaan hänelle harjoitusten väliseksi ajaksi kotiin säilytettäväksi.

Maijaa lupaa puhdistaa Helgen maineen, ja hän puhuu ihmisille Helgen puolesta niin, että mies saa jälleen ansaita elantonsa omien käsiensä tuotteilla kirvesmiehenä. Maija ennustaa miehelleen kuolemaa, jos tämä jatkaa tehtaan työssä. Hän vaatii Helgeä luopumaan kivääristäkin, väkivallan symbolista, mutta sen suhteen mies ei kiirehdi. Kivääri ei edusta Helgelle väkivaltaa vaan puolustusta ja mahdollisuutta ratkaista itse kohdalleen sattuvia ongelmia. Helge ei suunnittele aseiden käyttämistä vaan päinvastoin pelkää, että hän joutuisi jossain tilanteessa siihen tarttumaan. Kiväärillä on Helgelle kaksoismerkitys: se viittaa hänelle vastentahtoisiin asioihin mutta toisaalta turvaa hänen selustansa arvaamattomien tilanteiden varalta.

Helge tahtoi äitinsä ja vaimonsa rakastavan toisiaan kuten hän itse heitä molempia rakastaa. Hän yrittää olla molemmille mieliksi ja lähentää heitä toisiinsa, mutta jo pelkkien kielivaikeuksien vuoksi naisten yhteisymmärrys on tässä vaiheessa mahdotonta. Helge joutuu osin tahtomattaan viestinvälittäjäksi ja oikeudenjakajaksi naisten välillä. Hän ei haluaisi asettua kummankaan puolelle, koska se tavallaan tarkoittaisi asettumista samalla toista vastaan, vaan hän yrittää ratkaista tilanteet tapaus kerrallaan. Tasapainottelu naisten välillä on vaikeaa, sillä jokainen ratkaisu tuottaa Helgelle syyllisyydentuntoja.

Haisevaa kellaria siivotessaan Maija ajautuu sanaharkkaan Greetan kanssa, minkä jälkeen Helge ensi kerran moittii äitiään: ”Maija on vähän tuittupäinen. Mutta miksi menitte sanomaan, ettei huoneissa tuntunut hajua ennen Maijan tuloa” (GJHH, 428). Äidin vaietessa moitteesta loukkaantuneena Helge esittää hänelle monimielisen ja tulevaa ennakoivan kysymyksen: ”Jos näin on alku, millainen tuleekaan loppu?” (GJHH, 428) Kun mehiläiset alkavat parveilla ja kun yksi pistää tottumattomaa ja hätäntynyttä Maijaa, Helge antaa Greetalle hyvityksen edellisestä tilanteesta siten, ettei oitis ryntääkään auttamaan vaimoaan:

- Etkö sinä jo joudu apuun? – kysyi Greeta Helgeltä, mutta Helge jatkoi vain työtänsä ja viekkaasti katsoen äitiin sanoi:
- Antaa vähän pistää, ei se ole pahaksi. (GJHH, 432.)

Sisaret palaavat Titan hälyttäminä kotiin muistuttamaan, että moraalisesti – joskaan ei lain kirjaimen mukaan – Koivikko on heidän kaikkien yhteinen kotitila. Maijan, Greetan ja Helgen sisarten välillä tapahtuu monenlaisia väärinkäsityksiä, joista useimmilta olisi vältytty, jos edes joku perheessä kykenisi suoraan ja avoimeen viestintään. Virhetulkintojen kudos kasvaa, ja se johtaa perheen ihmissuhteiden kiristymiseen. Eniten tästä kaikesta kärsii yhteisön ainoa mies, Helge. Hänen kokemansa sisäinen paine ja ristiriita kasvaa entisestään: ”- - sillä nähdä niin rakastettujen ihmisten keskenänsä tappelevan tuntui Helgestä kuolemaakin pahemmalta” (GJHH, 444).

Vähitellen kaikki ongelmat alkavat kiertyä toisiinsa siten, että Helge tuntee itsensä alkusyyksi kaikkiin perheen ja tilan hankaluuksiin. Väärän kuvan antaminen itsestään alkaa kostautua: Helge ajautuu omantunnon tuskiin siitä, että on uskotellut Maijalle Koivikon olevan täysin hänen omansa. Hän näkee, kuinka Maijan usko kiistattomaan

emännyyteensä johtaa uusiin ongelmiin, mutta hän ei pysty selvittämään tilannetta Maijalle. Myöskään äidilleen ja sisarilleen Helge ei osaa selittää tilannettaan ja tuntojaan rakentavasti. Patriarkka jyrähtäisi vastaavanlaisessa tapauksessa, mutta Helge ei ole patriarkaalisien vallan käyttäjä. Helgen yksi ongelma on, ettei hän kykene elämään tolstoilaisittain nykyhetkeä:

Todellinen elämä Isän tahdon täyttämässä ei ole se elämä, joka on mennyt, ei myöskään se, joka tuleva on, vaan nykyisen hetken elämä, mitä jokaisen on tehtävä *nyt*. Tästä seuraa, ettemme koskaan saa lakata ponnistamasta saavuttaaksemme tämän elämän täytäntöön. Ihmisen tehtävä ei ole huolehtia menneestä tai tulevasta elämästä, vaan siitä elämästä, joka on kunakin nykyhetkenä, ja tämän elämän kestäessä täyttää kaikkien meidän Isämme tahtoa. Jos he päästävät käsistensä tämän elämän, jättämällä täyttämättä Isän tahtoa, eivät he voi enää saada sitä takaisin. (Tolstoi 1894, 47.)

Helge haaveilee paluusta paikkaan ja tilanteeseen, jossa on vain hän itse ja Maija: ”Oi vapauden villiä ihanuutta ja unohtamuksen paratiisia” (GJHH, 476). Hän haikailee nostalgisesti menneeseen aikaan ja kuvittelee, että hän olisi voinut aikanaan välttää vaikeudet vaikenemalla, vaikka rakentavampaa olisi miettiä, kuinka tehostaa viestintäänsä tässä ja nyt -tilanteessa.

Niinpä saattoi jonkun ihmisen onnettomuus johtua vain siitä, että hän ei ole osannut olla vaiti, vaan on puhunut. On voinut sanoa vain muutaman sanan, esimerkiksi: *tämä on kaikki minun*, ja niitä ei voi enää milloinkaan lausumatomaksi tehdä, vaikka niistä on johtunut ja yhä johtuu lukemattomia sydämen haavoja, raasteluja, verille asti repelyjä, ja uhkaa tulla yhä suurempia onnettomuuksia. (GJHH, 444.)

Sisarten tultua Koivikolle Maija ei löydä enää omaa paikkaansa perheessä. Nyholmeja yhdistävä ruotsinkielisyys ajaa hänet jatkuvasti piirin ulkopuolelle. Kun Maija alkaa pontevasti puolustaa asemaansa ja selvittää tilan omistuskysymyksiä emätalon isännän avustuksella, Helge ahdistuu, ja kun Greeta poikaansa lohduttaakseen vakuuttaa, että Koivikko kuuluu ainoastaan Helgelle, tämä järkyttyy ja tuskastuu entisestään. Helgen oikeudentunto sanoo, että Koivikko on koko sisarusparven yhteinen, lukee kauppakirjassa mitä tahansa. Helge tietää, että hänen tulisi tehdä jotain, jotta perheen sisäinen jännite hellittäisi. Mutta mitä tahansa hän tekisikään, hän uskoo joutuvansa aina luopumaan jostain rakkaasta.

Mutta tulossa oli armoton, kamala jompikumpi. Sisaret tai Maija, ei kumpakaan yhdessä. Ja kuitenkin tuo ”yhdessä” oli ainoa elämisen mahdollisuus. (GJHH, 452.)

Helge etsii ratkaisuksi abstraktiota, jossa kaikki osapuolet otettaisiin täysin yhdenvertaisesti huomioon, ketään loukkaamatta tai kenenkään kärsimättä. Kun ilmenee, ettei tällaista ratkaisua ole löydettävissä, mies lamaantuu. Epäonnistumisen ja menettämisen pelko estää häntä tekemästä lopulta mitään. Täydellinen tolstoilaisuus ilmenee Helgessä siten, että hän vaatii itseltään liian paljon, eikä hän uskalla kohdata inhimillistä epätäydellisyyttä itsessään. Tunteiden repiessä ja ohjatessa Helge ei kykene enää puhtaasti rationaaliseen toimintaan. Kuolema alkaa väikkyä hänelle ainoana ratkaisuna, lopullisena mutta tasapuolisena. Mutta kuolemallakaan Helge ei tahdo tuottaa vääryyttä kenellekään. Hän järkeilee seuraavalla tavalla:

Sillä jos Koivikko oli yhteinen, niin se oli samaa kuin Maijan karkottaminen kodistaan. Jos hän, Helge sanoo Maijalle huomenna: kuulepas Maija, Koivikko on yhteinen ja sinun tulee jakaa emännuus sisarten kanssa, niin Maija lähtee kohta. Ja silloin on elämä hirsipuuta. Mutta olkoon vaikka hirsipuuta. Jos se on sanottava, niin se sanotaan. Maija ajattelee: sinä olet petoksella vietellyt minut avioliittoon kanssasi. Sitä Helge ei ollut ikinä tarkoittanut. Ja tämä ajatus se tahtoi tehdä hirsipuunkin mahdottomaksi. Sillä kuolla ja jättää Maija sellaiseen luuloon oli mahdotonta. Kuolla oli mahdollista vain, jos asia siten hautautuu. Mutta kuoleman jälkeen voi syntyä omistusriitoja, ja Maija voi ajatella, että Helge oli tahallaan häntä pettänyt. (GJHH, 452 – 453.)

Käytännöllinen ja materialistinen Maija ei kykene ymmärtämään puolisonsa käytöstä ja reagoitintapoja. Turvatakseen oman ja tulevan lapsensa aseman perheessä hän vaatii Helgeä laatimaan testamentin, jolla koko omaisuus jäisi toiselle aviopuolisolle toisen kuoltua. Helge ei sellaiseen suostu edes sillä uhalla, että Maija lähtisi. Helgen omatunto ei salli toisen ihmisen pakottamista, mutta hän ei myöskään itse voi taipua kiristykseen. Maija loukkaantuu ja lähtee kaupunkiin. Helge voittaa lamaannuksensa ja ryhtyy tekemään laskelmia aikanaan toimittamatta jäänyttä perunkirjoitusta varten. Hänen tavoitteenaan on laatia yhteisomistukseen perustuva asiakirja, josta näkyy jokaisen perheenjäsenen, myös Maijan, osuus Koivikosta. Helge ei voi kunnolla elää eikä kuolla, ennen kuin omistuskysymykset on selvitetty moraalisesti ja juridisesti oikein. Pesänjako, erottelun tekeminen, on Helgelle samoin kuin koko sisäiseen eheyteen tuudittautuneelle perheelle ankara toimenpide:

Se oli niin kuin heidän välillensä kasvaneiden hienojen lankain repimistä, eikä Tittakaan, joka muuten innostui kaikkeen, voinut siihen innostua (GJHH, 462).

Romaanin naisten Greetan, Maijan ja Titan kerrotaan näkevän unia (Greetan ja Maijan unien freudilainen tulkinta, ks. Aromaa 1990, 27 – 37), kun taas miespäähenkilö Helge ajautuu ahdistavassa elämäntilanteessaan unettomuuteen. Äiti pyrkii hoitamaan poikansa uniongelmaa lukemalla tälle Raamattua iltaisin ja jopa öisin. Herran sana rauhoittaa Helgeä hiukan, mutta uniongelmat eivät sillä ratkea, sillä niiden syy on kompleksinen: Maija on poissa, monitahoinen mutta täsmällistä määrittelyä vaille jäävä syyllisyys painaa Helgeä, perheen sisäinen viestintä ei toimi, ja sotkuiset omistuskysymykset aiheuttavat yhä jatkuvaa päänvaivaa. Kovinta Helgelle on se, että hyvää tarkoittaessaan hän joutuu tuottamaan mielipahaa tasapuolisesti kaikille rakkailleen. Hän ei anna armoa itselleen eikä löydä tukea rakastavasta Jumalasta. Se usko, joka tuo lohtua äidille, ei kosketa poikaa.

4.2.3 Itsetuho

Pitkin romaania kuolemaan on viitattu ja vihjailtu ohimennen. Vaikka Helge kokee asiat syvästi ja kärsii vakavista identiteetin ongelmista ja syyllisyydentunnoista, ei hän silti ole osoittanut liiemmin itsetuhoon viittaavia piirteitä. Hänen itsemurhansa on vain yksi tapahtuma romaanin muiden tapahtumien joukossa, osa elämän korutonta kiertokulkua. Sitä korostaa neutraalin kertojan selostava kerronta. Viljanen (1959, 148) kiinnittääkin huomiota siihen, ettei vanha kirjailija suhtaudu Helgen kohtaloon lainkaan tunteellisesti, sillä hän ymmärtää elämän jatkuvuutta ja sen eri puolia, niin Helgeä kuin Maijakin. Kertojan neutraali suhtautuminen Helgen itsemurhaan heijastaa tolstoilaista elämänkatsomusta, jonka mukaan kuolema on yksilön siirtymistä elämän kaikkyyhteyteen, kuin yksittäisen pisaran paluu elämän mereen (Sarajas 1961, 78). Tätä symbolista käsitystä Järnefelt havainnollisti erityisesti novellikokoelmansa *Elämän meri* (1904) niminovellissa.

Viljanen (1959, 148) vertaa Helge Nyholmia *Isänmaa*-romaanin päähenkilöön Heikki Vuorelaan. Molempien romaanihenkilöiden tunneherkkyydessä on liiallista toisten ihmisten huomioonottamista, molempien alttius vaikutuksille lienee luontaista psykologista tajua, molemmissa on taiteilijaa syvässä mielessä, molemmissa on Arvid

Järnefeltin syvintä ja sisintä, ja molemmat toivovat tuskallisen ahdistuksen hetkellä olevansa mykkää kiveä. Helgessä, toisin kuin Heikissä, edellä mainitut piirteet ovat kuitenkin ”kiteytyneet kiinteäksi, jalostuneeksi eettillisyydeksi, joka johtaa hänet traagiseen tuhoon” (mt.).

Helgen itsemurha tapahtuu tilanteessa, jossa hän on sekä fyysisesti että psyykkisesti äärimmäisen ahdistunut. Kerronnallisesti Helgen ahdistus ilmaistaan ulkoisena käytöksenä ja reaktioina, ei ajatuksina ja tunteina. Maija on palannut Koivikolle, mutta sisaret eivät ole vielä suunnitelmistaan huolimatta lähteneet. Perheen naisten riidellessä avoimesti hänen ympärillään hän vaikenee, liikuttaa äänettä huuliaan ja pyyhkii hikeä otsaltaan. Lopulta Helge suuttuu läheistensä äänekkääseen kinaamiseen ja vaatii ruotsiksi riitoihin loppua. Kun Maija yrittää sanoa vielä jotain, Helge laittaa kätensä naisen olalle ja huutaa viimeisen sanansa: ”Maijaa-a!” Katsottuaan vaimoan pitkään Helge menee ulos. Kertoja ei seuraa Helgeä vaan jättäytyy tupaan, kuin näytelmän näyttämölle, seuraamaan sisälle jääneiden henkilöiden reaktioita. Näin Helge alkaa painua kertomuksen taka-alalle.

Helge voisi olla peräti tyytyväinen itseensä: ensimmäistä kertaa hän on onnistunut ilmaisemaan negatiivisia tunteitaan. Mutta hän ei kykene näkemään reaktiossaan hyviä puolia ja siten kääntämään mielenkuohua kehityksensä voitoksi. Suuttuminen ei puhdistaa Helgen mieltä vaan kärjistää hänen ahdistuksensa. Hän menee mankeli-huoneeseen ja ampuu itsensä kiväärillä. Sitä, miettiikö Helge itsemurhansa seurauksia, ei romaanissa kerrota. Kertoja ei kuvaa Helgen tunteita viimeisinä elinaikoinaan.

Myöhemmin kun Greeta ja Maija yhdessä muistelevat Helgeä, Maija esittää osuvan luonnehdinnan miehestään: ”No eipä se liika rehellisyyskään hyvä ole, hautaan se näkyy vievän (GJHH, 487).” Greeta puolestaan oli ajatellut pojastaan, ” - - että hänessä oli pelkkää hyvää yhtä paljon liikaa kuin pientä paha puuttui” (GJHH, 488). Helge oli lähimpien ihmisten mielestä ihmisenä niin hyvä, että sellainen heikkous, mikä tavallisella ihmisellä ei vaikuttaisi kuinkaan, nousi hänessä ja hänelle itselleen ylivoimaiseksi. Helgen henkilöahmo on rinnastettavissa Kristukseen, jonka tavoin hänen on sovitettava omat ja toisten synnit hengellään. Itsetuho on Helgen henkilökohtainen sovitus, vaikka hänen tietämättään luonto jo laatii omaa synteisiä ja sovitusta Helgen ja Maijan yhteisessä lapsessa.

5. LOPUKSI

Olen tässä pro gradu -tutkielmassani tarkastellut Arvid Järnefeltin *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin kahden päähenkilön, Greetan ja Helgen, elämänkaaria individuaation, identiteetin, uskonnollisuuden ja henkisen kehityksen kannalta. Olen analysoinut henkilökuvia ja tulkinnut romaaniin sisältyvää symboliikkaa. Romaanin juonesta olen tuonut esiin ne seikat, joilla mielestäni on ollut merkitystä Greetan ja hänen poikansa Helgen kehityskulun kuvauksessa ja tulkinnassa. Olen käyttänyt romaanihenkilöiden individuaatioprosessin analyysimenetelminä eri malleja rinnakkain.

Olen soveltanut romaanihenkilöiden tarkasteluun kahta elämänkaari- ja uskonto-psykologista teoriaa, joita on kehitelty todellisia henkilöitä haastatteleamalla ja havainnoimalla ja jotka on tarkoitettu todellisten henkilöiden analysointiin. Lisäksi molemmat teoriat, T. P. Virkkusen teoria yksilön uskonnollisesta kehityksestä ja James W. Fowlerin teoria ihmisen uskon kehityksestä, on luotu huomattavasti romaanin ilmestymisajankohdan jälkeen. Nämä seikat huomioon ottaen voidaan todeta, että nykyaikaisten kehitys- ja uskontopsykologisten teorioiden soveltaminen kirjallisuustieteeseen ja etenkin ns. vanhempaan kirjallisuuteen onnistui melko hyvin.

Greeta ja hänen Herransa -romaanin uskonnollisuus tulee selvimmin esiin henkilö-hahmoissa ja heidän kehityksessään. Greeta on romaanin uskonnollisin ja samalla myös oppivaisin ja kehittyvin henkilö. Hän oppii vaikeuksien kautta kuuntelemaan omantuntonsa ääntä suurimpana auktoriteettinaan ja elämään vahvasti nykyhetkeä omana itsenään. Kun Greeta hyväksyy itsensä puutteineen ja vahvuuksineen, hän oppii hyväksymään myös lähimmäisensä. Hän oppii, että uskonnollisuus on syvästi yksilöllinen asia eikä sitä voi antaa valmiina muille. Hän epäonnistuu yrittäessään antaa uskonsa valmiina pojalleen. Greeta käy laajan elämänkaarensa aikana omaa kamppailuaan kohti aidon ja pyyteettömän rakkauden tuomaa harmoniaa, minkä hän ymmärtää Herran tahdoksi. Hän myös uskoo, että Herra toteuttaa tahtoaan samalla tavoin myös muissa ihmisissä.

Greetan henkilökuvassa on aineksia kirjailija Järnefeltistä itsestään mutta myös hänen äidistään Elisabetista, joka taiteellisena, sivistyneenä ja vapaamielisenä ihmisenä tuki poikansa radikaalejakin ratkaisuja oman elämänsä suhteen. Tolstoilainen Elisabet,

samoin kuin romaanin Greeta, tunki koettelemusten jälkeen elämänsä lopultakin onnelliseksi. (Koskimies 1965, 237.) Kopponen (1986, 90) pitää Elisabetista kertovaa *Vanhempieni romaania* ja *Greeta ja hänen Herransa* -romaanin tavallaan rinnakkais-teoksina, sillä molemmissa kuvataan naisen elämänkaari, joka asteittain kasvaa yhä suurempaan elämänymmärrykseen. Myös kyseisten teosten virittäjänä Kopponen (mt.) pitää samaa ongelmanasettelua: kuinka kohtalo, joka ei olekaan ”kohtalo” arkikielen merkityksessään vaan ”tietoinen maailmanjohto”, saattaa yhteen kaksi täysin erilaista ihmistä – *Greetassa ja hänen Herrassaan* Maijan ja Helgen, *Vanhempieni romaanissa* Elisabetin ja Aleksanderin. Romaanien rinnastaminen ja analyttinen vertailu tarjoaa hedelmällisen näköalan mahdolliseen jatkotutkimukseen.

Työ, äitiys, isoäitiys ja elävä usko luovat pohjaa romaanihenkilö Greetan identiteetille. Hänen uskonnollisuutensa kehittyi romaanin tapahtumien kuluessa ulkokohtaisesta vanhatestamentillisuudesta sisäistyneeksi tolstoilaisuudeksi. Virkkusen (1977) teorian mukaisesti hänen ajatustapansa muuttuu analyttisestä synteettiseksi ja jumalakuvasa uskonnollis-legalistisesta dynaamiseksi. Fowlerin (1981) käsittein ilmaistuna Greetan usko kehittyi myyttis-kirjaimellisesta universaaliin uskoon. Yksinäisyydessä kasvanutta uskonnollista tunnetta ei pidä yllä pelkkä tunne tai järkiperäinen ajattelu – Greetan usko on Koskimiehen (1965, 237) mukaisesti väljä mutta samalla tiivistä, keskustelevaa vuorovaikutusta Jumalansa kanssa.

Greetan jumalasuhte on kahden vastakkaisen jumalakäsityksen taistelutanner: toisessa ääripäässä on kristinuskon perinteinen, persoonallinen Jumala, toisessa ääripäässä puolestaan tolstoilainen käsitys jumalasta panteistisena kaikkijumaluutena ja omantunnon äänenä ihmisessä. Esimerkiksi Sarajas (1961, 80 – 81) pitää Greetan ja hänen Herransa välistä suhdetta kritiikkinä vanhatestamentillista persoonallista jumalakäsitystä kohtaan, koska tämän persoonallisen ”Herran” neuvoilla hyvää tarkoittava Greeta-emäntä ajaa oman poikansa ja koko perheensä suoranaiseen tragediaan. Toisaalta perheen vastoinkäymisiin on monia muitakin syitä kuin Greetan kiinteä jumalasuhte, joka tuottaa paljon positiivistakin ja joka voidaan nähdä osana hänen kehitystään. Koskimies (1944, 436) pitää Greetan jumalasuhdetta merkkinä kirjailijan seestymisestä:

Ei enää ole puhuttakaan kirkon valloituksesta, uuden Jumalan asettamisesta entisen tilalle, Tolstoin kohottamista propagandistisesti Kristuksen ensimmäiseksi apostoliksi. Ei, vaan aivan arkisesta luterilaisesta Herrasta on kysymys. Mutta pääasiana ei enää Järnefeltille olekaan se, missä määrin hän mahdollisesti on ulkoisessa maailmassa aivan todellisena persoonana vaikuttamassa tai pelkästään ihmisen sisäisessä hengessä, hänen omassatunnossaan löydettävissä. Pääasiana näyttää olevan yksinkertaisen Jumalasuhteen syntyminen ja sen vaikutus ihmisen sieluun.

Vaikka Greeta suhtautuu vakavasti elämän suuriin kysymyksiin, hänestä löytyy myös vapauttavaa huumoria, joka Dunderfeltin (1997, 195) mukaan on yksi henkisen kehityksen osatekijä. Huumori ilmenee pohjimmiltaan siinä, että ihminen pystyy hetkeksi luopumaan omista ajatus- ja tuntemistavoistaan ja näkemään asian tai ilmiön uudella tavalla. Se on siis kykyä nauraa itselleen, kykyä liikkua vakavan ja ei-vakavan, draaman ja komiikan välillä. Helge puolestaan ei pysty kovimmassa koettelemuksessaan suhtautumaan itseensä ja ongelmiinsa sallivan huvittuneesti tai etäännyttämään itseään vakiintuneista ajattelutavoista. Hän tahtoo tehdä oikein eikä hyväksy omassa itsessään sitä, että tuleekin joskus toimineeksi väärin. Häden hetkellä hän katsoo taaksepäin eikä keskity elämään nykyhetkeä. Siten hänen monista vahvuuksistaan tulee heikkouksia.

Helge on romaanissa Greetan uskonnollinen vastavoima, negaatio. Vaikka usko sinänsä jää Helgen elämänkaarella ulkoiseksi seikaksi, hän on tietämättään ja tiedostamattaan esikuvaksi kelpaava hyvä ihminen, toisin kuin Greeta. Helge edustaa omalla tavallaan tolstoilaista ihanneihmistä, sillä hän on siveellinen, ahkera ja oikeudentuntoinen. Hän on välittömässä yhteydessä luontoon maa- ja käsityön kautta. Hänellä on kyky kiintyä ja rakastaa läheisiään, joskaan hän ei aina kykene ilmaisemaan tunteitaan. Seksuaalinen herääminen ja aviollisen rakkauden kokeminen vaikuttavat hänen identiteettiinsä voimakkaasti. Toisaalta hänen taustastaan löytyy tekijöitä, jotka luovat ristiriitoja hänen minuudelleen.

Mittavista hyveistään huolimatta Helge ei pysty kohtaamaan rakentavassa mielessä elämän nurjia puolia; hyveellisyys ei suojaa häntä maailman pahuudelta eikä auta häntä hyväksymään ihmiselämää sellaisena kuin se on. Helge jää ahdistuksiin oikean ja väärän välimaastoon ja samalla puristuksiin kahden vahvan naisen väliin. Romaanin tapahtumien kuluessa hänen uskonsa kehittyy Fowlerin (1981) teorian mukaisesti

synteettis-sovinnaisesta uskosta orastavaan yksilöllisesti harkitsevaan vaiheeseen. Virkkusen (1977) termein sanottuna Helgen uskonnollinen kehitys ei etene moraalis-legalistisesta vaiheesta, vaan katkeaa sovittamattomaan ristiriitaan ja itsemurhaan. Mies törmää oman tunnontarkan luonteensa asettamiin ehtoihin.

Helgen henkilöahmo siis samanaikaisesti sekä edustaa että kritisoi kirjailijan omaksumaa tolstoilaista ihmisihannetta. Tämän näennäisen ristiriidan takana piilee Toikan (1995, 253) mukaan Järnefeltin vanhemmalla iällä omaksuma kriittisyys nuoruuden ideaalisuuttaan kohtaan. Helgen henkilökuvasta välittyy sanoma, että vaikka ihanteet ovat tärkeitä, ne eivät todellisuudessa aina riitä. Ylevän päämäärän lisäksi ihminen tarvitsee kykyä sietää elämän rasituksia, muiden ihmisten kenties vähäisempää ihanteellisuutta ja omaa inhimillisyyttään.

Vaikka *Greta ja hänen Herransa* -romaanissa ei mainita kirjailija Järnefeltin oppi-isää nimeltä eikä edes tuoda korostetusti tolstoilaisuutta esiin, on aate kaiken aikaa läsnä vahvasti. Greta ja Helge muodostavat toisiaan täydentäen kokonaiskuvan tolstoilaisesta ihmisestä. Greta on aktiivinen, ihanteisiin pyrkivä henkilöahmo, joka kärsii puutteellisuudestaan. Helge puolestaan on passiivinen ja alistuva henkilöahmo, joka on valmiiksi tolstoilainen mutta joka ei itse tiedosta täydellisyyttään. Helge, joka henkilöahmona on Greetaa lähempänä tolstoilaista ihanneihmistä, ei pystykään Greetan tavoin kohtaamaan kriisejä. Tavallaan Järnefelt siis itse todistaa romaaninsa päähenkilöiden kautta, että tolstoilaisuus on toimivampi aatteena ja ihanteellisena tavoitteena kuin käytännön sovellutuksena. Sen osoituksena romaanihenkilö Greta selviää ja kehittyy, Helge ei.

Greta ja hänen Herransa -romaanissa tulee ilmi myös vanhan ja uuden maailman sekä vanhanaikaisen ja uudenaikaisen moraalien ristiriita. Patriarkaalinen valta- ja sukupuolijärjestys johtaa naisen tiedostettuun tai tiedostamattomaan alistamiseen, mutta samalla se estää miehen kehittymisen (Anders) tai saattaa jopa tuhota tämän (Helge). Uutta aikaa edustava mies ei siis ole automaattisesti valmis tai kykenevä auktoriteetiksi, vaan saattaa murtua, kun hänet siihen asemaan väkisin asetetaan.

Järnefeltille tasa-arvon puute on paitsi yksilökohtainen epäkohta niin myös yhteiskunnallinen ongelma, niin naisen kuin miehen kannalta. Hänen tarjoamansa ratkaisu

on patriarkaalisesta järjestelmästä hylkääminen ja naisen vapautuminen – ei miehen kautta tai hänen avullaan vaan oman sisäisen vapautumisprosessinsa tuloksena. (Inkinen 1989, 92, 97.) Näin yksilön henkinen ja uskonnollinen kehitys ja yksilöistyminen palvelee paitsi hänen omaa minuuttaan ja hyvinvointiaan myös koko yhteiskuntaa.

Pidän yhtenä tutkimusprosessin merkittävimmistä havainnoista sitä, että yli 70 vuotta sitten kirjoitettu *Greeta ja hänen Herransa* -romaani on monin tavoin ajankohtainen vielä 2000-luvullakin. 'Perusihminen' ja 'perusihimillisyys' puolustavat paikkaansa vielä poikkeusyksilöitä korostavana aikanaan. Yksilön henkinen kehitys, omantunnon kuunteleminen, totuudellisuus ja ihmisten tasa-arvoisuus ovat kaikki nykyajalle ja nykyihmisille tärkeitä uskonnollisia ja yleisihimillisiä haasteita. Korostettakoon myös sitä, että Järnefelt käsitti uskonnollisuuden hyvin laajasti. Hän ei pitänyt sitä erillisenä ja tiukkarajaisena elämän osa-alueena vaan koko elämän tarkoitukseen liittyvänä ihmisyyden perustekijänä. Järnefeltin oman uskonnollisuuden ydin, tolstoilaisuus, oli hänelle tapa elää mielekkäästi ja olla ihminen tässä maailmassa.

Greeta ei ole yksin ongelmansa, liian vahvaksi pyrkivän omaisrakkauden, kanssa. Lähimmäisenrakkaus on aina koetteilla, kun täytyisi sietää erilaisuutta lähipiirissä: on niin paljon helpompaa vaatia esimerkiksi vammaisia ja mielenterveyspotilaita pois terveiden silmistä tai ulkomaalaisia pois maastamme tuomasta uusista ongelmista kuin hyväksyä heidät tasa-arvoisina lajitovereina. Todellista lähimmäisenrakkautta on välittää myös kaukana elävistä veljistä ja sisarista, jopa niin sanotuista vihollisista. Tolstoilaisittain painottunut kristillisuus korostaa samanaikaisesti universaalia näkökulmaa maailmankylään ja yksilötason ratkaisujen merkitystä muutoksissa. Lähimmäisenrakkauden vuoksi tolstoilainen on yhtä aikaa suuri ja pieni, individualisti ja maailmankansalainen.

Järnefeltille henkiset arvot olivat keskeisiä hyvän elämän aineksia. Henkisten arvojen tärkeydestä myös omana aikanaamme kertoo se, ettei materiaallinen hyvinvointi ole automaattisesti lisännyt ihmisten henkistä hyvinvointia. Yhä useammat ihmiset etsivät merkitystä elämälleen välittömästä mielihyvästä, mystiikasta tai vaihtoehtoliikkeistä. Pika-avun etsiminen on tavallisempaa kuin omantunnon kuunteleminen ja paluu yksinkertaisten elämän perusasioiden pariin. Se varmempi mutta vaivalloisempi tie, eli

jatkuva kilvoittelu ja pyrkimys kehittyä, ei ole koskaan ollut tavoiteltavaa ja trendikästä – ei Järnefeltin aikana, ei Koivikolla eli Greetan ja Helgen maailmassa eikä omana aikanamme.

Kun elämän syvempi tarkoitus on hukassa, on ehdottomuus yksi ratkaisu ongelmaan. Monet ovat nykyäänkin valmiita Järnefeltin tavoin toimimaan konkreettisesti ja vaikka vastustamaan yhteiskunnallisia instituutioita oikeaksi kokemansa asian puolesta. Kansalaisaktiivisuuden ja -tottelemattomuuden välinen ero on yhä hiuksenhieno, mainittakoon vaikkapa ns. kettutyöt ja muut eläinaktivistit. Mutta Järnefeltin hengessä sanottuna ehdottomuudessa ei ole mitään mieltä, ellei sen taustalla ole rakkautta ja hyvyyttä. Järnefeltin esimerkki opettaa, että itsensä kehittäminen lähimmäistä kunnioittaen samoin kuin yhteiskunnan uudistaminen väkivallattomasti on ihmisten oikeus ja velvollisuus. Tahallinen vahingon tuottaminen toiselle ole millään ehdoin oikeutettua, ja tavalla tai toisella siitä seuraa aina rangaistus.

Ehkä alati ajankohtaisinta Järnefeltiä on huoli ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta. Järnefeltille luonnon kunnioittaminen oli uskonnollisuutta samalla tavoin kuin toisen ihmisen kunnioittaminen: kaikki ihmiset ovat osa samaa luontoa ja samaa jumaluutta, siksi kaikilla ihmisillä on vastuu luontosuhteestaan. Ihmisen tulisi elää sopusoinnussa luonnon kanssa, maata viljellen ja siitä elantonsa hankkien. Jos hän ei tee niin, hän saattaa aiheuttaa vahinkoa itselleen ja jälkeläisineen. Modernisaatio luo kuitenkin ristiriidan niin yksilön kuin koko yhteiskunnan luontosuhteeseen. *Greeta ja hänen herransa* -romaanin päähenkilöt Greeta ja Helge ovat työnsä kautta luonnollisessa yhteydessä ympäristöönsä, kunnes muuttuva yhteiskunta alkaa sanella omia ehtojaan.

Ahneus ja vieraantuminen yksinkertaisesta, luonnonläheisestä elintavasta muuttaa Järnefeltin mukaan ihmiselämän tekoelämäksi. Niin monet modernit katastrofit ovat sen todistaneet, mutta yhä vain ihminen koettelee suhdettaan luontoon ja koko elinympäristöönsä. ”Kestäväksi kehitykseksi” kutsuttu ilmiö on osoittautunut kestävämmäksi vain, koska sen heikoin lenkki on luonnosta ja samalla myös itsestään ja lajinsa tulevaisuudesta eksynyt ihminen. Järnefelt on vakavalla tavalla oikeassa osoittaessaan, ettei ihmisen ja luonnon suhdetta voi millään ulkokohtaisilla ratkaisuilla parantaa tai korjata ennalleen. Jotta ratkaisu toimisi, on sen oltava yksilöllinen, lähtöisin ihmisen omasta tahdosta.

LÄHTEET

1. Tutkimuskohde

GJHH = Järnefelt, Arvid 1925 (1953). *Greeta ja hänen Herransa*. Teoksessa: Valitut teokset. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. 315 – 496.

2. Painetut lähteet

Dunderfelt, Tony 1997. *Elämänkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen*. 9. uudistettu painos. Porvoo: WSOY.

Fowler, James W. 1981. *Stages of Faith. The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. San Francisco: Harper & Row.

Haapala, Eija 1986. Tulkinta ja teoksen syntykonteksti. Teoksessa: Anttila, Jaana (toim.) *Teksti ja konteksti*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 183 – 195.

Haapala, Eija 1988. *Kirjallisuus ja sen tulkinta*. Yleisen kirjallisuuden lisensiaatin-tutkimus. Helsingin yliopiston yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitoksen monistesarja n:o 17. Helsinki.

Holm, Nils G. 1999. Uskonnollinen kokemus. Teoksessa: Hyry, Katja & Pentikäinen, Juha (toim.) *Uskonnot maailmassa*. 4. uudistettu painos. Porvoo: WSOY. 43 – 62.

Huuhtanen, Päivi 1986. Rukouksen kirkko. Teoksessa: *Kaunis hyvä. Esseitä kirjallisuudesta, estetiikasta ja uskonnosta*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 148. Vammala. 142 – 156.

Häkli, Pekka 1955. *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Järnefelt, Arvid 1898. *Evankeliumin alku eli Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta*. Helsinki: Päivälehdien kirjapaino.

Järnefelt, Arvid 1894. *Heräämiseni*. Helsinki: Otava.

Järnefelt, Arvid 1918. *Kirjeitä sukupuolikysymyksistä*. Helsinki: Otava.

Järnefelt, Arvid 1980a (1917). Kirkkopuheet. Teoksessa: Lajunen, Lauri (toim.) *Maa kuuluu kaikille. Valikoima kirjoituksia*. Keuruu: Otava. 141 – 177.

- Järnefelt, Arvid 1980b (1907). *Maa kuuluu kaikille! Matkoiltani Laukon lakkomailla.* Teoksessa: Lajunen, Lauri (toim.) *Maa kuuluu kaikille. Valikoima kirjoituksia.* Keuruu: Otava. 83 – 140.
- Järnefelt, Arvid 1901. *Mitä on Jumalanpalvelus?* Kuopio: Osakeyhtiö Kuopion Uusi Kirjapaino.
- Karkama, Pertti 1994. *Kirjallisuus ja nykyaika. Suomalaisen sanataiteen teemoja ja tendenssejä.* Suomi 173. Tampere: Suomalainen Kirjallisuuden Seura.
- Kopponen, Tapio 1986. Arvid Järnefelt 16.11.1861 – 27.12.1932. Teoksessa: *Arvid Järnefelt I. Kodin Suuret Klassikot.* Espoo: Weilin + Göös. 5 – 95.
- Kopponen, Tapio 1985. Järnefeltien koulu. Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla.* Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio: Kustannuskiila. 79 – 89.
- Koskela, Lasse 1999. Täyttä nykyaikaa. Teoksessa: Rojola, Lea (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaa.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 259 – 280.
- Koskimies, Rafael 1965. Arvid Järnefelt. Teoksessa: *Suomen kirjallisuus IV. Minna Canthista Eino Leinoon.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava. 219 – 237, 587.
- Koskimies, Rafael 1944. *Elävä kansalliskirjallisuus I. Suomalaisen hengen vaihteita 1860 – 1940.* Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Koskimies, Rafael 1927. *Suomalaisia kirjailijoita XX vuosisadan alussa.* Porvoo: WSOY.
- Kupiainen, Unto 1945. Taivas ja sen ilmiöt Arvid Järnefeltin tuotannossa. Teoksessa: *Runon portilla. Esseitä ja tutkielmia suomalaisesta kirjallisuudesta sekä esteetikasta.* Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. 168 – 211.
- Laitinen, Kai 1997. *Suomen kirjallisuuden historia.* 4. uusittu painos. Keuruu: Otava.
- Lappalainen, Päivi 1999. Epäkohdat esiin! – Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa: Rojola, Lea (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 8 – 42.
- Leino, Eino 1983 (1909). *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia.* Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 385. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lilja, Jenny 1989. *Osana kaikkeudesta. Tutkimus idealistisesta monismista 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa kirjallisuudessa.* Helsinki: Arator.

- Linnér, Sven 1979. Psykologinen ja biografinen kirjallisuuden tutkimus. Suomennos: Haavikko, Ritva. Teoksessa: Haavikko, Ritva (toim.) *Kirjallisuuden tulkinta ja opetus*. Tietolipas 80. Jyväskylä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 145 – 170.
- Lounela, Pekka 1977. *Ken talonsa jättää: Arvid Järnefelt*. Esipuhe näytelmään. Helsinki: Tammi.
- Nokkala, Armo 1958. *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Oikarinen, Lauri 1993. *Ihmisen uskon kehitys. James W. Fowlerin teorian konsistenssin analyysi*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 184. Helsinki.
- Ojala, Aatos 1960. *Vallan ja moraalin ongelma romaanissa Greta ja hänen Herransa*. Valvoja (80). 104 – 113.
- Pentikäinen, Juha 1986. Uskontotieteen tutkimusalueet. Teoksessa: Pentikäinen, Juha (toim.) *Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus. 11 – 31.
- Rojola, Lea 1999a. Modernia minuutta rakentamassa. Teoksessa: Rojola, Lea (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 150 – 164.
- Rojola, Lea 1999b. Vastakohtien sekasortoinen maailma. Teoksessa: Rojola, Lea (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 108 – 135.
- Sarajas, Annamari 1961. *Elämän meri. Tutkielmia uusromantiikan kirjallisista aatteista*. Porvoo: WSOY.
- Sarajas, Annamari 1980 (1970). Lumituisku – venäläinen aihe. Teoksessa: *Orfeus nukkuu. Tutkielmia kirjallisuudesta*. Juva: WSOY. 246 – 264.
- Sarajas, Annamari 1968. *Tunnuskuvia. Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia*. Porvoo: WSOY.
- Toikka, Minna 1995. ”No eipä se liika rehellisyyskään hyvä ole, hautaan näkyy vievän” Työ ja seksuaalisuus Helgen identiteetin rakentajina Arvid Järnefeltin teoksessa *Greta ja hänen Herransa*. Teoksessa: Kurikka, Kaisa (toim.) *Identiteettiongelmia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos. Sarja A, n:o 33. 244 – 257.
- Tolstoi, Leo 1906. *Evankeliumi. Lyhyt esitys evankeliumien sisällyksestä*. Suomentanut: Järnefelt, Arvid. Helsinki: Otava.
- Tolstoi Leo 1981 (1894) Kristinusko ja patriotismi. Teoksessa: *Omantunnon kujanjuoksu. Kirjoituksia rauhasta ja kansalaistottelemattomuudesta*. Suomentanut: Adrian, Esa. Juva: WSOY. 5 – 81.

Tolstoi, Leo 1894. *Kristuksen opin henki. Lyhyt selitys evankeliumin tarkoituksesta.* Suomennos: Järnefelt, Arvid. Helsinki: Otava.

Tolstoi, Leo 1907 (1884) *Mikä on uskoni.* Suomentanut: Järnefelt, K. W. Helsinki: Otava.

Tolstoi, Leo 1908 (1886) *Mitä meidän siis on tekeminen?* Suomentanut: Järnefelt, K. W. Helsinki: Otava.

Tolstoi, Leo 2000 (1898) *Mitä on taide?* Suomennos ja johdanto: Anhava, Martti. Vammala: Kustannusosakeyhtiö Taide. 21 – 292.

Tolstoi, Leo 1906 (1879) *Tunnustus.* Suomentanut: Järnefelt, K. W. Kuopio: Otava.

Viljanen, Lauri 1959. Arvid Järnefeltin psykologisesta taiteesta. Teoksessa: *Lyyrillinen minä ja muita kirjallisuustutkimuksia.* Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. 138 – 148.

Vilkuna, Kustaa 1990. *Etunimet.* Keuruu: Otava.

Virkkunen, T. P. 1977. *Yksilön uskonnollinen kehitys.* 2. painos. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 94. Rauma.

3. Painamattomat lähteet

Aromaa, Jarna 1990. *Perheenjäsenten väliset suhteet Arvid Järnefeltin teoksessa Greeta ja hänen Herransa. Psykologista kirjallisuuden tutkimusta.* Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopiston suomen kielen ja kulttuuritieteiden laitos.

Inkinen, Tiina 1989. *Arvid Järnefeltin romaanien naiskuva.* Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden laitos.

Mustonen, Mirja 1990. *Henkisen kasvun idea Arvid Järnefeltin teoksissa.* Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston taideaineiden ja antropologian laitos.

Toikka, Minna 1994. *Rakkauden jakautuminen kahtia. Arvid Järnefeltin tolstoilainen seksuaalietiikka ja naiskuva novellissa Maria ja romaaneissa Helena, Greeta ja hänen Herransa ja Minun Marttani.* Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston taiteiden tutkimuksen laitos.

ARVID JÄRNEFELTIN KIRJALLINEN TUOTANTO:

- 1893 *Isänmaa* (romaani)
 1894 *Heräämiseni* (muistelmä- ja tunnustusteos)
 1895 *Ihmiskohtaloja* (novelleja)
 1895 *Ateisti. Kokoelma pienempiä kertomuksia.* (esseitä, kertomuksia)
 1897 *Puhtauden ihanne* (pamfletti)
 1897 *Maria. Vanhan legendan mukaan.* (pienoisromaani)
 1898 *Evankeliumin alku eli Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja jumalasta* (pamfletti)
 1899 *Päiväkirja matkaltani Venäjällä ja käynti Leo Tolstoin luona keväällä 1899*
 1899 *Samuel Croëll. Näytelmä neljässä näytöksessä.* (näytelmä)
 1900 *Pikku Simon seikkailut Joulu-iltana. Näytelmä 3 näytöksessä Viktor Rydbergin samannimisen kertomuksen mukaan.*
 1900 *Veljekset* (romaani)
 1901 *Mitä on Jumalanpalvelus?* (pamfletti)
 1902 *Helena I – II* (romaani)
 1901 *Orjan oppi. Näytelmä viidessä näytöksessä.*
 1903 *Kuolema* (näytelmä, ei painettu / uudistettu laitos, ei painettu v. 1911)
 1904 *Elämän meri* (novelleja)
 1905 *Maaemon lapsia* (romaani)
 1905 *Lukemisen ja kirjoittamisen alkuopetus kotiopetusta varten* (oppikirja)
 1907 *Jeesuksen syntyminen ihmisestä ja Jumalasta* (pamfletti)
 1907 *Maa kuuluu kaikille! Matkoiltani Laukon lakkomailla* (pamfletti)
 1909 *Veneh'ojalaiset I – II* (romaani)
 1910 *Tiitus. 5-näytöksinen näytelmä.* (Orjan oppi laajennettuna ja muokattuna)
 1913 *Manon Roland. Skådespel.* (näytelmä, ei painettu)
 1913 *Hiljaisuudessa. Kokoelma kertomuksia ja näytelmiä.*
 1914 *Kallun kestit. Kolminäytöksinen ilveily.* (näytelmä)
 1915 *Valtaset. 3 näytöksinen näytelmä.*
 1917 *Onnelliset* (romaani, kirjoitettu nimimerkillä Hilja Kahila)
 1917 *Kirkkopuheet* (pamfletti)
 1918 *Kirjeitä sukupuolikysymyksistä* (pamfletti)
 1919 *Nuoruuteni muistelmia* (romaani, kirjoitettu nimimerkillä Hilja Kahila)
 1923 *Sointula. 3 näytöksinen näytelmä.*
 1925 *Greeta ja hänen Herransa* (romaani)
 1926 *Huligaani ynnä muita kertoelmia* (novelleja)
 1927 *Kuolema* (näytelmä, uudistettu laitos)
 1927 *Minun Marttani. Kertomus.*
 1928 *Vanhempieni romaani. I. Elisabet ja Aleksander.* (romaani, muistelmateos)
 1929 *Vanhempieni romaani. II. Aleksander ja Elisabet Suomessa.* (romaani)
 1930 *Vanhempieni romaani. III. Elisabetin usko.* (romaani)
 1933 *Lalli* (romaani)

- Kokoelmat:** 1926 – 1927 *Teoksia 1 – 4*
 1953 *Valitut teokset*
 1980 *Maa kuuluu kaikille* (toim. Lauri Lajunen)
 1986 *Arvid Järnefelt I – II* (toim. Tapio Kopponen)

(LÄHDE: Koskimies 1965, 587.)